

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA
MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

M. F. LAFASOV

EKSTREMIZM, TERRORIZM TARIXI VA MOHIYATI

*(Oliy ta‘lim muassasalari bakalavrlari uchun o‘quv
qo‘llanma, 5141500 – «Milliy istiqlol g‘oyasi: huquq
va ma‘naviyat asoslari» ta‘lim yo‘nalishi)*

To‘ldirilgan va qayta ishlangan nashr

TOSHKENT
«TURON-IQBOL»
2013

Mas'ul muharrir:

E. Xoliqov – tarix fanlari doktori, professor.

Taqrizchilar:

M. Abdurahmonov – tarix fanlari doktori, professor;

I. S. Xaitov – tarix fanlari nomzodi, dotsent;

O'. E. Yusupov – falsafa fanlari nomzodi, dotsent.

Lafasov Moyli Fozilovich

Ekstremizm, terrorizm tarixi va mohiyati: Oliy o'quv yurtlari talabalari uchun o'quv qo'llanma / M. Lafasov O'zR Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, Nizomiy nomidagi Tosh. Dav. ped. un-ti. –T.: «Turon–Iqbol», 2013. - 184 b.

UO'K 323.285 (075) (09)
KBK 66.4 (0)

Ushbu o'quv qo'llanmada diniy fundamentalizm, ekstremizm va terrorizm tarixi, vahhobiylikning yuzaga kelishining asosiy g'oyalari, diniy ekstremizmning O'zbekistonga yoyilishi, ekstremist va terroristlarning vahshiyona jinoyatlari hamda ularga qarshi kurash choralari yoritilgan.

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2008-yil 28 fevral 51-sonli buyrug'iga asosan nashrga ruxsat berilgan. O'quv adabiyotining nashr ruxsatnomasini ro'yxatga olish raqami 1544.

KIRISH

XX asr oxiriga kelib ikki qutbli dunyoning yemirilishi, ya'ni jahonning deyarli yarmiga hukmronlik qilib kelgan sotsializmning inqirozga yuz tutishi, uning bosh qo'rg'oni hisoblangan Sho'rolar saltanatining qulashi natijasida bir qancha davlatlarning mustaqil taraqqiyot yo'liga o'tishi yillar davomida berkitib kelingan din buloqlari ko'zining qaytadan ochilishiga imkon yaratdi.

Bunga uzoq yillar tashna bo'lgan xalqlar tushunib-tushunmay din sohasidagi hamma narsani qabul qilaverdi. Bu narsa dindan siyosiy maqsadlarini amalga oshirishni ko'zlab yurgan qator kishilar va tashkilotlarning tegirmoniga suv quydi.

Avvalo mustaqil davlatlarga o'zlarini do'st ko'rsatib va u yerda ichki nizo janjallarni kuchaytirib so'ngra "tinchitish" qo'shin kiritishni hamda bu davlatlarda mustahkam o'rnashib olishni o'ylagan davlatlarning tashqi ta'siri ayniqsa kuchli bo'ldi. Chunki hali tajribasiz mustaqil davlatlar o'z oldida turgan siyosiy, iqtisodiy, harbiy va milliy muammolari ni hal qilib olishi uchun vaqt va moddiy-ma'naviyat imkoniyat zarur edi.

Bizning yurtimiz geostrategik jihatdan qulay joyda joylashganligi, moddiy resurslarga boy bo'lganligi uchun ularning o'qiga nishon vazifasini o'tadi va tajriba maydoniga aylandi.

Lekin Yurtboshimizning qat'iy siyosati, xalqimizning birligi, ahilligi mamlakatimizni katta falokatlardan asrab qoldi. Shu sababli bo'lib o'tgan voqealarni haqqoniy o'rganish, orttirilgan tajribani yoshlar ongiga singdirish, yurtimiz kelajagini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki diniy ekstremizm va xalqaro terrorizm, osongina taslim bo'ladigan kuch emas. Uning Vatani, millati yo'q. U vaqti-vaqti bilan o'zini ko'rsatib yurt tinchligini buzib turadi.

Shuning uchun ham Prezidentimiz Islom Karimov xalqimizni xushyorlikka chaqirib keladi. "Qo'poruvchilik qilganlarning maqsadi xalqimizning tinchligini buzish, qo'rqitish, yuragiga vahima solish, yurita-yotgan siyosatimizga ishonchini so'ndirish, amalga oshirayotgan ulkan ishlarimizga zarba berishdan iborat bo'lgan. Ammo, yana ta'kidlab aytaman, bizni hech kim qo'rqit olmaydi, tanlaganimiz – Vatanimizning mustaqilligi yo'lidan qaytara olmaydi", – deb alohida ta'kidlaydi Yurtboshimiz.

O'zbekistonda, Rossiya, AQSH, Hindistonda bo'lib o'tgan voqealar diniy ekstremizm va terrorizmning nihoyatda xavfli kuch ekanligini va unga qarshi izchil kurashish lozimligini ko'rsatdi. Oliy ta'lim muassasalari bakalavriat talabalariga mo'ljallangan ushbu kursning maqsadi hozirgi vaqtda dunyo davlatlari va jumladan O'zbekistonimiz uchun xavf tug'dirayotgan diniy ekstremizm, fundamentalizm va terrorizmning kelib chiqishi tarixi va hozirgi faoliyatini talabalarga tushuntirishdan, dunyoviy jamiyat qurayotgan davlatda dinning o'rnini, uning konstitutsiyaviy vazifasini, diniy e'tiqodning siyosatdan ajralganini, lekin ba'zi xorijiy mutaassiblar ta'sirida ularning uzoqni ko'zlagan va Markaziy Osiyoni Islom davlatiga aylantirib, bu yerda o'rta asr xalifaligini tiklab o'zlariga tobe qilishni o'ylaganlarning makr-xiylalariga uchib, diniy niqob ostida o'zining g'arazli maqsadlarini, hukmronlikka intilish pozitsiyasini ilgari surayotgan va bu ishda har qanday qonunsizlikdan, jinoyatlardan toymayotgan aqidaparast, ekstremist va terrorchilarning haqiqiy qiyofalarini ko'rsatishdan iboratdir.

Prezidentimiz I.A.Karimov "Oллоh qalbimizda, yuragimizda" nomli asarida ta'kidlaganidek: "Eng achinarlisi shundaki bu yovuz kimsalar hali ongi shakllanib ulgurmagan, tajribasiz, g'o'r yoshlarni o'z tuzog'iga ilintirib, bosh-ko'zini aylantirib, ulardan o'zlarining iflos maqsadlari yo'lida foydalanmoqda. Bu esa islomning insonparvarlik g'oyalari obro'sizlantirishga olib kelmoqda".

Aslida, dunyodagi asosiy dinlardan biri bo'lgan Islom dini mohiyat – e'tibori bilan adolat mezoni sifatida jahon dinlari orasida alohida ahamiyat va qadriyatga ega. Qur'oni Karimning barcha oyat va suralari, Hadisi shariflarida keltirilgan barcha manbalar ana shu adolatni bir jihatdan asoslovchi, ikkinchi jihatdan esa, musulmonlarning turmush tarzini belgilovchi ilohiyot hisoblanadi. shuningdek, insonning davlatga munosabati, jamiyatda, insonlar orasida vujudga kelgan munosabatlar, ularning qadriyat mezonlari faqat bir narsaga, u ham bo'lsa adolatga qaratilgan.

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgandan keyin chuqur iqtisodiy-siyosiy islohotlar, ayniqsa, ma'naviy sohada, inson haq-huquqlarini ta'minlash borasida benihoyat keng qamrovli ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, vijdon erkinligini ta'minlash, uning imkoniyat doirasini yanada kengaytirish borasida juda katta ishlar qilindi.

Shunday bir sharoitda o'zlarini "adolatparvar musulmonlar" yoki "islomparvarlar" deb nomlangan vahhobiylar xalqimizning tinch, osoyishta hayotini notinch qilishni o'zlariga maqsad qilib oldilar. Ular bu yo'lida har qanday xunrezliklarga, g'ayriinsoniyliklarga, shafqatsiz-

liklarga, tubanliklarga bormoqdalar. O'zlarining ana shu shafqatsizliklarini adolatdandir, degan tamoyil bilan isbot qilishga urinmoqdalar.

Ularning fikrlariga qaraganda, O'zbekistondagi bugungi musulmonlar hayoti, turmush tarzi va mohiyatiga ko'ra, haqiqiy musulmonlar deb ataluvchi ilohiy birlikka mutlaq to'g'ri kelmas emish. Ularni boshdan-oyoq kiyinishidan, hatti-harakatidan, turmush tarzidan, orzu-xayolidan, e'tiqodidan boshlab tubdan o'zgartirmoq kerak emish. Bu degani, vahhobiylarning Respublikamizda istiqomat qilayotgan barcha musulmonlarga nisbatan g'azovati emasmi? Bu degani musulmonlarni musulmonlarga qarshi jangga, xunrezlikka chaqirish emasmi? Bu chaqiriq, da'vatni qaysi adolat mezoni bilan o'lchash joiz bo'ladi? Nahotki, shunday chaqiriq bilan chiqqan muslim jannatda o'z makonini topishi mumkin!

Prezidentimiz I.A.Karimov Birinchi chaqiriq Oliy Majlisning XI sessiyasida, 1997-yil 16 fevralda bo'lib o'tgan maxsus yig'ilishida va 2004-yil 29-30 aprelda bo'lib o'tgan Ikkinchi chaqiriq Oliy Majlisning XIV sessiyasida, Andijon voqealari munosabati bilan mutasaddi idoralar, hokimlar, deputatlar, olimlar, o'qituvchilar va boshqa soha xodimlari oldiga xalqimizga xavf solayotgan diniy ekstremizm va terrorizmga qarshi qanday kurash olib borish va yoshlarimizni ularning ta'siridan xalos qilishimiz haqida jiddiy ko'rsatma va topshiriqlar bergan edi.

Xalqimiz uchun bu voqealar juda katta saboq bo'ldi. Prezidentimiz atrofida yanada qattiq jipslashib g'alamislarga qarshi la'natlar o'qimoqda.

Ilgari Respublikamizda vahhobiylar, diniy fundamentalizm, ekstremizm va xalqaro terrorizm haqida ma'lumotlar deyarli yo'q edi. Prezidentimiz I.A.Karimovning "O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari", "Xushyorlikka da'vat", "Vatan tinchligini saqlamoq kerak", "Tinchlik uchun kurashmoq kerak", "Vatanimizning tinchligi va xavfsizligi o'z kuch-qudratimizga, xalqimizning hamjihatligi va bukilmaz irodasiga bog'liq", "Yuksak ma'naviyat-yengilmaz kuch" va boshqa asarlarida diniy aqidaparastlik, ekstremizm va terrorizmning mohiyati va xavfi haqida batafsil tushuntirish berilgan.

Keyingi yillarda Respublikamizda vahhobiylikning kelib chiqishi, diniy fundamentalizm, ekstremizm va xalqaro terrorizmning kirdikorlari haqida bir qator asarlar, ko'plab maqolalar paydo bo'ldi.

Prezident Islom Karimov ta'kidlaganidek: «xalqimiz, avvalombor, yosh avlodimiz ma'naviy olamining daxlsizligini asrash uchun biz nimalarga tayanib-suyanib ish olib borishimiz kerak, degan savol bugun barchamizni o'ylantirishi tabiiy...

... taboro kuchayib borayotgan xatarlarga qarshi doimo sergak, ogoh va xushyor bo'lib yashashimiz zarur. Bunday tahdidlarga qarshi har tomonlama chuqur o'ylangan, puxta ilmiy asosda tashkil etilgan, muntazam va uzluksiz ravishda olib boriladigan ma'naviy tarbiya bilan javob berish mumkin»¹

Diniy ekstremizm va terrorizmga qarshi kurash umumdavlat ishi-ga aylanib O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998-yil 26 martdagi "Ijtimoiy-ma'naviy muhitni yanada sog'lomlashtirish, diniy aqidaparastlikning oldini olish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori bilan aholining keng qatlamlari, ayniqsa, yoshlar orasida bu xavfning oldini olish uchun keng tushuntirish ishlari olib borish va ta'lim muassasalarida bu sohada maxsus kurslarni kiritish belgilab berilgan edi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2006-yil 25 avgustdagi "Milliy g'oya targ'iboti va ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish to'g'risida"gi qarorida "yoshlarimizni turli mafkuraviy xurujlardan himoya qilish, yurtdoshlarimizning hayotga ongli munosabatini shakllantirish"ga alohida e'tibor qaratiladi.

Muallif ushbu qo'llanmaning yuzaga kelishida Abdurashidqori Baxromov, Muhammadboburqori Yo'ldoshev, Najmiddin Komilov, Qutbiddin Burxonov, Maxsudxo'ja Nuriddinov, Abdiqayum Azimov, Yunus Abdullayev, Xoji Ismatulloh Abdulloh, Sobir O'nar, Shodiqul Xamroyev, Hamrobonu Musurmonova, Zohidilla Munavvarov, Yevgeniy Abdullayev, Abduvohid Ochildiyev, G'affor Xotamov, Abdusalom Umarov, Abdullajon Begmatov, Zuxriddin Xusniddinov, Aydin Gudarzi va boshqalarning asarlari va maqolalaridan foydalandi. Shu sababli muallif ularga o'z minnatdorchiligini bildiradi.

¹ Karimov I. A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. T: Ma'naviyat, 2008, 117-bet.

I BOB. DINIY FUNDAMENTALIZM, EKSTREMIZM VA TERRORIZMNING TARIXI VA MOHIYATI

1-§. “EKSTREMIZM, TERRORIZM TARIXI VA MOHIYATI” KURSINI O‘RGANISHNING AHAMIYATI

1. XX asr oxiriga kelganda dunyoning jug‘rofiy-siyosiy xaritasida o‘zgarishlar va diniy qadriyatlarining uyg‘onishi, kursning predmeti, maqsadi va vazifalari

XX asr oxiriga kelganda dunyo taraqqiyotida juda katta o‘zgarishlar yuzaga keldi. 70 yildan ortiq sotsializm qo‘rg‘oni bo‘lgan sobiq Sho‘ro saltanati yemirildi va uning o‘rnida 15 ta mustaqil davlat vujudga keldi. Sho‘ro saltanatining qulashiga asosiy sabab tarixiy taraqqiyotning yangi zamonaviy bosqichiga moslasha olmaganligi, turli millatlarning milliy g‘ururiga mensimay qaralganligi, barcha xalqlarni yagona mafkuraga bo‘ysundirish uchun zo‘rluk ishlatilganligi, ittifoqdosh respublikalar xalqlarining ona tili, diniy e‘tiqodlari va asriy qadriyatlari oyoq osti qilinganligi, mamlakatda adolatning qo‘pol ravishda buzilganligi sabab bo‘ldi.

Ayniqsa xudosizlik g‘oyasini doimo olg‘a surib, unga amal qilib sho‘rolar saltanati o‘rnida islom diniga amal qilingan territoriyalarda yangi paydo bo‘lgan mustaqil davlatlarda demokratik jarayonlarning kuchayishi, qator mamlakatlarda diniy uyg‘onishning kelib chiqishida asosiy rol o‘ynaydi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti I. A. Karimovning “O‘zbekiston XXI asr bo‘sag‘asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari” asarida ta’kidlab o‘tilganidek: “XX asr ajoyib ilmiy kashfiyotlar asri, inson koinot sirlari qo‘yniga kirib borayotgan asr, axborot va g‘oyat ulkan texnikaviy imkoniyatlar asri bo‘ldi. Shu bilan birga, bu asrning oxiri diniy qadriyatlarining uyg‘onish davri, vazmin, behuda urinishlardan holi diniy ma’naviyatga o‘ziga xos tarzda qaytish davri bo‘lib qoldi”.

“Ekstremizm, terrorizm tarixi va mohiyati” kursining *predmeti* – ekstremizm va terrorizmning paydo bo‘lishi va jamiyat uchun xavfi; shuningdek, yoshlarni begona g‘oyalarga qarshi kurashish va yurtparvarlik ruhida tarbiyalashdir.

Hozirgi davrda dunyoda eng xavfli kuchga aylanib borayotgan ekstremizm va terrorizmning kelib chiqishi, mohiyati, kimlarga xizmat qilishi, taraqqiyotga salbiy ta’sirini talabalarga tushuntirish va ularni bu xavfga qarshi kurashga tayyorlash kursning *maqsadini* tashkil qiladi.

Kursning *vazifasi* – keyingi davrdagi diniy-siyosiy o‘zgarishlarni, diniy aqidaparastlikning kelib chiqishi va dunyoviy davlatlarda dinga munosabat, vahhobiylilikning yuzaga kelishi va asosiy g‘oyalari, diniy ekstremizmning paydo bo‘lishi va jamiyat uchun xavfi, ekstremist va terroristlarning O‘zbekistondagi qilmishlari, dunyo davlatlarida terrorizm harakatlari, missionerlik va uning oqibatlari masalalarini o‘rganish masalasidir.

2. O‘zbekiston Respublikasida diniy qadriyatlarga erkinlik berilishi

Respublikamiz mustaqillikka erishgandan keyin xalqimizning ma’naviy va madaniy merosiga, tarixiga, ona tilimizga munosabat tubdan ijobiy tomonga o‘zgardi. Bizning mamlakatimizda diniy qadriyatlarga erkinlik berildi. Muborak istiqlolimiz tufayli ko‘p yillar quvg‘inda bo‘lgan dinimiz yana ravnaq topa boshladi. Jumladan, siyosiy dunyoqarashlar erkinligi, xurfiylik, diniy tashkilotlar faoliyatining rivoj topishiga zamin yaratdi. Musulmonlar uchun turli xil adabiyotlar chop etildi. Gazetalar, jurnallar sahifalarida, zangori ekranda Islom dinining yetuk vakillari o‘z maqolalari va suhbatlari bilan ishtirok etdilar. Taqvodorlarning jamoa bo‘lib toat-ibodat qilishlari uchun qishloq va mahallalarda masjidlar barpo etildi. Agar O‘zbekistonda mustaqillikka qadar 90 ga yaqin masjid bo‘lgan bo‘lsa, hozir ularning soni 3000 tadan oshib ketdi. Farg‘ona viloyatida istiqloлга qadar bor-yo‘g‘i 3 ta Jome masjidi qonuniy ro‘yxatdan o‘tgan bo‘lsa, hozir bunday masjidlar 200 dan ortiqroq. Namangan viloyatida ham mustaqillikkacha atigi uchta masjid bo‘lgan bo‘lsa, hozirgi davrda 1300 dan ortiq masjid-

lar faoliyat ko'rsatmoqda. Masjidlarning ko'pi juda katta mablag' evaziga qurilgan bo'lib, moddiy jihatdan yaxshi ta'minlangan.

Masjidlar qayerda va qanday qurilishi kerak? qancha musulmonga bitta masjid to'g'ri keladi? har bir mahalla uchun alohida masjid qurish kerakmi? Bu borada Z. Munavvarovning "Xalq so'zi" gazetasining 1998-yil 3 mart sonida bosilib chiqqan "Dunyoviy davlat va din" maqolasida keltirilgan quyidagi fikrlar diqqatni o'ziga tortadi: "Bayon etilgan fikrning isboti sifatida Imom A'zam Abu hanifaning Jome, masjidlari soni va ularni ta'sis etish tartibi haqidagi tavsiyasini keltirish mumkin. Ul mo'tabar zotning fikricha, bir shaharda 2 ta Jome masjidi faoliyat ko'rsatishi uchun uning o'rtasidagi ko'priksiz katta daryo oqishi, yo bo'lmasa, musulmonlarning Jome masjidiga yetib borishini qiyinlashtiruvchi boshqa bir tabiiy to'siq (masalan, tog') bo'lishigina uzrli sabab bo'lishi mumkin".

Ushbu tavsiyalar musulmonlar jamoasi orasidagi hamfikrlik va yakdillikni ko'z qorachig'idek asrab-avaylash va ta'minlashda Jome masjidlarining alohida o'rni borligini ta'kidlab turibdi.

Darhaqiqat, Jome masjidlari sonining uzluksiz ortib borishi, ayrim hollarda xalqimiz diniy an'analari uchun yot bo'lgan ko'rinishlarning ham namozxonlar orasida tarqalishiga sharoit yaratib bermoqda. Misol uchun o'tgan asrning 90-yillari oxirida vahhobiylikka xos bo'lgan g'oyalardan oziqlangan diniy oqimlar kengroq tarqalgan Namangan viloyatida – 164, Namangan shahriining o'zidagina 25 Jome masjidi faoliyat ko'rsatgan, ba'zan ularda o'qilayotgan xutbalarda bir xil masalalarning turlicha talqin etilishi, oddiy namozxonlarni sof diniy ibodatdan chalg'itadigan siyosiy oqimlarga kirishib ketish hollari yuz berdi.

Hozirgi vaqtda albatta, Imom A'zamning "bir shaharda - bir Jome haqidagi tavsiyasini hayotga to'g'ridan to'g'ri tatbiq etishga da'vat etish qiyin. O'rta asrlardagi shahar tushunchasi bilan zamonaviy shaharlar o'rtasidagi farqni ham barcha yaxshi idrok etadi. Biroq ul zotning tavsiyasi zamirida yotgan oliy hikmat – Jome masjidlar sonining kimo'zarga ko'payishi natijasida diniy bilimlari sayoz, bundan ham yomonrog'i – dindan g'arazli maqsadlarda foydalanishdan ham toymaydigan kimsalar oddiy musulmonlarni sof diniy ibodatdan chalg'itmasligi, ular orasida ixtiloflar chiqarmasligiga qaratilganligini yana bir karra ta'kidlash joiz.

Mustaqil mamlakatimizda muqaddas qadamjolarini tiklashga alohida e'tibor bilan qaralmoqda. Diniy ta'lim beruvchi 9 ta o'rta maxsus ta'lim muassasalari, Oliy Islom bilimgo'hi, bitta universitet faoliyat ko'rsatmoqda. Musulmonlarning asosiy qismi haqiqiy demokratik dunyoviy jamiyat qurish rejasini qat'iyat bilan amalga oshirayotgan davlatimiz tomonidan e'tiqod erkinligini ta'minlashga qaratilgan qulay imkoniyatlardan ongli foydalanilmoqda.

Muborak Haj va Umra ibodatlariga aynan shu dunyoviy jamiyatni barpo etishni bosh maqsad qilib qo'ygan davlat tomonidan yaratilayotgan imtiyozli imkoniyatlar tufayli borib kelmoqdalar. Ammo bu yengilliklardan, imtiyoz va sharoitlardan ba'zi bir Islomdan yetarlicha xabari bo'lmagan chalamullalar esankirab qoldilar. Ular demokratik davlatda xohlagan ishni qilish mumkin, deb o'ylab, fuqarolar o'rtasida ig'vogarona, jangarilikka chorlaydigan diniy ta'limni kuchaytirib yubordilar. Ba'zi g'alamislar diniy ta'lim jarayonida siyosatga aralashishni, kelgusida o'zlarini davlat mansablarida ko'rishni orzu qilib, turli maktablarda buni tashviqot qila boshladilar. Diniy saboq berish hamma joyda avj oldi. Ayniqsa, Namangan viloyatida bu narsa ommaviylashdi. Qonunga muvofiq musulmonlar idorasi ijozatisiz, Adliya vazirligi tomonidan ro'yxatga olinmagan muassasalar va shaxslarning diniy saboq berishlariga ruxsat etilmaydi. Shuningdek, din davlatdan va maktabdan ajratilgan. Binobarin, o'quvchi yoshlarga maktabdan bo'sh paytlarida diniy mashg'ulotlarga qatnashishlariga ruxsat etilgan. Lekin shunga qaramasdan, ayrim yoshlarning maktabdagi darslarini qoldirib, masjidlarga qatnayotganligi, qonunga xilof ravishda diniy tahsil olayotganliklari, ko'cha-ko'yda chalasavod mullalar tomonidan xurofot ham targ'ib etilayotganligidan tashvishlanmaslik mumkin emas. Chunki o'tmishda bizning ma'naviy merosimizga ta'sir ko'rsatgan, nihoyatda teran o'rta asrlar Islom falsafasini o'rganish o'rniga, johillik va tarixan eskirgan turmush qoidalarini ko'r-ko'rona o'zlashtirib olgan kimsalardan olingan saboq yoshlarning dunyoviy bilimlardan bezdirishi, taraqqiyot yo'lida qiyinchiliklar tug'dirishi tabiiydir.

Vaholanki, Islom dini musulmonlarga taraqqiyot yo'lidan yurishni farz qilgan, kishilarni ilmga undagan. Alloh Qur'oni Karimda shunday deydi: "Aytgin, ilmlilar bilan ilmsizlar teng bo'la oladilarmi, albatta bu haqda faqat aqlli kishilargina eslaydilar"

(“Zumar” surasi, 9-oyat). Buning yaqqol isbotini Islom olamida tarbiyalangan buyuk mutafakkirlarimiz: Ahmad al-Fargʻoniy, Abu Rayhon Beruniy, Muhammad Xorazmiy, Abu Ali ibn Sino, Mirzo Ulugʻbek va boshqa oʻnlab allomalarning ijtimoiy-tabiiy fanlar sohasida dunyo ilm ahlini hayratda qoldirgan beqiyos kashfiyotlari misolida koʻrishimiz mumkin.

Baʼzan Ramazon va qurbon hayitlarida qabrlar qarshisida nimaningdir ilinjida qurʻon oyatlaridan oʻqib oʻtirgan yosh bolalarni koʻrib, ularga saboq bergan “xonaki” mullalardan ranjiysan kishi. Nahotki, ular Qurʻoni Karimdagi “Albatta koʻp odamlar ilmsizligi tufayli xavoi nafsga berilib yoʻldan adashadilar” (“Anʻom” surasi 119-oyat) oyatidan bexabar boʻlsalar. Ular Islom dinida diniy tariqatlardan moddiy manfaatdorlik yoʻlida foydalanish qoralanishini, sunniy mazhabining asoschisi Imom Aʼzam (Abu hanifa an-Noʻmon ibn Satʻot) hazratlari moʻyna va sholifurushlik qilganini, hazrati Bahouddin Naqshband hunarmandchilik orqasidan kun kechirganligini ham bilishmas, balki.

3. Din niqobi ostida baʼzi jaholatparast guruhlarining tashkil topishi va ularning jamiyat taraqqiyoti uchun xavfi

Islom tarixidar mukammal xabardor boʻlmagan kishilarning jamiyatimizga mos kelmaydigan, ayrim guruhlar manfaatini koʻzlovchi taʼlimctlarini koʻr-koʻrona oʻzlashtirib, atrofdagilarga “yuqtirishga” harakat qilishlari, yoshlarimiz ongida milliy istiqlol mafkurasini shakllantirishda Islom dinining ahamiyatiga salbiy taʼsir koʻrsatishi muqarrardir. Chunki mamlakat ijtimoiy hayotida amalga oshirilayotgan islohotlar tarixiy merosimiz, maʼnaviy madaniyatimizning boy va qudratli qatlamlari ochilishiga samarali taʼsir etib, xalqirizning ruhiyati milliy iftixor va butun dunyo uchun bagʻrikenglik tomonga oʻzgararmoqda.

Shu oʻrinda, bunday munosabatlar qaror topishi jarayoniga xalaqit berishi mumkin boʻlgan turli harakterdagi salbiy harakatlar, mezonlar va boshqa bir qator illatlar ham namoyon boʻldiki, ularning namoyandalari xalq orasiga qutqu solish kabi oʻz qora niyatlari yoʻlida har qanday vositadan, hatto qonundan chekinishlardan ham tap tortmadilar

Ushbu salbiy oqibatlarining eng qabihi vahhobiylar tomonidan diniga siyosiy tus berilishi, uning vositasida hokimiyat sari intilishlari, musulmonlar orasiga nifoq solishlari, qo'poruvchilikni, hatto pirovard-oqibatda, dinning ham o'z ich-ichidan buzulishiga qaratilgan harakatlardir. Bunday harakatlar mohiyati, tarixiy ildizlari va g'oyalari haqidagi turkum ko'rsatuvlar oynai jahon orqali namoyish etildi va respublikamiz gazetalarida e'lon qilingan maqola va munosabatlarda ham o'zining ifodasini topdi. Ularning mazmunidan shuni anglab yetish mumkinki, fojiali ishlarning sodir bo'lishiga sababchi shaxslar millatimizni ezgu niyatlardan chalg'itish yo'lida Islomni "qurol" qilib olishgan. Chunki Islom dini asrlar davomida xalqimizning muqaddas e'tiqodi, ma'naviy hayotining dasturilamali bo'lib kelgan. Shu bois, bugun biz qurayotgan yangi jamiyatda Islom dini alohida hurmat va e'tiborga sazovor bo'lmoqda. Binobarin, jamiyat bilan Islom dini manfaatlari o'rtasidagi mushtaraklikni mustahkamlash bugungi kunning asosiy vazifalari sirasiga kiradi. Ko'rinib turganidek, jamiyat bilan din o'rtasidagi o'zaro munosabatlar, xususan, fuqarolik jamiyatining din va uning ijtimoiy taraqqiyotda tutgan o'rni va ahamiyatiga to'g'ri yondashuvi, undan ezgu maqsadlar yo'lida keng foydalanishni maqsad qilib qo'yishi g'oyat muhimdir.

Din jamiyat rivojiga asrlar davomida ta'sir etib kelayotgan omillardandir. Shunday ekan, ushbu ta'sirchan targ'ibot vositasidan keng foydalanish istiqloq mafkurasi va axloqini shakllantirishga, jamiyat a'zolarini zamonamiz talab qilayotgan yuksak fazilatlar ruhida tarbiyalashga ham yaqindan yordam beradi. lekin, shu bilan birga, mamlakatimizda ba'zi doiralarning g'arazli maqsadlarga yetishish vositasi sifatida, hatto mutaassiblik, ya'ni fanatizm yo'lida ham dindan foydalanayotgani sir emas. Shu bois, Prezidentimiz Islom Karimov "O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari" deb nomlangan kitobida o'sha davrdagi murakkab vaziyatni chuqur his etgan holda, e'tiborni odamlarning diniy e'tiqodlari bilan bog'liq har qanday muammo g'oyat nozik ekanligiga, xususan, Islomni qayta tiklash shiorlaridan foydalanayotgan muayyan kuchlar ko'zlayotgan, dinga aloqasi bo'lmagan siyosiy va boshqa tajovuzkor maqsadlar o'rtasidagi farqni tushunib olishlari zarur

ekanligiga qaratgan edi. Darhaqiqat, ommaning chinakam Islomga zid bo'lgan, zo'ravonlikka da'vat etuvchi g'oyalarning mohiyatini atroflicha anglab yetishuviga erishish muhim ahamiyatga ega.

Mazkur kitobda islomshunosligimiz oldida turgan eng dolzarb vazifalar haqida ham so'z yuritiladi. Bular diniy taassub, ekstremizmning oldini olish, unga qarshi kurashish vositalari bilan bog'liq masaladir.

Yana shu narsaga alohida e'tibor qaratish zarurki, ba'zi g'arazgo'y kuchlar ekstremizm va terrorizmni faqat islom dini bilan bog'lab ko'rsatishga harakat qilmoqdalar. Bu narsa jahon miqyosida islom dinining obro'sini to'kish uchun ataylab qilinmoqda.

Lekin tarixiy faktlar shuni ko'rsatadiki, ekstremizm va terrorizm hali islom dini paydo bo'lmagan davrda ham mavjud edi. Buni qadimgi davrda amalga oshirilgan terroristik harakatlar isbotlaydi. Bu harakat xristianlikda ham, buddaviylikda ham mavjud bo'lgan. Biz bu haqda keyingi boblarda batafsil fikr yuritamiz.

Mazkur asarda ta'kidlanganidek, taassub, ya'ni fanatizmining yuzaga kelishiga ko'proq jamiyatdagi "siyosiy va iqtisodiy muammolarning hal qilinmaganligi sabab bo'ladi". Darhaqiqat, "diniy tizimlarning o'zi ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni hal qilishning samarali dasturlarini taklif qilishdan olis" bo'lganligi uchun taassubchilar bu muammolarning osongina yechimi sifatida dinlar vujudga kelgan zamonlardagi jamiyatda mavjud bo'lgan dastlabki shart-sharoitlarga qaytishni ma'qul ko'radilar. Lekin ular keyingi asrlar dovonidan yana ortga qaytish umuman mumkin emasligini e'tiborga olmaydilar.

O'z davrida O'zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligida mahalliy va xorijiy mamlakatlar ommaviy axborot vositalari vakillari uchun bo'lib o'tgan brifingda aytilishicha: "hizbi harakati jihad", "Da'vat ul-Irshod" va "Pokiston islom ulamolari jamiyati" kabi tashkilotlar yordamida O'zbekistonlik (aksariyat Farg'ona vodiysidan) yoshlar Peshovar tumanida joylashgan diniy o'quv yurtlarida "o'qitilmoqda" ekanlar. Barchani tashvishga solib, o'yantirgan hamda Vatanimizning osoyishtaligi bilan bog'liq bo'lgan muammolarga ko'proq e'tibor berishni taqozo etgan narsalardan biri Pokistondagi mazkur yashirin o'quv markazlarida Markaziy Osiyodan, asosan, Tojikiston va O'zbekistondan

kelgan to'rt yuzga yaqin kishilarning bizning davlatimizda turli qo'poruvchilik ishlarini olib borish uchun tayyorgarlik ko'rganligidir. Ana shunday murakkab sharoitda Vatanimizning har bir fuqarosi barcha o'ylarini, fikri-zikrini bir joyga yig'ib, o'z yurtining kelajagi, tinchligi haqida, xalqimiz istiqboli haqida, oila va Vatan oldidagi o'z burchlari haqida chuqur mulohaza yuritib Prezidentimiz siyosati atrofida birlashdilar.

Demak, insoniyat diniy ekstremizm va terrorizmgga qarshi kurash avj olgan pallada turibdi. Yurtboshimiz Islom Karimov O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining o'n to'rtinchi sessiyasidagi nutqida "Hozirgi vaqtda terrorizmning tajovuzidan o'zini xoli his qiladigan birorta qit'a yoki davlatning o'zi yo'q. Xuddi vabo singari yer yuzining ko'plab mamlakatlariga yoyilib borayotgan bu baloqazo ertaga kimni nishonga olishini ham oldindan aytish qiyin"¹.

2-§. DINIY AQIDAPARASTLIKNING KELIB CHIQISHI VA DUNYOVIY DAVLATNING DINGA MUNOSABATI

1. Rivojlangan davlatlarda din bilan davlat o'rtasidagi munosabatlar

Barcha dunyoviy davlatlar kabi O'zbekistonda ham din davlatdan ajratilgan. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 31-moddasida "hamma uchun vijdon erkinligi kafolatlanadi. Har bir inson xohlagan dinga e'tiqod qilish yoki hech qanday dinga e'tiqod qilmaslik huquqiga ega. Diniy qarashlarni majburan singidirishga yo'l qo'yilmaydi", deyiladi.

Dunyoviy davlatlar erishayotgan yutuqlar dunyoning siyosatini belgilayotgan bir paytda, davlat bilan din o'rtasidagi yoki uning bir oqimi o'rtasidagi kelishmovchilik kimga xizmat qilishini hamma tushunishi kerak. Hozirgi davrda dunyo xaritasiga nazar tashlasak, rivojlangan, iqtisodi baquvvat, harbiy jihatdan qudratli, ilmiy-texnika taraqqiyotida oldinda turgan davlatlar asosan dunyoviy davlatlardir. Lekin bu davlatlardagi odamlar dinga Xudoga ishonmaydi, de-

¹ Karimov I.A O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 14-sessiyasidagi nutqi. "Xalq so'zi" gazetasi 2005-yil 4-dekabr.

gan soʻz emas, aksincha, ularda ham diniy erkinlar yoʻlga qoʻyilgan, hatto davlat siyosatida asosiy rol oʻynaydigan koʻpgina moʻtabar arboblardan ham dinga amal qilib, ibodatni kanda qilmaydilar. Ularda din oʻz yoʻlida barqaror rivojlanmoqda. Din bilan davlat oʻrtasida mustahkam ittifoq tuzilgan boʻlib, din davlat taraqqiyotiga, osoyishtalikka, fuqarolarni Vatanga fidoyilik, Allohga ishonch, imonli-eʼtiqodli, rostgoʻy, pokiza, oʻz mehnati evaziga kun koʻradigan, haromdan hazar qiladigan, kishining haqidan qoʻrqadigan, adolatli, oʻz huquqini taniydigan, boshqalarni hurmat qiladigan, mamlakatda mavjud qonunlar asosida ish yuritadigan ruhda tarbiyalashga koʻmaklashadi.

Yuqorida tilga olingan Z.Munavvarovning “Dunyoviy davlat va din” maqolasida muallif dunyoviy davlat haqida yaxshi maʼlumotni keltirib, shunday fikrni oʻrtaga tashlaydi. “Oʻzbekiston dunyoviy davlat qurish yoʻlidan bormoqda. Xoʻsh, dunyoviy davlatning dinga boʻlgan munosabati nima bilan belgilanadi? Unda diniy eʼtiqodga qanday oʻrinlar ajratilgan? qolaversa, din va umumeʼtirof etilgan tamoyillarga asoslangan demokratiya tushunchasi oʻrtasidagi aloqalar qanday boʻlishi kerak? Ushbu murakkab savollarga javob izlar ekanmiz, xalqaro hamjamiyatning mutlaq koʻpchiligini tashkil qilgan dunyoviy davlatlar tajribasi, ular taraqqiyotining tamal toshi boʻlib xizmat qilayotgan gʻoya aslo xudosizlikka asoslanmagani, yaqin oʻtmishimizdagiga oʻxshash dahriy jamiyatni eʼtirof etmaganiga amin boʻlamiz. Dunyoviy taraqqiyot yoʻlidan borayotgan mamlakatdagi dinga boʻlgan munosabat demokratiya mezonlariga asoslanganligini chuqur idrok etamiz. Ular din hayotidagi ijtimoiy-madaniy va maʼnaviy-ruhiy muhit rang-barangligini taʼminlovchi xilma-xil tarixiy qadriyatlar silsilasidagi teng huquqli boʻgʻin sifatida qabul qilinganligiga ishonch hosil qilamiz. Yana bir bor taʼkidlaymiz: demokratik dunyoviy taraqqiyot yoʻlidan borayotgan mamlakatlarda din rang-barang maʼnaviy-madaniy va tarixiy qadriyatlar tizimidagi teng huquqli boʻgʻin, u boshqa boʻgʻinlardan zaifroq ham yoki kuchliroq ham emas. Bizning jamiyatimiz taraqqiyoti negizi qilib belgilangan hurfiylik tamoyili ham xuddi ana shu tajribalar idrokiga asoslangan”.

Maqolada dunyoviy davlatlarning dinga munosabati masalalarida qimmatli fikrlar bildiriladi. Oʻzbekiston Respublikasida bu masalaning qanday hal qilinayotganiga ham alohida toʻxtaladi. Muallif

lifning fikriga qaraganda, dunyoning ko'pchilik davlatlari, xususan, rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, din dunyoviy davlat tuzumi bilan nafaqat murosa qilishi, balki umummilliy yuksalish yo'lida u bilan samarali hamkorlik qilishi mumkin. Demokratik davlatlarda aholining ko'pchiligini tashkil etadigan xalqning diniy e'tiqodiga ko'rsatilgan izzat-hurmat bilan bir qatorda, tub etnoslar uchun noan'anaviy bo'lgan, lekin fuqarolarning muayyan qismi e'tiqod qiladigan dinlarga yoki hech qanday dinga e'tiqod qilmaslikka bir xil munosabatning qaror topganligi – Qur'oni Karimdagi ibratli hikmatlardan "Dinda majburlash yo'q" degan so'zlarning chuqur insonparvarlik falsafasini yanada yorqinroq ochib beradi.

2. Islomni yoyish uchun olib borilayotgan kurashning ba'zi xalqlar boshiga keltirgan tashvishlari

XX asrning II yarmida umummusulmon sivilizatsiyasi hududida joylashgan ayrim davlatlar taraqqiyoti tajribasi, afsuski, ba'zilarida, xususan, G'arb dunyosida Islom dinining jamiyat rivojlanishiga ko'rsatishi mumkin bo'lgan ijobiy ta'siri haqida jiddiy shubhalar tug'ilishiga sabab bo'ladi. Masalaning taassufli jihatlardan yana biri shundaki, haqiqiy islomning asl mohiyatidan yiroq ko'rinishlar oxirgi yillarda ayrim olimlar tomonidan olg'a surilayotgan sivilizatsiyalararo qarama-qarshilik va ziddiyatlar haqidagi sun'iy nazariyalarni oziqlantirmoqda, turli madaniyatlarini qiyoslash jarayonida umummusulmon madaniyatining salbiy jihatlari bo'rttirib ko'rsatishga dastak bo'lib xizmat qilmoqda.

Fikrimiz ravshanroq bo'lishi uchun bir-ikki misol keltiramiz.

Jabrdiyda afg'on xalqining xohish-irodasiga xilof holda yigirma yilcha davom etgan xunrezlik mutaassib islomiy unsurlarning vujudga kelgan to's-to'polondan o'zlarining sof diniy e'tiqodidan tashqari bo'lgan g'arazli maqsadlariga erishishga intilishi tufayli, hozirgi bosqichda Afg'onistondagi siyosiy-harbiy beqarorlik va ijtimoiy-iqtisodiy bo'xchonning asosiy sababiga aylandi. Qo'pol zo'ravonlik shaklini olgan diniy taassub natijasida millionlab begunoh kishilar qirilib, uy-joyi, mol-mulki va hatto vatanidan mahrum bo'ldi. Ular dunyoning turli mamlakatlarida hijratu g'ariblik alamlarini tortishga mahkum etildilar.

Tojikistondek bizga qardosh, madaniyat va urf-odatlarini uyqash bo'lgan mamlakat tajribasi ham Islom omilining sof diniy e'tiqod doiralaridan tashqariga chiqishi, ayniqsa, uning siyosiylashuvi jamiyat taqdiri uchun naqadar katta xatarga aylanishi mumkinligini ko'rsatdi.

Xuddi shunga o'xshash omillar ta'siri ostida Jazoirida atigi 5-6 yil ichida 80 ming musulmonning yostig'i qurigani har qanday sog'lom fikrli odamni dahshatga soladi.

Demokratik davlatlar tomonidan musulmon Sharqida dunyoviy rivojlanishning nusxa ko'chirishga arzigulik etaloni, deb baholanib kelingan. Turkiyada 1970-yillardan boshlab islomiy kuchlarning faollashuvi va siyosiylashuvi tufayli avj olgan mafkuraviy ziddiyatlar natijasida sodir bo'layotgan ijtimoiy notinchlik ham kishini sergaklashtiradi.

Asrimizning 60-yillarida dunyoning sanoati rivojlangan davlatlari qatoriga kirishni maqsad qilib qo'ygan, o'sha paytda musulmon Sharqidagi "Dunyoviy rivojlanish" ning yana bir ibratli misoli tariqasida e'tirof etilgan Erondek qadimiy va baquvvat davlatdagi jamiyat hayotining barcha jabhalarini islomiyashtirishga qaratilgan sa'y - harakatlar eronliklarning rivojlangan davlatlar safiga kirish haqidagi orzularini puchga chiqaribgina qolmasdan, balki Eron Islom Respublikasini eng muhim xalqaro jarayonlardan chetga surib chiqarganini kim inkor eta oladi?

Keltirilgan misollarga oxirgi yillarda Misr Arab Respublikasi va ba'zi G'arb mamlakatlarida, shuningdek, sobiq sho'rolar o'rnida shakllangan yangi mustaqil davlatlarning ayrimlari hududida o'zini o'ta taqvodor deb da'vo qilayotgan mazhabiy va toifaviy islomiy harakatlar, oqimlar va shaxslar tomonidan sodir etilayotgan turli ko'rinishdagi qonli zo'ravonliklarni qo'shsak, manzara yana ham oydinlashadi.

Biz Islom demokratiyaga murosasiz, degan da'voni olg'a surayotganlar (ular qaysi niyatlar bilan bu ishni qilayotganidan qat'iy nazar) tegirmoniga suv quymoqchi emasmiz. Zotan, o'ziga xos va o'ziga mos taraqqiyot yo'lidan borayotgan yangi O'zbekiston tajribasi bunga zarracha asos bermaydi. Aksincha, mamlakatimiz rivojlanishi diniy omilining mutlaqo yangicha, ya'ni dinning jamiyat taraqqiyotidagi haqiqiy rolini tan olib, unga muayyan darajada

tayanishi bilan oʻtmish davrlardan tubdan farqlanib turadi. Shu sababli ham Oʻzbekistonda 1991-yildayoq “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar toʻgʻrisida” qonun qabul qilingan edi. Bu qonunda vijdon erkinligi huquqi fuqarolarning dinga munosabatidan qatʼi nazar teng huquqliligi, dinlarning va diniy tashkilotlarning davlatdan ajratilganligi, Respublikamizda diniy tashkilotlar, diniy jamoa, diniy boshqarmalar, markazlar va birlashmalar, diniy oʻquv yurtlari, ularning nizomlari, nizomlarni roʻyxatga olish va rad etish, diniy tashkilotlar faoliyatini qanday sharoitda toʻxtatish kabi masalalar oʻz ifodasini topgan. Ayni paytda, bu qonunda diniy tashkilotlarning mulki va ulardan foydalanish, ularning ishlab chiqarish va xoʻjalik faoliyati, diniy urf-odatlar va marosimlar, diniy adabiyotlar, diniy tashkilotlarning xayriya va madaniy-maʼrifiy faoliyati, xalqaro aloqalari, bu tashkilotlarda mehnatga oid huquqiy munosabatlar, fuqarolarning ijtimoiy taʼminoti. “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar toʻgʻrisida”gi qonunni buzganligi uchun javobgarlik haqida toʻla maʼlumotlar berilgan.

3. Oʻzbekiston sharoitida dunyoviy davlatning din bilan oʻzaro munosabatlari tamoyillari

Dinning jamiyatimizdagi oʻrni, eng avvalo, uning konstitutsion maqomi bilan belgilanadi. Oʻzbekiston Konstitutsiyasiga muvofiq, barcha fuqarolarning vijdon erkinligi kafolatlangan. Har bir insonga xohlagan dinga eʼtiqod qilish yoki hech qaysi dinga eʼtiqod qilmaslik huquqi berilgan. Diniy qarashlarni majburan singdirish qatʼiyan man etilgan. Diniy tashkilotlar va birlashmalarning davlatdan ajratilgani hamda ularning qonun oldida tengligi belgilab qoʻyilgan.

Dunyoviy davlatning dinga boʻlgan munosabatida ikki muhim jihat bor:

- birinchisi, dindorlarning huquqiy maqomi;
- ikkinchisi, davlat tomonidan oʻtkazilayotgan tadbirlarda diniy konfessiyalar haqidagi qonunlarning hayotga tatbiq etilishi.

Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida bu masalalar oʻz yechimini topgan va u dunyodagi rivojlangan mamlakatlardagi huquqiy-meʼyoriy talablarga toʻla javob beradi. Har qanday dinga eʼtiqod qiluvchi va hech qanday dinga eʼtiqod qilmaydigan kishi-

lar uchun bir xildagi shartlar qo'yilishini ta'minlovchi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 31-moddasida shunday deyiladi:

“Hamma uchun vijdon erkinligi kafolatlanadi. Har bir inson xohlagan dinga e'tiqod qilishi yoki hech qaysi dinga e'tiqod qilmaslik huquqiga ega. Diniy qarashlarning majburiy singdirishiga yo'l qo'yilmaydi”.

Mazkur qoidada dunyoviy davlatning dinga bo'lgan munosabatini ifodalaydigan asosiy tamoyillar o'z ifodasini topgan.

Birinchidan, Davlat vijdon erkinligini kafolatlash orqali dinga qarshi siyosat olib bormaslikni e'tirof etadi.

Ikkinchidan, e'tiqod qilish yoki qilmaslik inson huquqlarining ajralmas qismi sifatida tan olinadi.

Uchinchidan, yuqoridagi ikki asosiy tamoyildan kelib chiqqan holda va jamiyatda e'tiqodiy muvozanatni ta'minlash maqsadida, davlat diniy qarashlarning majburan singdirilishiga yo'l qo'ymaydi.

Davlatning dinga munosabatidagi asosiy xususiyati – bu dinning siyosatga aralashmasligi. Har qanday din birinchi o'rinda ma'naviy-axloqiy jihatni o'z ichiga oladi.

Vijdon erkinligi to'g'risidagi qonundan kelib chiquvchi tamoyilarga qat'iy rioya qilinayotganini quyidagilarda ham ko'rish mumkin.

Mustaqillik yillarida diniy tashkilotlarning soni o'sdi. 1990-yilda respublikada 119 ta diniy tashkilot mavjud bo'lgan bo'lsa, 2004-yilning 1 avgustiga kelib ularning soni 2170 ga yetdi. Diniy o'quv yurtlarining ishi rivojlantirildi. Mustaqillikkacha bor-yo'g'i 2 ta diniy o'quv yurti ishlagan bo'lsa, o'tgan yillar davomida ularning soni 11 taga etdi. Ilk marotaba diniy o'quv yurti talabalariga stipendiya berish ta'sis etildi.

Toshkent Islom institutini 1975-1990-yillar orasida 153 kishi, Mir-Arab madrasasini 1950-1990-yillar orasida 272 kishi, umuman olganda sobiq sovet davrida diniy bilim yurtlarini jami 425 kishi bitirgan bo'lsa, mustaqillik yillarida, ya'ni 1991-2004-yillar orasida ularni 5058 kishi bitirib chiqdi. Shu jumladan, imomlarning diniy ma'lumoti darajasi sezilarli oshirilishiga erishildi.

Fuqarolarga haj ibodatini ado etishlari uchun barcha sharoitlar yaratildi. 1994-yildan hojilar uchun imtiyozli valuta konvertat-

siyasi tashkil etildi. Ushbu maqsadda o'tgan yillarda 47 mln.dan ortiq AQSH dollari ajratildi. 1991-yilda hajga boruvchilar soni 1500 kishini tashkil etgan bo'lsa, 1996-yilda bu raqam yiliga 3800 ni tashkil etdi. Mustaqillik davrida jami 45110 kishi haj ibodatini ado etdi.

Davlatning dinga bo'lgan munosabatini ifodalovchi yana bir tamoyil shundan iboratki, davlat dinni xalq ma'naviyatining uzviy qismi sifatida tan oladi. Shundan kelib chiqib, uning rivoji uchun tegishli shart-sharoitlar yaratishga harakat qiladi. I. A. Karimovning 2004-yilning 29-30 may kunlari bo'lib o'tgan Oliy Majlisining 14-sessiyasida so'zlagan nutqida bu tamoyil o'zining quyidagi ifodasini topgan: "Mamlakatimizning demokratik tamoyillar, ilm-fan yutuqlari, yuksak texnologik asosida modernizatsiya qilish bilan birga, muqaddas dinimizni, milliy o'zligimizni asrab-avaylab yashashni maqsad qilib qo'yganimiz". Bu fikrlar hayotiy voqelikka aylanmoqda.

Din va dunyoviy davlat orasidagi munosabat asosida dinning davlatdan ajratilishi tamoyili ham yotadi. Bu haqda Konstitutsiyamizning 61-moddasida shunday deyiladi: "Diniy tashkilotlar va birlashmalar davlatdan ajratilgan hamda qonun oldida tengdirlar. Davlat diniy birlashmalarning faoliyatiga aralashmaydi".

Mazkur moddaga uchta muhim ahamiyatga ega qoida mustahkam qo'yilgan.

Birinchidan, diniy tashkilotlar qaysi konfessiyaga taalluqliligidan qat'i nazar bir xil huquqiy maydonda faoliyat olib boradilar. Bugungi kunda Respublikamizda 15 ta noisloimiy konfessiyaga mansub 185 ta tashkilot emin-erkin faoliyat olib borayotgani buning amaliy ifodasidir.

Ikkinchidan, diniy birlashmalar faoliyatini tashkil etish, ularning ichki ishi hisobidan va davlat nazoratidan holidir.

Uchinchidan, diniy tashkilotlar, davlatdan ajratilgan. Ammo bu dinning jamiyatdan ajratilganini anglatmaydi. Zero, biror dinga e'tiqod qiluvchi fuqarolar ham jamiyatning tarkibiy qismi va shu sababli din fuqarolik jamiyatida o'z mavqeiga ega bo'ladi.

Shu bilan bir vaqtda, masalaning ikkinchi tomoniga ham katta ahamiyat berilgan. Ya'ni yuqoridagi mezonlar Konstitutsiyaning 57-moddasida quyidagicha aniqlashtiradi: "Konstitutsiyaviy tuzumni zo'rlik bilan o'zgartirishni maqsad qilib qo'yuvchi,

Respublikaning suvereniteti, yaxlitligi va xavfsizligi, fuqarolarining konstitutsiyaviy huquq va erkinliklariga qarshi chiquvchi, urushni, ijtimoiy, milliy, irqiy va diniy adovatni targ'ib qiluvchi, xalqning sog'lig'i va ma'naviyatiga tajovuz qiluvchi, shuningdek, harbiylashtirilgan birlashmalarning, milliy va diniy ruhdagi siyosiy partiyalarning hamda jamoat birlashmalarning tuzilishi va faoliyati ta'qiqlanadi. Maxfiy jamiyatlar va uyushmalar tuzish ta'qiqlanadi".

Prezidentimiz I. A. Karimovning "O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari" kitobida mamlakatimiz sharoitida dunyoviy davlatning din bilan munosabatlarini aniqlashtiruvchi asosiy tamoyillar qatoriga:

“– dindorlarning diniy tuyg'ularini hurmat qilish; - diniy e'tiqodlarni fuqarolarning yoki ular uyushmalarining xususiy ishi deb tan olish;

– diniy qadriyatlarga amal qiluvchi fuqarolarning ham, unga amal qilmaydigan fuqarolarning ham huquqlarini teng kafolatlash hamda ularni ta'qib qilishga yo'l qo'ymaslik;

– ma'naviy tiklanish umuminsoniy axloqiy qadriyatlarni qaror toptirish ishida turli diniy uyushmalarning imkoniyatlaridan foydalanish uchun ular bilan muloqot qilish yo'llarini izlash zaruriyati;

– dindan buzg'unchilik maqsadlarida foydalanishga yo'l qo'yib bo'lmasligini e'tirof etish” kiritilgan.

Dunyoviy jamiyat qurishni ko'zlagan davlatimizning dinga munosabatini belgilovchi zikr etilgan konstitutsion mezonlar va Prezidentimiz fikrlaridan quyidagi ikkita asosiy xulosa kelib chiqadi:

Birinchidan, O'zbekistonda barpo etilayotgan demokratik huquqiy va adolatli dunyoviy jamiyat qurish konsepsiyasida din madaniy-ma'naviy omillar umumiy silsilasiga kiruvchi barcha milliy qadriyatlar qatorida teng huquqli qadriyat sifatida so'zsiz tan olinadi. Mustaqil rivojlanish yillarida ushbu mezonning hayotga nechog'lik izchil tatbiq etilayotganini faqat qalbi ko'r, adolatga xusumat bilan munosabatda bo'lgan kimsalargina inkor etishi mumkin;

Ikkinchidan, sof diniy ehtiyojlarni qondirishdan tashqarida bo'lgan har qanday g'arazga erishish yo'lida diniy omildan foydalanishga intilish qat'iy man etiladi.

Prezident haqli ravishda, dinning O‘zbekiston fuqarosini tarbiyalashdagi katta imkoniyatlariga ishonadi va **“biz din hundan buyon ham aholini eng oliy ruhiy-axloqiy va ma’naviy qadriyatlardan, tarixiy va madaniy merosdan bahramand qilish tarafdorimiz”**, deb ta’kidlaydi. **“Lekin biz, deb davom etadi I.A.Karimov, - hech qachon diniy da’vatlar hokimiyat uchun kurashga, siyosat, iqtisodiyot va qonunshunoslikka aralashish uchun bayroq bo‘lishiga yo‘l qo‘ymaymiz”**.

“Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risida” qonun qabul qilinganidan o‘tgan 7 yil vaqt ichida bu sohada mustaqil O‘zbekistonda ancha tajriba to‘plandi. Ana shu to‘plangan tajribalarni umumlashtirgan holda 1998 yil aprelda O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi yuqoridagi qonunni yangi tahrirda qabul qildi.

Ushbu qonunning asosiy mohiyatini tushunish uchun uni to‘la o‘qib chiqish va konspektlashtirish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Chunki talabalar uyda ota-onalari bilan maslahatlashgan holda, shuningdek, mahalla va qishloqdagi tengqurlari bilan bu masalada fikr almashadilar, mustaqil mushohada qiladilar. Shunday qilib, qonunni o‘qish-o‘rganish bilan unga itoat qilish, uni hurmat qilish ko‘nikmasi ham paydo bo‘ladi. Zotan, huquqiy ongga tayangan madaniyatning eng muhim uzviy qismlaridan biri qonunga itoatkorlik ko‘nikmasidir.

Erkinlik–demokratiya degani faqat huquqlardan iborat emas, balki ular bilan barobar zimmamizga yuklangan majburiyatlar ham ekanini qon-qonimizga singdirmagunimizcha demokratik huquqiy jamiyat qurish bilan bog‘liq ezgu niyatlarimiz shirin orzuligicha qolaveradi.

TAYANCH SO‘Z VA IBORALAR:

Rivojlangan davlatlar, dunyoviy davlatlar, ijtimoiy-madaniy muhit, ma’naviy-ruhiy muhit, dinda majburlash yo‘q, islom demokratiyasi, odamlar va marosimlar, Konstitutsiyaviy tuzum, ma’naviyatga tajovuz qilish, maxfiy jamiyat va uyushmalar, diniy tuyg‘ular, dinda buzg‘unchilik maqsadlari, erkinlik va demokratiya.

MAVZUGA DOIR SAVOLLAR:

1. Islom omilining sof diniy e’tiqod doiralaridan tashqariga chiqishi, siyosiylashuvi Jazoir qanday oqibatlariga olib keldi?

2. «Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida»gi Qonun qachon qabul qilingan?

3. Dunyoviy davlatning din bilan munosabatlarini aniqlashtiruvchi asosiy tamoyillarni sanang.

4. Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida»gi Qonunning yangi tahriri qachon qabul qilingan?

5. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 57-moddasi mazmuni nimalardan iborat?

3-§. AMALIY MASHG'ULOT

Diniy fundamentalizm va aqidaparastlikning kelib chiqishi

Darsning maqsadi. Talabalarga islom dinining jamiyat ma'naviy hayotidagi o'rni va uning vazifasi, fundamentalizm va aqidaparastlik, islomdagi asosiy yo'nalish hamda mazhablarning hozirgi holati haqida bilim berish. Talabalarni dinni niqob qilib olib, o'zlarining yovuz maqsadlari yo'lida foydalanish uchun harakat qiluvchilarga qarshi nafrat ruhida tarbiyalash.

Darsning shakli. Guruhlar taqdimoti (prezentatsiyasi). Darsga oid jihozlar. Markerlar, flamaster, plakatlar va kerakli adabiyotlar. Sinf taxtasi va undan ko'rgazmali materiallardan kodoskop va multimedia materiallaridan unumli foydalanish mumkin.

Darsning tuzilishi:

Tashkiliy daqiqa, yangi mavzu bo'yicha guruhda ishlash, guruhlar ishining yakuni, darsga yakun yasash va uyga vazifa.

Sinf taxtasiga quyidagi yozuv osib qo'yiladi:

«Din, shu jumladan, islom dini ham ming yillar davomida barqaror mavjud bo'lib kelganligining o'zaroq u inson tabiatida chuqur ildiz otganligidan, uning o'ziga xos bo'lgan bir qancha vazifalarni ado etishidan dalolat beradi. Eng avvalo, jamiyat, guruh, alohida shaxs ma'naviy hayotining muayyan sohasi bo'lgan din umuminsoniy axloq me'yorlarini o'ziga singdirib olgan, ularni jonlantirgan, hamma uchun majburiy xulq-atvor qoidalariga aylantirgan. Madaniyatga katta ta'sir ko'rsatgan. Insonning odamlar bilan bahamjihat yashashiga ko'maklashgan va ko'maklashmoqda».

Islom Karimov

Noan'anaviy amaliy mashg'ulot bo'lganligi uchun ushbu darsning maqsadini o'qituvchi talabalarning ijodiy izlanishi va mustaqil fikrlashi uchun imkoniyat yaratishini tushuntiradi. Shu maqsadda talabalarning bilimlari va qobiliyatlari hisobga olingan holda guruhlariga bo'linadi. Mavzu taqdimoti plakatga yoki sinf taxtasiga yoziladi. Kodoskop yoki multimediyaga moslab kompyuterga yoziladi.

Darsda asosan talabalar faol ishtirok etadilar. O'qituvchi esa ularni boshqarib boradi.

Gruhlarga beriladigan topshiriqlar:

1-guruh. Dinning jamiyat taraqqiyotida tutgan o'rni. Islomning paydo bo'lishidagi ijtimoiy-iqtisodiy sharoit.

2-guruh. Islomni asl holicha saqlab qolishga intilish–fundamentalizm yoki aqidaparastlik. Uning turlari, amal qilish tarzlari.

3-guruh. Islomdagi asosiy yo'nalish va Hanafiy hamda Xanbaliy mazhablar.

4-guruh. Molikiy va Shofe'iyya mazhablari. Hozirgi holat.

1-guruh taqdimoti:

1-talaba: Biz bu masalani to'la tushuntirishimiz uchun tarixiy bilimlarga tayanishimiz va shu bilan birga islomga oid ko'pgina adabiyotlarni o'qigan bo'lishimiz lozim. Chunki diniy aqidalar paydo bo'lishida tarixiy sharoit asosiy rol o'ynaydi. Shu sababli Oliy Majlisning XI sessiyasi materiallarida ham bu masalaga katta e'tibor berildi.

2-talaba: Darhaqiqat, insoniyat tarixining eng qora bulutli kunlarida yovuzlik ezgulik ustidan g'olib kelgan paytlarida xalqni yorug'likka yetaklovchi oliyjanob g'oyalar bo'lgan. Johiliyat davrida arablarda axloqsizlik, diyonatsizlik tamoman avjiga chiqqan, insof va adolat oradan ko'tarilib, qavm mayparastlikka mukkasidan ketgan. Butlarga sig'inishgan. Qiz bola tug'lsa, uni tiriklayin yerga ko'mish odat tusiga kirgan. Jaholat qutqusida Yaman hukmdori Abraxa Ka'bani buzishga chog'langan va o'zi baloga giriftor bo'lgan. Oradan qirq besh kun o'tgach, Muhammad alayhissalom dunyoga kelgan. Uning dini esa islom. Islomning mohiyati yagona Allohga sig'inish, rost gapirish, hidoyatga yo'llash.

3-talaba: Lekin har kim har xil talqin qiladi. Tabiatan odam bolasi dunyoni o'zining qarichi bilan o'lchaydi. Shuning uchun

ham, garchi islom dini muqim turgan bo'lsa-da, daraxt tanasidan chiqqan shoxlarday turli qarash va turli oqimlar paydo bo'lgan, ayrim kimsalar esa saltanatni qo'lga kiritish niyatidagi sa'y-harakatini islom dini vositasida niqobladi va oqibatda ular mo'minlarni turli guruhlariga ajratib yubordi. Ba'zilari esa o'zlarining g'arazli niyatlarini amalga oshirish uchun dinga yolg'onni qo'shdilar, munofiqlar o'zlarining buzuvchi fikrlarini oyat yoki hadislar bilan isbotlashga harakat qilib musulmonlarni aldadilar va islomdan buzg'unchilik yo'lida foydalandilar.

Diniy ekstremizmning paydo bo'lishi va rivojlanishiga quyidagi omillarni ko'rsatish mumkin:

- sovet tuzumida ozod bo'lgan respublikalarda mavjud bo'lgan turli guruhlarining hokimiyat uchun olib borgan kurashlari;
- yosh mustaqil davlatlarda o'tish davridagi qiyin ijtimoiy-iqtisodiy ahvol;
- joylarda fuqarolarning ish bilan ta'minlashdagi muammolari;
- ota-onalarning farzand tarbiyasiga e'tiborsizlik bilan qarashi;
- sobiq ateistik mafkura oqibatida din haqida bilimlarning kamligi;
- diniy-ekstremistik guruhlar faoliyatini fosh etuvchi adabiyotlarning tanqisligi.

Mazkur omillarni bartaraf etish uchun mamlakatimizda, dinlar, diniy jarayonlarni xolisona o'rganish maqsadida mustaqil O'zbekistonning yangi dinshunosligi yuzaga keldi, deb aytishimiz mumkin.

4-talaba: Aslida islom dunyosida Qur'oni Karim va Hadisi shariflardan kelib chiqqan turmush tarzi Movarounnahr hududidagi barcha musulmonlarning kundalik hayotiy turmush tarzi sifatida qadrlanadi. Uning asosiy qadriyatlari - Iyd ramazon, Qurbon hayit, payg'ambarlarni ulug'lash, an'analar va urf-odatlarni qadrlash islom saltanatini mustahkamlash va abadiylashtirishda xizmat qilgan buyuk allomalarning kundalik ehtiyojiga aylanib qoldi. Bugungi kunda o'zini musulmon hisoblagan har bir insonni ana shu qadriyatlarsiz va musulmon turmush tarzisiz tasavvur qilish qiyin. Ma'lumki, mazkur turmush tarzi kishilarning ha-

lol, sof, imonli bo'lishlarida katta rol o'ynaydi. Umuman olganda islom dini axloqiy pok insonlarni tarbiyalashda juda katta ahamiyatga ega bo'lgan ma'naviy qadriyatdir. Bu ma'naviy qadriyat musulmonlarni hamisha bir butun uyushgan va hamjihatlikda yashovchi birlik sifatida mavjudligini ta'minlovchi muhim omil bo'lib kelgan.

5-talaba: Albatta, tarix manfaatlar uyg'unligi va ziddiyatlar birligidan iborat bo'lgan hodisadir. Shuning uchun ham islom dinining paydo bo'lishidan to shu bugunga qadar, g'oyalar, manfaatlar, hokimiyat uchun kurashlar silsilasidan iborat bo'lgan voqealarni kuzatish mumkin. Bu kurashlar hamisha xalqning tinchligi, osoyishtaligi va pokiza hayotini buzgan, uni notinch qilgan. Shuning uchun ham din tarixini varaqlaganimizda ana shunday notinchliklar guvohi bo'lib, ularning saboqlarini muhokama qilib, bugungi kunda islom dunyosida sodir bo'layotgan har qanday harakatga juda katta javobgarlik hissi bilan baho berishimiz lozim.

2-guruh taqdimoti:

1-talaba: Islomni asli holida saqlab qolish uchun harakat qilib odamlarni bir-biriga qarshi qo'yib, qon to'kishni tashkil qilayotgan, amalda o'zining huzur-halovatini o'ylayotgan kimsalarni Yevropada fundamentalistlar, Markaziy Osiyoda aqidaparastlar yoki ekstremistlar, deb ataydilar.

«Fundamentalizm» so'zi asli lotinchadan kelib chiqqan bo'lib, asos yoki poydevor ma'nosini bersa-da, aqidaparastlik tushunchasi unga mos keladi. Biron narsaning asosi, jumladan, dinning asosi yoki poydevori. Fundamentalizm barcha dinlarga xos bo'lib, dinning asli qanday bo'lsa, shundayligicha saqlab qolishga harakat qilinadi.

Fundamentalizm atamasi aslida xristian dini bilan bog'liqdir. Bu ibora birinchi bor 1908-yilda AQSHning Kaliforniya shtati protestantlari tomonidan rasmiy ravishda qo'llanilgan. Uning 5 qoidasi bor.

- Isoning bokira ayoldan dunyoga kelishi;
- uning insoniyat gunohlarini oqlash uchun qurbon bo'lgani;
- jismonan qayta tirilish;
- yer yuziga jismonan ikkinchi bor kelishi;
- kitobning muqaddasligi va uni dastlabki holiga qaytarish lozimligida ifodalanadi.

Yuqoridagi aqidalarda xristian dini sof holda tasavvur etilganini tushunish qiyin emas, ammo keyin boshqa dinlarda jumladan, islomda ham fundamentalistik g'oyalari ishlab chiqila boshlandi.

Umuman olganda turdi dindagi oqimlar yo'nalishlar tarafdorlari muqaddas kitoblarda bayon etilgan aqidalarni o'zgartirmaslik hamda diniy qoidalarni so'zsiz bajarishni o'zlariga ma'qul ko'radilar.

Ammo islom fundamentalistlarining g'oyalari protestantlarni- kidan mutlaqo farq qiladi.

Keng ma'noda tahlil qiladigan bo'lsak, u allaqachon diniy oqim chegaralaridan chiqib, ijtimoiy-siyosiy qarashlar yo'nalishiga aylangan. Islom dinini niqob qilib olgan, islom fundamentalizmi sof islom asosiga qaytish, asl holda qo'llash zarur va faqat ana shu yo'l bilan islom dinini bid'atdan "tozalashga" erishish mumkin, degan noto'g'ri qarashlarni targ'ib qiladi. Albatta, "Islom fundamentalizmi" tushunchasi hozirda islom dinining g'oyalari siyosiy tus berilgani bilan bog'liq. Islom fundamentalizmi tarafdorlari kuch ishlatish, zo'ravonlik qilish, qon to'kish hatto qurolli kurash yo'li bilan o'z maqsadlarini amalga oshirishga urinayotganligini hech kim inkor etmaydi. Islom fundamentalistlarining harakati hozirgi paytda ekstremistlar, mutaassiblar va terrorchilar harakatiga yo'g'rilgan jinoiy tushunchaga aylangan. Islom ekstremistlarning "Jihodi"ni qattiq qoralab, ularning qilmishini jinoyat deb baholamoqdalar va qattiq jazolamoqdalar. Qo'laversa, bu norasmiy diniy siyosiy oqimlarning jinoyatlari shariatda qonuniy hukumatga qarshi isyon deb baholangan va ularga nisbatan Oллоhning kechirilmas jazosi – o'lim qo'llangan.

2-talaba: Islom fundamentalizmi hozirgi islom dinidagi uch oqimdan (traditsionalizm va modernizm bilan birga) biri. Bu oqim o'zini diniy uyg'onish tarafdorlari deb ataydi. Islom fundamentalizmining asosiy konsepsiyasi islomning fundamental prinsiplari kapitalizmdan ham, sotsializmdan ham farq qiluvchi mustaqil «Islom taraqqiyot yo'li»ni belgilab beradi, deb hisoblaydilar. Islom traditsionistlaridan farq qilgan holda, ular ana shu fundamental prinsiplarni tiklash va ularga amal qilish tarafdorlaridir. Lekin islom modernistlariga qarshi ular ana shu prinsiplarni hozirgi davr taqozosiga moslab qayta talqin etish mumkin emas, deb hisoblaydilar.

3-talaba: Islom traditsionistlari esa oʻrta asr aqidalariga izchil amal qilib, dinni har qanday isloh qilishlarga qarshi chiqadilar yoki ularning fikricha, dinda «ijtihad eshiklari yopiqdir». Ular milliy ong sohasida islomni millatchilikka qarshi qoʻyadilar, yaʼni musulmonlar qaysi millatdan boʻlishiga qaramay, jamiyatda islom aqidalariga soʻzsiz amal qilishlari kerak, ijtimoiy ong sohasida esa musulmon jamoasi aʼzolari, ummatlar teng huquqli, ularni bir-biridan ajratish mumkin emas, degan konsepsiyani ilgari suradilar.

4-talaba: Ular ham fundamentalistlarga oʻxshab din va siyosatni bir deb tushunadilar. Fundamentalistlar islom bilan millat manfaatlarini bir, deb hisoblaydilar. Fundamentalizm tarafdorlarining maqsadi ijtimoiy adolat uchun kurashish boʻlib, hatto mazlum tabaqalarni boshqalardan ajratib, ular nomidan ish koʻradilar.

Traditsionalizm yarim feodal tabaqalar mafkurasi boʻlib, dehqonlar va hunarmandlar psixologiyasini aks ettirsa, fundamentalizm radikal va konservativ dunyoqarashdagi mayda guruhlar manfaatlarini ifodalaydi.

5-talaba: Diniy fundamentalizm, yaʼni aqidaparastlik koʻr-koʻrona ishonishga, eʼtiqodga asoslangan dalilsiz, isbotsiz qoidaga, ishonch bilan aytilgan fikrga yoki qattiq ishonilgan mulohazaga asoslanadi. Shu sababli aqidaparast odamlarga aqidalarga koʻr-koʻrona ishonuvchi, aqidalarga yopishib olgan, dogmatizm tarafdori sifatida qaraladi. Chunki dogma - bu tanqidiy tekshirmay, koʻr-koʻrona qabul qilingan qonun-qoida, fikr- mulohaza, aqidadir. Shuning uchun ham aqidaparast dogmalarga, aqidalarga asoslangan tafakkurga, eskirgan, qotib qolgan nazariy qonun-qoidalarga tanqidiy koʻz bilan qaramay, koʻr-koʻrona ishonadi va unga amal qiladi.

Shu sababli ular:

1. Aqidaparastlikni yoyish orqali musulmonlarning dunyoviy islohotchi davlatga ishonchini yoʻqqa chiqarishga urinadilar.

2. Yosh davlatlarda tobora mustahkamlanib borayotgan umum-milliy birdamlik va hamjihatlik, millatlaro hamda fuqarolararo toʻtuvlikka rahna solishga qaratilgan faoliyat yuritadilar.

3. Demokratiya va dunyoviy davlat tushunchalarini, eʼtiqod erkinligiga asoslangan koʻp konfessiyali dunyoviy jamiyatni

obro'sizlantirishga yo'naltirilgan sa'y-harakatlarni amalga oshiradilar.

6-talaba: Demak, diniy fundamentalizm - aqidaparastlik aqidaning o'zgarماسligini himoya qiladigan, vahiy va mo'jizalarning muqaddas kitoblardagi bayonining harfiy talqini tarafdori, ularning har qanday majoziy talqinga murosasiz, so'zma-so'z talqinga asoslangan e'tiqodni aqlga tayangan mantiqiy dalillardan ustun qo'yadigan, muayyan diniy e'tiqod shakllanishining boshlang'ich davrida belgilangan barcha yo'l-yo'riqlarning qat'iy va og'ishmay bajarilishini talab qiladigan diniy oqimlarni ifodalashda qo'llaniladigan istilohdir. Demak, diniy fundamentalizm -- ma'lum din vujudga kelgan ilk davriga qaytish va bu yo'l bilan zamonaning barcha muammolarini hal qilish mumkin, degan fikrni ilgaru suruvchilarning yo'nalishi. Aqidaning o'zgarماسligini himoya qiladigan harfiy talqin tarafdori. 1910-yilda bu nom bilan xristianlikdagi protestant oqimlar atalgan.

Shundan kelib chiqib, islom fundamentalizmining ilk davrlariga nazar tashlasak, islomning boshqa mamlakatlarga yoyilishida ham o'ziga xos xususiyatlarni ko'ramiz.

3-guruh taqdimoti:

1-talaba: Ma'lumki, islom dini asosan ikki yo'nalishdan iborat: sunniylik va shialik. Mutaxassislarining hisob-kitoblariga ko'ra, jahondagi 1,2 milliard nafardan ko'proq musulmonlarning 92,5 foizini sunniylar tashkil etadi. Sunniylik tarafdorlari dunyoning 120 ga yaqin mamlakatida, jumladan, Pokiston, Arabiston yarim oroli, Fors ko'rfazi atrofidagi arab mamlakatlari, Suriya, Livan, Iordaniya, Eron, Shimoli-sharqiy va G'arbiy Afrika mamlakatlari, Rossiya, Markaziy Osiyo, Bolqon davlatlari, Kipr, Germaniya va AQSHda yashaydilar. Dunyoning 35 mamlakatida musulmonlar mamlakat aholisi tarkibining asosiy qismini tashkil etadi.

2-talaba: Shialar esa Eron, Iroq, Afg'oniston, Hindiston, Pokiston, Ozarbayjon va Tojikistonda bo'lib, Abu Bakr, Umar, Usmon kabi halifalarni tan olmay, hazrati Ali tarafdorlaridir va 12 imomni tan oladilar.

Sunniylar Qur'oni Karim va sunna (Muhammad alayhissalom hadislariga) e'tiqod qiladilar. Sunniylikda 4 ta diniy huquq mazhabi bo'lib, ular: Hanafiy (Abu Hanifa an-No'mon, 699-767), Hanbaliy (Ibn Hanbal, 780-855), Molikiy (Molik ibn Anas, 721-795)

va Shofe'iyya (Abu Abdullo Muhammad ibn Idris ash – Shofe'iy, 767–820) mazhablaridir.

3-talaba: Hanafiy – Iroqda vujudga kelib, islom dini tarqalgan barcha mamlakatlarda, jumladan, Xuroson va Movarounnahrda ham keng yoyilgan. Burhonuddin Marg'inoniyning «Hidoya» to'plami bu mazhabning asosiy qo'llanmasi sifatida tanilgan. Hanafiy qonunlari nisbatan yumshoqroq va qulayroqligi, xalqlarning mahalliy an'analarini e'tiborga olganligi sababli keng yoyilgan. Sunniylik yo'nalishiga mansub musulmonlarning uchdan bir qismidan ko'prog'i bu mazhabga kiradi.

Xalqimiz tarixan sunniylikning mo'tadilligi va bag'rikengligi bilan siyosiy-iqtisodiy va ilmiy-madaniy yuksalishga qulay sharoitlar yaratib kelgan hanafiy mazhabi (Imomi A'zam Abu Hanifa mazhabi)ga chuqur e'tiqod qilib kelgan. Bundan ham muhimi, mazkur mazhab diniy aqidalarning shakllanishida mintaqamizdan chiqqan Abu Lays Samarqandiy, Nasafiy, Moturidiy, Kosoniy kabi o'nlab buyuk allomalar asosiy rol o'ynaganlar.

4-talaba: Kezi kelganda shuni ta'kidlash joizki, hanafiylik sunniylikni tashkil etuvchi to'rt mazhab ichida eng kattasidir. Hisob-kitoblarga ko'ra, dunyodagi musulmonlar mazhablar bo'yicha quyidagicha bo'lingan: hanafiyalar – 47 foiz, shofe'iyalar – 27, molikiylar – 17 va hanbaliylar – 1,5 foiz. Qolgan 7,5 foizni shialar, ibodiylar va xorijiyalar tashkil qiladilar. Masalaning yana bir ibratli jihati shundaki, hanafiyalar Indoneziya va boshqa janubi-sharqiy Osiyo mamlakatlaridan boshlab, Turkiyagacha bo'lgan ulkan geografik hududda mutlaq ko'pchilikni tashkil qiladilar. Shofe'iyalar – Shimoli-sharqiy Afrikada, molikiylar esa – Shimoli-g'arbiy Afrikada aksariyatni tashkil etadilar.

5- talaba: Modomiki, hanafiylik an'analarini eslagan ekanmiz, shu o'rinda uni sunniy mazhablardan ajratib turuvchi eng muhim xususiyatlaridan bittasinigina eslab o'tishni o'rinli deb bilamiz: hanafiylik o'z tarixiy taraqqiyotining barcha bosqichlarida musulmonlarning hamjihatligi, o'zaro inoqligi va birligini ta'minlash uchun kurashib kelgan. Boshqacha qilib aytganda, musulmon jamoasi orasidagi har qanday firqachilikka, ya'ni qavmning diniy e'tiqod belgilari bo'yicha guruhlarga bo'linishiga qat'iy qarshi bo'lib kelgan.

Hanbaliylik–diniy masalalarda erkin fikr yuritishga qarshiligi, huquq tizimining o'ta torligi, har qanday ko'rinishdagi

«yangilik»ga qarshiligi va shariat ahkomlariga rioya etishda qat'iy mutaassibliги bilan ajralib turadi. Bu mazhab tarafdorlari Qur'on va hadislarni erkin talqin etish yo'lidagi har qanday urinishlarni qoralaganlar va shuning uchun ham bu mazhab keng tarqalmagan. Faqat IX asrning 2-yarmida arab halifaligida mu'tazimiylarning va ilohiyot sohasidagi hurfikrlilikning ta'qib ostiga olinishi tufayli hanbaliy birmuncha kengaygan va XII asrda mustaqil mazhabga aylangan. X asrda Eronda, XI asrdan XV asrgacha Suriya va Falastinda Hanbaliy izdoshlari ko'p bo'lgan.

6-talaba: XIV asrga kelib Suriyada arab ulamosi, mufti Taqi ad-Din Ibn Taymiya hanbaliy mazhabini jonlantirishga urinib ko'radi. Ammo ulamolarning qattiq qarshiligiga uchraydi. O'zi quvg'in qilinib, hibsga olinadi va 1328-yilda zindonda vafot etadi.

Undan keyingi asrlarda hanbaliy tarafdorlari yana kamayib ketgan. XVIII asrda paydo bo'lgan vahhobiylar hanbaliy tarafdori bo'lib chiqqan.

7-talaba: Hanbaliy mazhabiga e'tiqod qiluvchilarga kelsak, ular asosan, hozirgi Saudiya Arabistoni hududida yashaydilar. Oxirgi yillarda ommaviy axborot vositalarida tez-tez gapirilayotgan vahhobiylik harakati ham mazkur o'lka tarixining uzviy qismidir. Vahhobiylar harakati sunniy mazhabining eng kichigi bo'lgan va radikal yo'nalish hisoblangan hanbaliylik ichidan o'sib chiqqan, dunyoviy qadriyatlarga nisbatan o'ta murosasiz diniy-mafkuraviy oqimdir. Yuqorida keltirilgan raqam va misollar mantiqan qator savollarni paydo qiladi. Jumladan, nima uchun bizning musulmonlarimiz sunniylik yo'nalishidagi eng kichik mazhab – hanbaliylik g'oyalari bilan sug'orilgan vahhobiylikka berilishlari kerak? Axir bu nafaqat ma'naviy-madaniy, balki sof diniy qadriyatlarimizdan ham chekinish emasmi?

4 - guruh taqdimoti:

1-talaba: Molikiy mazhabi tarafdorlari huquq masalalarida ratsionalistik metodlarga, ya'ni Qur'on va hadislarni aqlga asoslangan holda talqin qilishga qarshi chiqqan. U dastlab, Hijoz va Madina, keyin boshqa mamlakatlarga tarqalgan. Hozirgi davrda molikiy mazhabi Tunis, Jazoir, Marokash, Liviya va ayrim boshqa mamlakatlarda musulmonlar o'rtasida ta'sirga ega.

2-talaba: Shofe'iyya–Suriya va Misrda shakllangan bo'lib, o'rtaslariga kelib Yaqin Sharq mamlakatlarida keng tarqalgan. Keyinchalik bu mazhabning ta'sir doirasi torayib borgan va hozirgi vaqtda Sharqiy Afrika mamlakatlarining ba'zilarida, qisman Suriya va Janubiy Arab Sultonliklarida bu mazhabga amal qiluvchilar bor. Bu mazhab a'zolari islom huquqini an'anaviy normalar bilan bog'lashga, ijmo'dan, ya'ni Qur'on va hadislarida aniq ko'rsatma berilmagan masalalarda mujtahidlarning asoslangan fatvosidan foydalanishga e'tibor berishgan.

3-talaba: Agar bu mazhablarning kelib chiqishini ilmiy asoslaydigan bo'lsak, o'sha davrda musulmonlar yashagan joylardagi ijtimoiy-iqtisodiy sharoit bilan bog'liq ekanligini ko'ramiz. Chunki bosib olingan joylardagi xalqning barcha urf-odatlari, an'analari birdaniga yo'q qilib, islomni joriy qilish va uni mahalliy xalqqa singdirish og'ir masala edi. Shu sababli musulmon hukmdorlari va ruhoniylari mahalliy xalqning an'analari bilan hisoblashishga majbur bo'lganlar.

4-talaba: Fundamental islom tarkib topgan joydagi xalqlarning urf-odatlari va an'analari islomning mag'iz-mag'iziga singib ketdi. Shu sababli hanbaliy mazhabi Arabiston yarim oroli atrofidan boshqa joylarda qo'llab-quvvatlanmadi.

Ammo mazhabni yangidan tiriltirganlar vahhobiylar edilar. Xo'sh, bu mazhablar qanday kelib chiqdi? Agar biz uning ildiziga chuqurroq nazar tashlaydigan bo'lsak, har bir oqimning boshida turgan manfaatdor shaxslar ijtimoiy-iqtisodiy muhitdan, siyosatdan kelib chiqib islomga yondashganliklarini va boshqalarga ham singdirishga harakat qilganliklarini ko'ramiz.

5-talaba: Islom dini tarqalgan hududlarning hammasida ijtimoiy-iqtisodiy muhit bir xil emas edi. Turli-tuman an'analari, asrlar bo'yi yashab kelgan urf-odatlar mavjud ediki, ularni islom birdaniga uloqtirib tashlay olmas edi. Ba'zi bir oqimlar esa islomning fundamental asoslari yaratilgan muhitda paydo bo'ldiki, ular boshqa uzoq hududlardagi sharoitga mos kelmasligi tabiiy edi. Shu sababli hanbalizm oqimini hatto Arabiston yarim orolining qo'shnilari ham tan olishmadi. Bu oqim tarafdorlari turli usullar bilan, hatto jangarilik yo'li bilan uni islom mamlakatlari-ga yoyishga harakat qilmoqdalar.

Aslini olganda, hanbalizm fundamentalizmni, aqidaparastlik vahhobiyligni, vahhobiylik esa diniy ekstremizmni vujudga keltirdi.

6-talaba: Eng muhimi aqidaparastlikning kelib chiqishida chetdan berilayotgan turtki muhim rol o'ynayotganligini, fundamentalizm doimo biron-bir guruhning manfaatiga xizmat qilganligini bilib olishimiz lozim. Shundagina bizda mustaqil mushohada paydo bo'ladi va mustaqil fikrlash doiramiz kengayadi.

Hozirgi kunning eng asosiy muammolaridan biri 90 foiz aholisi musulmon bo'lgan mamlakatning diniy e'tiqodiga zid bo'lgan aqidalarning mintaqaga kirib kelishining oldini olish, an'anaviy ma'rifiy mo'tadil, islomni yot g'oyalardan sof holda saqlashdir. XXI asr vabosi bo'lgan terrorism va diniy aqidaparastlik xavfini to'la bartaraf qilish ham mazkur muammoni hal qilishga bog'liq. Chunki, har qanday mutaassib kayfiyatdagi islom nomini olgan jangarilik, diniy aqidaparastlik, kishilarning diniy hissiyotlaridan g'arazli maqsadlarda foydalanishga intilish jamiyatdagi demokratik islohotlar, diniy bag'rikenglik shartlarini ta'minlaga to'sqinlik qiladi.

Mazkur harakatlar qanday shiorlar ortida yashirinmasin ularning maqsadi bitta, u ham bo'lsa diniy niqob ostida siyosiy jaryonlarga ta'sir qilish va pirovardida hokimiyatni egallashdir.

Mavjud muammolarni hal qilish jamiyatimizning barcha a'zolari oldiga qator vazifalarni qo'yadi. Jumladan, respublikamizda olib borilayotgan vijdon erkinligi sohasidagi siyosat, uning amaliy natijalari, mamlakatimizda qaror topgan bag'rikenglik muhitini omma orasida keng yoritishga qaratilgan, diniy tadbirlarga diniy tashkilotlar vakillari, mutaxassis olimlarni faol jalb qilish orqali ularning samaradorligini ta'minlash lozim.

Turli millat va din vakillari orasida totuvlikni mustahkamlash, millatlar va dinlararo muomala madaniyati, umuminsoniy qadriyatlarga hurmatni shakllantirishga qaratilgan tadbirlarning hozirjavobligi va ta'sirchanligini oshirish ham dolzarb vazifalardandir.

O'qituvchi darsni yakunlaydi. Har bir guruh va o'quvchini baholaydi. Maslahat va uyga vazifa beradi. Buning uchun diniy ekstremizm va fundamentalizmning mamlakatimiz uchun jiddiy xavf ekanligini tushuntirib, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining XI sessiyasida yangi tahrirda qabul qilingan «Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risidagi» Qonunning mohiyati-

ni qisqacha tushuntiradi. Buning uchun u O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining XI sessiyasida Prezidentimiz I.Karimovning so‘zlagan nutqida: «Tarbiyachilar, olimlar, domlalar tomoshabin bo‘lib o‘tirmasligi lozim. Farzandlarimizni kim to‘g‘ri yo‘lga soladi, kim ularning ongini tozalaydi, kim ularga haq gaplarni gapirib, hayotda o‘z e‘tiqodiga suyanib yashashni o‘rgatadi, tarbiyalaydi? Yoshlarning to‘g‘ri yo‘l tanlashida kim birinchi bo‘lib yordam berishi kerak, ularga kim tayanch bo‘lishi lozim?» degan gaplarini keltirib, oilada va maktabda bolalarning kimlarga quloq solishi, kimlarga ergashishi, ularning Vatan oldidagi, ota-ona oldidagi burchi qanday ekanligini tushuntiradi. So‘ngra, diniy ekstremizm va fundamentalizm xavfi haqida to‘xtalib, XX asr oxiridagi dunyo o‘zgarishlarini tushuntiradi. Chunki XX asr oxiriga kelib dunyoda, ayniqsa, uning geografik-siyosiy haritasida katta o‘zgarishlar bo‘ldi. Jumladan, yangi-yangi mustaqil davlatlar paydo bo‘lib, jahon hamjamiyatiga kelib qo‘shildilar.

4-§. VAHHOBIYLIKNING YUZAGA KELISHI VA ASOSIY G‘OYALARI

1. Vahhobiylik paydo bo‘lishi arafasida Arabiston Yarim orolidagi shart-sharoit va vahhobiylikning ildizlari

Biz bu mavzuni o‘rganishdan oldin vahhobiylik tarixi haqida asosiy manba bo‘lib xizmat qilayotgan A.M.Vasilyevning “Puritane Islama?” (M.Nauka, 1967), Yu.Abdullayevning “Vahhobiylik tarixi” (T.1999) kitoblari va Saudiya Arabistoni tarixi bilan yaxshi tanish bo‘lishimiz lozim. Ayni paytda, sho‘ro davrida nashr etilgan adabiyotlarga tanqidiy yondashishni unutmashlik maqsadga muvofiqdir.

Undan tashqari, vahhobiylikning kelib chiqishi haqida Yu. Abdullayevning “Maqsad asli nima edi?” (O‘zbekiston adabiyoti va san‘ati, 1998-yil 27 mart), G‘.Hotamov, Sh.Hamroyevlarning “Ko‘ngildagi buzilish” (Xalq so‘zi, 1998-yil 4.5,7 mart) maqolalar turkumida qimmatli ma‘lumotlar bor.

Vahhobiylik haqida yevropaliklar, shuningdek, arab, turk, rus sharqshunoslari XIX asrdayoq yirik tadqiqotlar yaratishgan bo‘lsa-da, lekin bu haqda bizning matbuotimizda yaqin vaqtlargacha

to'la ma'lumot beruvchi asar yoki maqolalar chop etilmagan. Vahhobiylikning o'zi haqida keyingi yillarda ba'zi kishilar og'zidan yarim yorti ma'lumotlar eshitilgan yoki din vakillari Imom A'zam mazhabiga qarshi fikrlar aytilganda muxoliflarga qarshi chiqqanlarini hisobga olmaganda, ko'pchilik aholi bu harakat yoki oqim haqida yetarli ma'lumotga ega emas edi.

Shuning uchun ham vahhobiylikning ildizlariga nazar solish, uning kelib chiqish sabablarini tahlil qilish zarur.

Albatta, har bir hodisaning vujudga kelishiga aniq omillar sabab bo'ladi. Bu fan tilida obyektiv yoki subyektiv sabablar, yoki hodisani vujudga keltirgan vaziyat, deb yuritiladi. Vahhobiylikning paydo bo'lishida ham o'ziga xos sabablar bor edi.

Vahhobiylik paydo bo'lishi arafasida Arabiston Yarim orolida feodal, yarim qullik munosabatlari hukm surardi. Viloyatlarda sinfiy bo'linish, karta belgilari, ko'chmanchi qabilalar o'rtasida o'zaro birodarkushlik urushlari davom etardi. Shu sababli, mamlatatni yagona markazga birlashtirish ijtimoiy zarurat edi.

Ikkinchidan, Arabiston Yarim oroli bu davrda, garchi, rasmiy mustaqil hisoblansa-da, Usmon imperiyasi tarkibida bo'lib, bu saltanat yildan-yilga yemirilib bormoqda va uning tarkibidagi hududlar mustaqillik uchun harakat boshlagan edilar.

Uchinchidan, butun Arabiston Yarim orolida Usmonli turklar hukmronligi davrida hanbaliy mazhabiga zid o'laroq, bir qator "yangiliklar" kirgan edi. Jumladan, muqaddas joylarga, ya'ni Islomdagi sahobalar, yirik diniy arboblari, avliyolar, so'fiylarga sig'inish avj oldi. So'fiylar musiqani tashviqot qildilar va ularning yig'inlari musiqasiz o'tmas edi. Ko'p joylarda tarkidunyochilik, bangilik, folbinlik, yulduzlarga qarab bashorat qilish, ziyoratgoh joylardan mushkulni oson qilishni so'rash, mozorlarga qurbonlik qilish odat tusiga kirib qoldi. Magiya, animizm va fetishizm belgilari ham mavjud edi. Mana shunday sharoitda Islomni dastlabki uch asridagi holatiga qaytarishni tashviqot qilib vahhobiylik paydo bo'ldi.

Vahhobiylik – diniy-siyosiy oqim bo'lib, XVIII asrda Markaziy Arabistonning Najd vohasida yuzaga kelgan. Vahhobiylar bevosita din nomidan ish ko'rgan va uni "tozalash" go'yoki Payg'ambar davridagi asl holatiga qaytarish, barcha arablarni yashil bayroq ostida birlashtirish kabi g'oyalarni ilgari surgan. Ingliz mustamlakachiligi bu

vaziyatdan o'z maqsadida foydalangan: g'oya tarafdorlarini qurollantirib, Usmonli turklarga qarshi jangga tashlagan. Shuning uchun ham ular Usmonchilar mansub bo'lmish xanafiy mazhabini kofir mazhab deb e'lon qilishgan. Qandaydir doiralar manfaati yo'lida islomdagi o'z barodarlarini kofirga chiqarishga borib yetishgan.

Vahhobiylar dunyoviy madaniyatga qat'iy qarshi turib, musiqa, teatr va tasviriy san'at bilan shug'ullanish, badiiy zavf-shavq olish kechirilmaydigan gunoh deb hisoblashadi. Ayni paytda ular hokimiyatni egallash va uning vositasida o'z tartib taomillarini hayotga tatbiq etish uchun qat'iy kurash olib borishadi, faqat bu niyatni amalga oshirish uchun dindan vosita sifatida foydalanishadi, xolos.

2. Muhammad Ibn Abdul Vahhob Ibn Sulaymon – vahhobiylilik asoschisi

Muhammad ibn Abdul Vahhob ibn Sulaymon 1703-yilda Arabiston Yarim orolidagi, Najd viloyatining Ayayna shahrida tug'ildi. Uning otasi qozi edi. Muhammad Abdul Vahhob 10 yoshida Qur'onni o'qib chiqadi va 12 yoshida tafsirni egallaydi, jamoat ibodatida qatnashadi va uylanadi. "Qo'shni davlatlarda", ya'ni Hijoz, Basra, Xas, Bag'dod, Hamadon, Xalab, Damashq, Quddus va Qohirada bo'ladi. Makka va Madinani borib ko'radi. Uni yoshligidan ustoz Abdullo ibn Ibrohim ibn Sayfo-hanbaliy mazhabi bo'yicha vahdoniyat (yakkaxudolik) aqidasi bo'yicha tarbiyaladi va bu sohada juda ko'p kitoblar bilan ta'minladi. Ayniqsa, uning dunyoqarashida Ibn Taymiya asarlari katta rol o'ynadi, chunki Ibn Taymiya hatto hanbalizmning ham ba'zi tomonlarini inkor etuvchi ashaddiy vahdoniyatchi bo'lib, undan 500 dan ortiq kitob qoldi.

Vahhobiylar ta'limoti umumiy qilib aytganda, Islom mohiyatiga, shariatga asoslangan bo'lib, ular Islomni Qur'on va hadislar asosida poklashga, Muhammad (s.a.v.) davridagi (ya'ni asri saodatdagi) asli holiga keltirishga, arablarni chinakam Islom bayrog'i ostida birlashtirishga harakat qilganlar. Ular muqaddas joylarni ziyorat qilishni, avliyo va mozorlarga sig'inishni, zohidlikni qoralaydilar. Oddiy kiyinish, kamtarona hayot kechirish, ayshu ishratga va ko'p boyluk to'plashga berilmaslikni targ'ib qiladilar. Shu bilan ular musiqani, qo'shiq aytishni qoralab, ma'naviy madaniyatga qarshi chiqdilar.

3. Vahhobiylikning yuzaga kelishida ingliz josuslik xizmatining roli

Yu. Abdullayevning maqolasida ta'kidlanishicha, vahhobiylikning paydo bo'lishiga, hatto ingliz josuslik xizmati ham aloqador ekan. Masalan, turk islomshunos olimi M. Siddiq Kumushning 1997-yili Istanbuldagi "Haqiqat kitobi" nashriyotida chop etilgan "Ingliz josusining aytganlari yoki Angliyaning Islomga qarshi dushmanlik faoliyati" kitobida yozilishicha, Muhammad Abdul Vahhob tahsil olayotgan vaqtlari ingliz josusi Xemper bilan uchrashib, uning ta'siriga tushib qoladi. Buyuk Britaniya qirolligi Mustamlakalar vazirligi o'sha yillari musulmon Sharq mamlakatlariga – arab, fors, turk tillarini mukammal biladigan, o'zini musulmon deb yuritadigan ko'plab josuslarni yuborgandi. Keyinchalik, Xemper o'z xotiralarida Muhammad Abdul Vahhobni qanday uchratganini va uni o'z manfaatlari yo'lida foydalanish uchun qo'lga olganligini yozadi.

Muhammad Abdul Vahhob Basrada bo'lgan chog'ida dastlab "haqiqiy yakkaxudolikka" qaytishni targ'ib qila boshlaydi, lekin u yerdan quvib yuboriladi. 1726-27-yillarda Huraymilda yashab, o'z g'oyalarini targ'ib qilishga tushadi va hatto otasi bilan arazlashib qoladi. Ko'p o'tmay Bag'dodga ketadi va u yerda boyvuchcha xotinga uyilanadi, lekin u xotin to'satdan vafot etib, butun boyliklar Muhammad Abdul Vahhobga qoladi. Shundan keyin u Isfaxon va Qum shaharlariga borib Islom falsafasini o'rganadi va Ibn Hanbalning g'oyalariga butunlay beriladi.

Yuqorida kitobda yozilishicha, asta-sekin Xemper yigit ongida islom aqidalari mustahkamligiga ham shubha uyg'ota boshlaydi. Masalan, ro'za tutish va besh vaqt namoz o'qishni doim ham shart emasligi kabi "fikri g'alat" larni uqtiradi.

"Namoz o'qishdan kuzatilgan maqsad Allohni yodga olishdir, - deydi u Muhammad – demak, namoz o'rniga faqat Allohning nomini cheksiz takrorlab, salovat aytsa ham bo'laveradi".

Bir kuni Xemper Muhammad Abdul Vahhobga: "Yo Alloh! – deya hayajon bilan murojaat qiladi, – Allohning amri bilan shu kecha tushimda janobi Payg'ambarimiz Muhammad Mustafo sallollohu alayhi vassallamni ko'ribman. U kishi taxti muborakda o'tirganmishlar. Atroflarida chahoryorlar, sahobalar, ulamo-

lar. Shu pallada sen kirib kelding. Yuzingdan porloq nur taralardi. Payg'ambarga yaqinlashding. Shunda ul zot o'rinlaridan turib peshonangdan o'pdi va:

– Ey mening adashim, birodarim, – dedilar, – Sen mening davomchim, diniy va dunyoviy ishlarda xalifam bo'lgaysan!

– Yo Allohning rasuli! Men ta'limotimni odamlarga targ'ib qilgani cho'chiyapman! – deya javob qilding.

Payg'ambarimiz esa:

– Sen barcha buyuklardan buyuksan! Cho'chima! – deya lutf qildilar”.

Bu yolg'on tushni eshitgan Muhammad Najdiy go'yo qanot bog'lab samoga parvoz qiladi va o'zini mujtahid-Isломda ijtiҳod huquqiga ega bo'lgan, ya'ni mustaqil ravishda diniy-aqidaviy masalalar bo'yicha xulosa bera oladigan va hukm chiqara oladigan shaxs, deya e'lon qiladi. Bu esa islomiy masalalarda musulmlar ongida o'zgartirish yaratish uchun bag'oyat qulay omil edi.

Xemper asta-sekin bu yigitning qo'ltig'iga kirib, ongidagi islomiy e'tiqodni bid'at bilan almashtirishga harakat boshlaydi. Islomni chuqur o'rgangan josus g'o'r, ammo o'zini shariat ilmining eng buyuk bilimdonlaridan hisoblovchi mullavachchani turli yo'llar bilan aynitishga kirishadi. Masalan, aroniylar orasida mavjud bo'lgan siyg'a-nikoh an'anasini dalil qilib, yigitni biror ayol bilan vaqtincha birga yashashga undaydi.

Xemper Muhammadni yana bir ingliz josus ayoli Sofya bilan tanishtiradi. Sofya ham musulmon ayoli qiyofasida Basrada josuslik ishlari bilan shug'ullanadi. Muhammad Abdul Vahhob Basra va Damashq shaharlarida tahsil olib qaytgach, ona yurtida uch oy chillada o'tiradi. Uch oy hamma tomoni o'rab tashlangan uy ichida yakka-yolg'iz xudoga toat-ibodat qilib vaqt o'tkazadi. Yurtdoshlari uni katta bilim egasi – islomiy olim, ulamo, deya bilganlar. Ingliz razvedkasi topshirig'iga muvofiq Xemper uni shu yerda ham izlab topadi. Muhammad Xemporni o'zining quli deb aytadi va doim yonida olib yuradi. Muhammad Abdul Vahhob madrasa ko'rgan olim, mujtahid sifatida eldoshlari orasida birmuncha obro' qozongach, taxminan, milodiy 1730-1740-yillar o'z aqidalarini ommaviy tashviq qilishga kirishadi. Xemperning yozishicha, u Muhammad Abdul Vahhobni pul va boshqa narsa-

lar bilan ta'minlab turgan. Ba'zi va'zlardan keyin g'azabga kelgan musulmonlar yangi dohiyni o'ldirish maqsadida unga tashlanishgan ham. Shunda Xemper Muhammad Abdul Vahhobni muhofaza qilish uchun tanqo'riqchilar yollagan.

Vahhobiylikning kelib chiqishini tushuntirar ekanmiz, Islom olamini bo'lib tashlashda va "nifoq solu hukmronlik qil" degan aqidani doimo olg'a surib kelgan mustamlakachilarning siyosiy nayranglariga alohida e'tiborni qaratish va uni yurtimiz tarixi bilan bog'lashimiz lozim. Talabalar ongiga singdiradigan g'oyalar doimo "bu harakatlar, bu oqimlar kimga xizmat qiladi, ularning orqasida kim turibdi, xalqimizga qanchalik foydasi bor", degan oddiy haqiqatni anglab olishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak.

4. Vahhobiylikning Islomga har qanday "yangilik" kiritilishiga qarshi faoliyati

Biz ushbu savolni o'rganishga kirishar ekanmiz, oldingi darslarda foydalanilgan adabiyotlardagi fikrlarni davom ettirib, Islomda "yangilik nima?" degan savolga javob topishimiz zarur. Shuning uchun "ijmo'" so'zining ma'nosini talabalarga tushuntirib berishimiz va hanafiylikni qanday kelib chiqqanini izohlashimiz lozim. Bunda Qur'oni Karim va hadislar kishilik jamiyati duch keladigan ko'plab muammolarga to'la javob bera olishini va undan unumli foydalanish lozim.

Shuningdek vahhobiylikning asosiy g'oyalari A.M.Vasilyevning "Puritane islama?" kitobida ancha batafsil yoritilgan va Yu. Abdulayevning "Maqsad asli nima edi?", G'.Hotamov, S.O'nar, Sh. Hamroyevlarning turkum maqolalarida bir qator qo'shimchalar keltirilgan.

Vahhobiylar o'z davrida ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy sharoitdan kelib chiqib g'oyalarini ilgari surdilar. Birinchi navbatda Islomga kiritilayotgan yangiliklarga (ijmoga), ya'ni Qur'on va hadisdan bo'lmagan masalalarni ruhoniylar fatvosi bilan hayotda qo'llashga qarshi chiqadi. "Islomga yangiliklar kiritish eng katta gunohdir", - deydi Muhammad Abdul Vahhob o'zining islom jamoalari qarshiligiga uchragan "Kitob al-Tavhid" asarida.

Muhammad Abdul Vahhob Islom uchun faqat Qur'on va sunnaga itoat etishgina farz, deb biladi, shuningdek, Abu Hanifa, Imom Ahmad ibn Hanbal, imom Molik ibn Anas, imom Muhammad ibn Idris ash-Shofe'iy kabi to'rt mazhab peshvolari ta'limotini e'tirof etsa-da, ularning ko'pini qattiq tanqid qiladi, ulardan boshqa islom nazariyachilarining, hatto payg'ambar avlodlarining aytganlari, shuningdek, hadislarda keltirilgan yo'l-yo'riqlarning ko'pi bekor, deya ta'kidlaydi. Lekin ibn Taymiya va ibn Al-Qayyum ta'limotini to'la quvvatlagan.

“Muhammad payg'ambar musulmlarga faqat Qur'on va sunnani qoldirdim, deganlar, biroq avlodlarim va mazhablar imomlarini ham qoldirdim demaganlar, – deya mulohaza qiladi u, – demak, musulmon odam sahobalar, ulamolar va muhaddislarning fikrlariga qanchalik qarshi chiqmasin, baribir Qur'on va sunna ta'lablariga muvofiq komil musulmon bo'lib qolaveradi”.

Xemporning aytishicha, Muhammad Abdul Vahhob muhaddislar, ayniqsa Imom al-Buxoriyning “Sahih al-Buxoriy”siga ancha qattiq hujum qilgan va unda keltirilgan hadislarning yarmi soxta va befoydadir deya isbotlashga uringan.

Ma'lumki, Islom dini hamjihatlikka, Alloh yo'lida bir bo'lishga davat etadi. Zamonlar o'tishi bilan bu birdamlik ayrim davlatlarga yoqmay qoldi, to'g'rirog'i, ular musulmonlar yakdilligidan hayiqa boshladilar. Bir chetdi turib qurol kuchi bilan arab davlatlariga tahdid solish hech bir foyda bermagach, qanday qilib bo'lmasin, musulmonlarni ichidan buzishga, nizo chiqarib ularni bo'lib yuborishga harakat qilishdi. Bu vaziyatda mavjud mazhablar ichida nizo chiqarish imkoniyati qo'l keldi. XVII asrlarda isaviylar hozirlagan dasturlar asosida go'yo islomga e'tiqod qo'ygan bolalar Turkiya, Qohira, Misr va Suriyaga yuborib o'qitildi, ulardan esa ulamolar yetishib chiqdi, bu olimlar o'zlari olgan ta'lim-tarbiyadan kelib chiqib isaviylar mafkurasiga xizmat qildi, dinni ichidan buzishga xizmat qilishdi. Garchi islomdagi bir kichik mazhab bo'lsa-da, hanbaliya mazhabidagilar dinga amal uning puritanlik, ya'ni harfxo'r islom bo'lishini talab qila boshlashdi. Vaholanki, hech kim Payg'ambar alayhissalom hadislarini o'zicha talqin qilishga, ularni manfaatlariga moslashtirishga haqli emas. Islom olimlarining ta'kidlashlaricha, Rasuli akram “Har bir yangilik zalolatdir”

deganlarida u ibodatdagi yangiliklarni nazarda tutganlar. Zinhor – bazinhor dunyoviy yangilikni, taraqqiyotni emas.

5. Yakkaxudolikning targ‘ib qilinishi va bu sohadagi amaliy faoliyatlari

Vahhobiylarning g‘oyasi vahdoniyat (yakkaxudolik)ni mustahkamlash edi. Ular: “Allohdan boshqa hech kim marhamat ko‘rsatmaydi, madad bermaydi, farishtalar, payg‘ambarlar (Allohning vakillari), muqaddas joylar, avliyolar musulmonlarning gunohlari uchun Alloh oldida himoyachi bo‘la olmaydilar”, – deb ta‘kidlashni xush ko‘rardilar. Ularning fikricha, musulmonlar yakkaxudolikka amal qilmay qo‘ygan.

Musulmonlar muqaddas joylarga ziyoratga boradilar, u yerda sadaqa beradilar, qurbonliklar qiladilar, ulardan yordam so‘rab iltijo qiladilar, ular muqaddas joylar yaxshilik yoki yomonlik qiladilar deb ishonadilar. Hatto toshlar va o‘simliklarda Allohning qudrati bor, deb sig‘inadilar. Bu narsa yakkaxudolikka ziddir, deb ta‘kidlaydilar. Payg‘ambarning sahobalari va boshqa safdoshlarini yuqori ko‘tarish shart emas, ularning qabrlari ustiga maqbaralar qurish shart emas, qabristonlarni obod qilib, ularni sanamlarga aylantirish, qablarga yodgorlik qo‘yish mushriklikdir, deb hisoblaydilar.

“Hamma narsaning yaratguvchisi yakkayu yagona Allohdir. Allohga berilgan 99 ism, payg‘ambar, chahoryorlar, avliyolarga sig‘inish asli bid‘atdir! Dinimizni Muhammad davridagi holiga keltirish, arablarni chinakam Islomning yashil bayrog‘i ostida birlashtirish lozim. Islomning asosida vahdoniyat, ya‘ni yakkaxudolik yotadi. Shu bois muqaddas joylarni ziyorat qilish avliyolar va mozorlarga sig‘inish, zohidlik ayni kufrdir!” deb jar sola boshladilar.

Vahhobiylarning payg‘ambarimiz Muhammad alayhissalomga alohida g‘arazli munosabati bor edi. Ular Muhammad Alloh payg‘ambarlik vazifasini yuklagan oddiy odam, deb hisoblardilar. Payg‘ambarni ilohiylashtirish mumkin emas, unga sig‘inish, undan narsa so‘rash, uning qabriga sig‘inish kerak emas, lekin hech narsa so‘ramay qabrni ziyorat qilish mumkin, deb hisoblashgan. Payg‘ambarni yordamga chaqirish, undan homiylik qilishni so‘rash mumkin emas. Ammo qiyomat musulmonlar uchun Alloh oldida xi-

moyachi bo'lishi mumkin. Uning nomi bilan bog'langan joylarni masjidlarga, ziyoratgohlarga aylantirish mumkin emas, kimki bunga amal qilmasa, Allohga shirk keltirgan bo'ladi, deb tashviqot qilishardi.

Najd o'lkasi masjid va madrasalar minbarlarida ovozi baland, yosh mujtahidning va'zlari tez-tez yangray boshladi. Tevarak-atrofidada uning izdoshlari, shogirdlari ko'paydi.

“Ey musulmonlar! Nega avliyolar maqbaralarini hojasi etagini o'pgan qullarday ko'z yosh ila tavof etasiz? Axir ular ham siz va biz kabi oddiy musulmonlar-ku! Axir, payg'ambarimiz yolg'iz Allohgagina najot izlab murojaat eting demaganmidilar?! Makka va Madinada serhasham ziyoratgohlar nechun? Dini Islomni o'z g'arazli manfaatlariga moslashtirib olgan soxta avliyolar ta'siridan saqlaning! Ularning kitoblarini o'qimang va ularga ergashmang? Allohgagina ibodat qiling! Islomdagi to'rtala mazhabning hammasi bid'at! Ularga ergashganlar kofirdirlar. Payg'ambarga ibodat qilmangiz, zero u siz bilan Alloh o'rtasidagi elchi, xolos. Qiyomat kuni kimga qanday jazo berish faqat Allohning ishi. Muhammad sizga shafolat qilishi mumkin. Allohdan o'zgaga ibodat qilganlar – mushrikdirlar!” kabi va'zlar ko'plarga ta'sir qila boshladi.

Vahhobiylarning kurash obyektlaridan yana biri sehrgarlik, afsungarlik, duoxonlik, jodugarlik, avroqchilik, folbinlik va haka-zolarga qaratilgan edi. Ular turli xil ins-jinsdan, ko'zdan asrovchi tumorlarni taqib yurishga ham qarshi chiqishdi.

– Chin musulmonlar zebu ziynat taqmasliklari, oddiy kiyinishlari darkor. Zero, payg'ambarlarimizning o'zlari sodda, xalqona kiyinganlar. Kamtar – xokisor bo'ling! Aysh-ishrat, dabdabaga berilish kufrikdir! Umrini xudo yo'liga emas, balki boylik to'plashga bag'ishlaganlarning joyi do'zaxdir! Yagona Allohga ibodat qiling va undan qo'rqing! Musiqa tinglash va qo'shiq aytish, rasm chizish va boshqa yengiltakliklar gunohi azimdir!

– Vahhobiylar kimlar o'zlariga qo'shilsa barcha majburiyat va qarzlardan ozod bo'ladilar, deb e'lon qildilar, natijada ularning tarafdorlari ancha ko'paydi. Vahhobiylar tamaki va nasha chekishni, musiqa chalish, qo'shiq aytishni, raqsga tushishni, rasm chizishni, ipak kiyimlar kiyishni, katta bayramlar o'tkazishni taqiqladilar.

Filologiya fanlari doktori, professor hoji Ismatulloh Abdulloh shunday yozadi: “Vahhobiylar ta'limotida hayotdagi ba'zi salbiy il-

latlarga qarshi kurashish, mol-dunyo, hirsu havodan voz kechish, Islomga zid urf-odatlardan tiyilish, halollik, poklik kabi ijobiy g'oyalar borligini inkor etish adolatdan emas" ("O'zbekiston ovozi", 1998-yil 5 mart). Darhaqiqat, har qanday ta'limot xalq orasiga singishi uchun ijobiy xislatlarga ega bo'lishi lozim yoki o'sha muhitdagi jamiyatni boshqarib turgan qatlamning manfaatlariga mos kelishi kerak. Aks holda, bu ta'limotning beshikdaligidayoq janozasi o'qiladi. Vahhobiylik o'z davrida ham ichkaridagi hukmron sinflar, ham tashqaridagi qudratli kuchlar tomonidan qo'llab-quvvatlandi.

Lekin uning ba'zi ijobiy tomonlari ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotni, ma'naviy yuksalishni, madaniy rivojlanishni bo'g'ib qo'yadigan, eng muhimi, uni niqob qilib, hokimiyatga intilishi keltirib chiqaradigan salbiy tomonlar soyasida qolib ketadi.

6. Vahhobiylikning fanatizm va bosqinchilik urushi g'oyasi ekanligi. Ularning bosqinchilik harakatlari

Vahhobiylar fanatizm va "muqaddas urush" tarafdorlari bo'lib chiqdilar. Muhammad Abdul Vahhobning akasi Sulaymon uzoq vaqt ukasining g'oyasiga qarshi chiqadi. Xijoz tarixchisi Ibn Zayni Dahlan: "Bir kuni Sulaymon ukasi Muhammaddan Islomda nechta ustun bor deb so'raydi. Ukasi unga beshta deb javob qaytaradi. Shunda Sulaymon "Yo'q, sen oltinchisini yaratding, chunki kim senga ergashmasa musulmon emas, deb e'lon qilding", deb javob qaytarganligini yozadi. Bundan ko'rinib turibdiki, ular o'z fanatizmi yo'lida hatto qarindosh-urug'larini, yaqinlarini ham ayamaganlar.

Shu sababli, ular hatto o'zlariga qo'shilmagan musulmonlardan ko'ra yahudiy va xristianlarga ham yumshoqroq muomala qilishgan. Ozgina soliq evaziga ularga uylarida ibodat qilishga ruxsat berishgan. Vahhobiylar qayerga hujum qilib bosib olsalar, qabrisonlardagi maqbara, yodgorliklarni buzib tashlash g'oyasini olg'a surdilar va uni amaliyotda qo'lladilar. Bu bilan egallagan joylarida o'z ta'limotlarini, g'alabalarini mustahkamladilar. Natijada tarix uchun katta ahamiyatga ega bo'lgan ko'plab qimmatli yodgorliklar yo'q bo'lib ketdi. Vahhobiylar bundan tashqari, o'zlarining g'oyalariga to'g'ri kelmagan ko'plab ilohiyotchi olimlarning kitoblarini yoqib yubordilar.

Vahhobiylik g'oyasidagi fanatizm, ashaddiy, chidab bo'lmaydigan darajaga yetdi. Ularning dushmani bo'lgan "g'ayridinlar" va "ko'pxudolik" larga nisbatan g'azab har qanday shafqatsizlikni keltirib chiqarar edi. Ayni paytda, fanatizm vahhobiylarni jipslashtirar, tartib-intizomga tushirar va harbiy jasoratga undardi. Shunday qilib, vahhobiy bo'lmaganlarga qarshi muqaddas urush (jihod) e'lon qilish uchun g'oyaviy zamin yaratildi. Buning uchun mamlakatda siyosiy vaziyat ham yetilgan edi. XVII asrning boshlarida Najd vohasining amirligi Saud ibn Muhammad ibn Mikrin (saudiylar sulolasi asoschisi) qo'liga o'tdi. U 1725-yil vafot etdi va o'zaro urushlar natijasida o'g'li Muhammad ibn Saud amir bo'lib qoldi hamda qo'shni qabilalarga qarshi talonchilik urushlarini olib bordi. Amir Muhammad 1747-yilda vahhobiylar aqidasi tan olib Abdul Vahhobga murid bo'ldi va ko'p o'tmay oddiy bosqinchidan din sofligi uchun "kurashchi" ga aylandi. Shunday qilib, vahhobiylik yuzaga kelganidan boshlab "g'ayriddin" larga va "ko'pxudolik" larga qarshi "muqaddas urush" g'oyasiga hamda harbiy ekspansiya va bosqinchilik urushlari mafkurasiga aylandi. 1740-yilda ibn Saudning maslahati bilan Muhammad Abdul Vahhob haj payti Makkaga borib, butun dunyodan yig'ilgan hojilar huzurida o'zini tanitib va'z aytadi. Aqidalarini sharhlaydi. Xuddi shu yili Muhammad ibn Saud Najd o'lkasini davlat deya e'lon qiladi va bu davlatda vahhobiylikning yetakchi diniy oqim ekanligini rasmiylashtiradi. Yangi diniy oqim badaviylar o'rtasida keng tarqala boshlaydi. Zero, vahhobiylar odamlarni tenglik, birodarlikka chorlar, maishiy hayotdagi dabdabayu as'asaga chek qo'yishni talab qiladi va bu g'oyalar oddiy savodsiz xalq ongiga yaxshi singirdi.

Vahhobiylik bosqinchilik urushlari bayrog'i bo'lsada, Arabistonni Saudiylar boshchiligida birlashtirishga mafkuraviy asos bo'ldi. Ayniqsa, arablarni Islomning yashil bayrog'i ostida birlashtirish g'oyasi o'sha paytda arab yerlarini bosib olib hukmronlik qilayotgan Turkiyaga qarshi qaratilgan edi. Albatta, bu g'oyalar arablar ongini chulg'ab olsa nima ro'y berishini Xemper va uning maslakdoshlari yaxshi tushunardi.

Vahhobiylar bayramlar va unga bog'liq marosimlarni, muqaddas ziyoratgohlarni, avliyolarni inkor qildi, o'zlariga mos kelmagan mahalliy ruhoniylarni quvg'in qildi, egallagan joylaridagi

avliyolar qabrlarini buzdilar. Muqaddas hisoblangan daraxtlar-ni kesib tashladilar va shu bilan Arabistonda feodal tarqoqlikning g'oyaviy va ruhiy tayanchini yo'qotdilar. Chunki muqaddas joylari bo'lmagan vohalar o'zlari alohida ajralib turish bazasidan ajralar va ziyoratchilar xayru ehsonidan mahrum bo'lar edilar. Vahhobiylar dastlab Najd vohasini birlashtirishga harakat qildilar. Makka va Madinaga hatto payg'ambar qabriga ziyoratga borish taqiqlandi (faqat Ka'bage Hajdan tashqari). Abdulvahhob birinchi amaliy qadamini sahoba Zayd ibn al-Xattobning Jubaylidagi sag'onasi ustiga qo'yadi va uni yer bilan yakson qiladi. Bularning hammasi hanafiy mazhabiga, turk hukmronligiga qarshi qaratilgan edi.

Natijada vahhobiylik bayrog'i ostida Markaziy Najd birlashtirildi va 60-yillarda qo'shni viloyatlarga hujum uyushtirilib 1773-yillari Riyad shahri egallandi hamda ko'p o'tmay Markaziy Arabiston birlashdi.

1788-yilda Muhammad Abdul Vahhob Aziz ibn Saud davrida taxtni merosiy qoldirish huquqi haqida fatvo berdi. Vahhobiylarning Sharqiy Arabistonni istilo qilish chog'ida 1792-yili Muhammad ibn Abdul Vahhob vafot etdi. Undan 20 ta xotin va 18 ta farzand qoldi. 5 o'g'il va bir qancha nevaralari yirik ruhoniylar bo'lib yetishdilar.

Vahhobiylarning eng dahshatli qilmishlaridan biri 1802-yili aprelda yuz berdi. Shu kuni ular Karbaloga hujum qilib, Imom Xusayn masjidini vayron qildilar, uning oltin g'ishtlardan ishlangan gumbazini buzib, taladilar. 2 mingdan ortiq odamlarni qilichdan o'tkazdilar, hatto homilador ayollar va bolalarni ham ayamadilar. Afsonaviy boyliklarni talab, shaharni vayronaga aylantirib ketdilar. Ularning davlati hududlari tezlik bilan kengaya boradi va 1806-yili karmatlardan so'ng ikkinchi bo'lib vahhobiylar Makka shahriga bostirib kiradilar (ma'lumki, islomiylarning asosiy shaxobchalaridan hisoblangan karmatlar milodiy 930-yil haj vaqti Makkaga hujum qilib, uni talon-taroj etganlar. Hajga borganlarni o'ldirganlar, bir qismini qul qilganlar, Ka'batullohdagi hajar al Asvad, ya'ni qoratoshlarni parchalab, o'lja qilib olib ketganlar).

Fransuz islomshunos olimi A.Myusse o'zining "Islom" nomli kitobida tarixiy manbalarga asoslanib, vahhobiylarning Makkadagi vayronagarchilik ishlarini ta'riflagan. Ma'lum bo'lishicha, vah-

hobiylar ham muqaddas shaharni oyoqosti qilishda karmatlardan qolishmagan. Shahardagi o'nlab masjidlar va madrasalar buzib tashlangan va o't qo'yilgan. Ular faqat Ka'banigina buzishga jur'at etmaganlar. Minglab qop-qora, beliga faqat lungi taqib olgan juldur jangchilar Makkaning ko'cha va maydonlarida qozonlar osib, ovqat pishirar, shu yerda dam olar edilar. Makkaliklarga tamaki chekish va ipakli kiyimlar kiyish man qilindi.

Vahhobiylar ko'p o'tmay Madinani ham bosib olishdi. Bu yerda ham Makkadagi kabi xunrezliklar avj oldi. Payg'ambarimiz qabrlari ham poymol qilindi va u yerdagi xazina talandi. Vahhobiylar qabr yonida doshqozon qurib uni oshxonaga aylantirishadi. Ular shu darajaga borib yetishdiki, Makkayu-Madinadagi barcha qabr toshlarni buzib, hatto Bibi Oysha, Bibi Fotima va sahobalar sag'onasidagi qabr toshlarini sindirib tashlashdi, ular Payg'ambar maqbarasidan gumbazlarni buzishga chog'langan bir paytda kuch bilan to'xtatib qolindi. Bu – harakatning zohiriy ko'rinishi. Aslida esa ular dinni “asl holatiga keltirish” da'vati ostida bosqinchilik, talonchilik bilan mashg'ul bo'lishdi¹.

Musulmon olamida misli ko'rilmagan besaranjomlik boshlanadi. Chunki, vahhobiylarning haj uchun soliqlarni oshirib yuborganligi va an'ana tusiga kirgan islomiy odatlarni tan olmasliklari natijasida haj yo'llari bekilib qolgan edi. Minglab musulmonlar Islomning besh asosiy ruknidan biri haj qilish imkoniyatidan mahrum bo'ldilar. Vahhobiylarning ta'sir doirasi kengayib Hijoz va Haj o'lkalaridan tashqariga yoyildi.

Vahhobiylarning qurolli guruhlari hatto Suriya va Iroq hududiga ham tez-tez bosqinlar uyushtirib turardi.

Mustamlakalar vazirligi vahhobiylar hukumatini haqli ravishda qullar bilan ta'minlab turardi, - deb yozadi Xemper, - vahhobiylar hukumati yo'l niqobi ostidagi o'n nafar jangovar ingliz ofitserini xizmatga oladi. Ular arab tilini va sahroda jang qilish taktikasini yaxshi o'rganadilar.

Biz o'z rejalarimizni shu ofitserlar bilan muhokama qilardik. Har ikkala Muhammad ham bizning ko'rsatmalarimiz bo'yicha

¹ Husniddinov Z. Islom: yo'nalishlar, mazhablar, oqimlar. – Toshkent, 2000, 44-bet

ish yuritishardi. Mustamlakalar vazirligidan maxsus ko'rsatmalar bo'lmagan taqdirda. Siz qiladigan ishlarimizni o'zimiz rejalashtirib olaverardik. Hamma ingliz ofitserlari mahalliy ayollarga uylanishdi.

Albatta, Angliya vahhobiylarni qo'llab-quvvatlash orqali Turkiyani zaiflashtirmoqchi bo'lgan. Bu hol Turkiya hukmron doiralarini tashvishga qo'yishi tabiiy edi. Shu bois turk hukumati vahhobiylarga qarshi harbiy harakatlarni boshladi. Shu paytda Misr podshosi bo'lgan Muhammad Ali Istanbuldan vahhobiylarni tugatish, ular isyonini bostirish haqida buyruq oladi.

Milodiy 1811-yili Muhammad Alining qo'shinlari vahhobiylar bilan jangga kirishadi. Misr qo'shinlari asta-sekinlik bilan bo'lsa-da, Hijozni vahhobiylardan ozod eta boshladilar. Makka va Madina shaharlari ham ular qo'lidan tortib olindi. Haj yo'llarining xavfsizligi ta'minlandi. Musulmonlar yana Makka va Madinani tavof qilish imkoniyatini qo'lga kiritdilar. Oradan yetti yil o'tgach, milodiy 1818-yili Muhammad Ali vahhobiylar hukumatini tor-mor qilishga muvaffaq bo'ldi. Lekin uni butunlay tag-tugi bilan yo'qotib tashlay olmadi.

Vahhobiylik harakati Turkiya hukmronligidan qutulish harakatiga aylandi. Angliya bu harakatni qo'llab-quvvatlashda davom etdi. Masalan, mashhur ingliz josusi Lourents Aravisi uzoq muddat qo'zg'olonchilar orasida bo'lib, ularga yordam bergani ma'lum.

Vahhobiylik hozirga qadar ham Saudiya Arabistonida hukmron g'oya hisoblanadi. Bu oqimning izdoshlari Hindistonda, Janubi-sharqiy Osiyo va Afrika mamlakatlarida ham uchraydi. Keyingi davrda esa unga ergashuvchilar Pokistonda, Afg'onistonda, Tojikistonda ham paydo bo'ldi. Xuddi shu davlatlar orqali vahhobiylikni O'zbekistonda tarqatuvchilar o'z faoliyatlarini boshladilar.

TAYANCH SO'Z VA IBORALAR

Vahhobiylik, Arabiston yarim oroli, Imomi A'zam mazhabi, Usmon imperiyasi, sufiylar, magiya, animizm, fetishizm, Muhammad ibn Abdul Vahhob ibn Sulaymon, Najd viloyati, Ayayna, vahdoniyat, Ibn Taymiya, muqaddas joylar, M.Siddiq Kumush, Xuraymil, Xemper, Isfahon, Qum, «Sahih al-Buxoriy», fanatizm, Muqaddas urush», Madina.

MAVZUGA DOIR SAVOLLAR:

1. Vahhobiylikning paydo bo'lishi arafasida Arabiston yarim orolida-gi shart-sharoit.
2. Vahhobiylik qachon va qayerda paydo bo'lgan?
3. Muhammad ibn Abdul Vahhobning dunyoqarashida kimning asar-lari asosiy rol o'ynadi?
4. Vahhobiylikning yuzaga kelishida ingliz josuslik xizmatining roli?
5. XVII asrning boshlarida Najd vohasining amirligi qaysi sulola qo'liga o'tdi?
6. Vahhobiylarning Karbaloga hujumi qachon bo'ldi?

5-§. DINIY EKSTREMIZMNING PAYDO BO'LISHI VA JAMIYAT UCHUN XAVFI

1. Diniy ekstremizmning mazmuni va aqidaparastlik bilan qorishib ketganligi

Biz ushbu mavzuni o'rganish vaqtida asosiy e'tiborni har qanday dinda ham ekstremistlar borligini eslab, e'tiborni o'rta asrlardagi ularning qilmishlariga qaratamiz. O'rta asrlar tarixiga oid darslar aso-sida dinning ilmga qanday qarshi qo'yilganligi bilan tanishligimizni esga tushiramiz. Chunki diniy ekstremistlarning maqsadi jamiyat-ni o'z hukmronligini qo'ldan bermaslik edi. Ayniqsa, diniy eks-tremizm haqida Prezidentimiz I. A. Karimovning "O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari" asari va Oliy Majlisning XI sessiyasi materialla-ridagi fikrlarini talabalar bilishlari, vahhobiylardan boshqa oqim-lar ham Respublikamizga xavf solayotganligini ularga tushuntirish maqsadga muvofiqdir. Aslida, diniy ekstremizm aqidaparastlik bilan bir-biriga qo'shilib ketgan tushunchadir. Ularning ikkalasi ham bir guruh g'arazli kishilar manfaatiga xizmat qiladi.

Islom diniy ekstremizmi quyidagi xususiyatlarga ega. Bi-rinchidan, islom diniy ekstremistlarining qarashlariga ko'ra, go'yo barcha hozirgi zamon musulmon jamoalari islomiy tusla-rini yo'qotganlar va johiliya (islomdan avvalgi) asri jamiyatlariga aylanganlar. Bunday yondashuv hukumat va uning olib borayot-gan siyosatini tanqid qilishga "asos" bo'lib xizmat qiladi.

Ikkinchidan, islom diniy ekstremistlari o'zlarini "haqiqiy" musulmon deb hisoblaydilar. O'zlarining hokimiyatga kelishlari uchun barpo bo'lajak "islomiy tartibni" qaror toptirishning yagona yo'li keskin va agressiv harakat qilishdir, deb hisoblaydilar.

Diniy ekstremizm tushunchasi matbuotimizda tez-tez qo'llanilmoqda. Diniy ekstremizmning asli ma'nosi nima? Ekstremizm so'zi aslida fransuzcha-lotinchadan kelib chiqqan bo'lib, keskin fikrlarning bildirilishi va qattiq tadbirlarning qo'llanilishi yoki keskin fikr va choralarni yoqlovchi, keskin choralarga tarafdorlik ma'nolarida qo'llaniladi. Bunday keskin fikrlar sog'lom yoki nosog'lom bo'lishi mumkin. Diniy ekstremizm – muayyan diniy konfessiya va tashkilotlardagi ashaddiy mutaasib, fanatik unsurlarning faoliyat mafkurasi. Ular o'z aqidasi to'g'riligiga shak-shubhasiz ishonib, boshqa firqa va mazhablarni butunlay rad etgan holda ularni tan olmaslik, ularga qarshi urushga chaqiradi.

Ekstremizm mazmuniga ko'ra diniy va dunyoviyga bo'linadi. Namoyon bo'lishiga ko'ra esa: hududiy, mintaqaviy, xalqaro.

Ekstremizmning bir qator ko'rinishlari mavjud bo'lib, ular diniy ekstremizm, bolshevizm, fashizm, radikalizmdir. Radikalizm – maqsad-muddaoli keskin, murosasiz amalga oshirish, u yoki bu ishdagi mavjud ahvolni tubdan o'zgartirishga intilishdir. Radikalizمنىng o'ng, so'l, mo'tadil ko'rinishlari mavjud. Shu sababli jamiyat uchun nosog'lom ma'nodagi keskin chora va fikrlarni yoqlovchilarni ekstremistlar yoki ba'zi ma'nolarda jaholatparastlar ham deb atashadi.

2. O'rta asrlardagi ekstremizm

Diniy ekstremizm faqat islom olamiga tegishli bo'lib qolmay, balki dunyodagi barcha dinlarga mansubdir. Ayniqsa, o'rta asrlarda xristian ruhoniylari "muqaddas" kitoblarda belgilangan har qanday aqidalarga qarshi chiqish Xudoning irodasini buzish demakdir", deb uqtiradilar. Har qanday norozilik "qo'rslik", "takabburlik ifodasi" deb hisoblanadi va bu eng mudhish gunohdir, deb e'lon qilingan edi. Lekin cherkov naqadar kuchli bo'lsa-da, shaharliklar va dehqonlar orasida cherkov ta'limotiga qarshi chiquvchilar ko'paya bordi.

Ekstremist ruhoniylar bunday kishilarni “dindan qaytganlar”, ya’ni “shakkok” lar deb atardilar va ularni ayovsiz jazolardilar. Chunki ilg’or fikrli kishilar barchani halol mehnat evaziga yashashga, ya’ni o’z qo’l kuchi bilan kun ko’rishga da’vat qilardilar.

XIII asrda papa qo’shinlari Fransiyaning janubida 20 ming kishini qirib tashladilar, ayniqsa, ilg’or fikrli ziyolilarga qarshi inkvizitsiya sudi joriy etilib, mustaqillik uchun kurashchi Yan Gus o’ldirildi, osmon ilmining yulduzlaridan biri Jordano Bruno o’tda kuydirildi, Galileo Galiley besh oy qiynoqqa solinib, tavbasi ta’yanirildi. Lekin baribir u “yer aylanadi” degan fikridan qaytmadi.

Islom dinidagi ekstremistlar garchi, musulmon mamlakatlari jamiyati hayotida va hukumat siyosatida G’arbdagi rivojlangan kuchli davlatlar ta’siriga tushib qolmaslik hamda mustaqillikni yo’qotish havfiga qarshi kurashish uchun qadimgi islom g’oyalarni qayta tiklash niqobi ostida harakat qilayotgan bo’lsalar-da, aslida ularning diniy-siyosiy qarashlari hokimiyatga ishlatishga, mam-lakat boshqaruvini egallashga qaratilgandir.

3. Islom ekstremistlari tashkilotining paydo bo’lishi va qilmishlari

Diniy ekstremizm – o’z oldiga siyosiy maqsadlarni qo’ygan, jamiyatda qabul qilingan qonun-qoidalarga mos kelmaydigan, ularga zid bo’lgan g’oyalarni zo’ravonlik bilan yoyishga intiluvchi noqonuniy harakatdir.

Islom niqobi ostidagi ekstremizm o’zining ikki xususiyati bilan ajralib turadi. Uning da’vosiga ko’ra hozirgi zamon musulmon jamoalari islomiy shamoilini yo’qotgan va johiliya davri jamiyatiga asoslangan. Ikkinchidan, uning nazdidagi, “Haqiqiy musulmonlar” hokimiyatga kelgach, barcha bo’ladigan “Islomiy tartib”ni o’rnatish uchun qat’iy agressiv harakat qilishlari zarur.

Taassufki, 100 yildan ortiq davom etgan mustabid tuzum davrida ma’naviy ildizlarimizdan ayrilish, dinni jamiyat hayotidan siqib chiqarishga urinishlar bo’ldi. Natijada ma’naviyat va ma’rifat o’rnini ma’lum darajada jaholat egallab yurtdoshlarimiz fiqh, tafsir, hadis, tasavvuf ilmlari haqida hatto, umumiy bilimga ega bo’lmay qoldilar.

Islom ekstremistlarining paydo bo'lishidagi asosiy sabablardan biri, Yevropa davlatlarining Osiyo, Afrikani bosib olib talashi, bosqinchilik siyosatidir. Keyinchalik bu harakat dunyoviy davlatga qaratilganligini unutmash kerak.

Islom dini ekstremistlari ayniqsa o'z faoliyatini Misrda keng avj oldirdilar. Islom ekstremizmi tashkiliy jihatdan yagona partiya birlashmagan, balki xalq ommasining turli tabaqalari orasida ish ko'ruvchi turli guruhlardan iborat. Eng ta'sirchan ekstremistik guruhlardan biri "Musulmon birodarlar" (Al-ihvon al-muslimin) uyushmasidir.

"Musulmon birodarlar" uyushmasi diniy-siyosiy tashkilot bo'lib, u 1928-yilda Shayx Hasan al-Banno tashabbusi bilan Misrning Ismoiliya shahrida tashkil etilgan. Bu tashkilot murakkab tuzilishga ega bo'lib, unda so'fiy birodarlar tashkilotining va hozirgi zamon Yevropa partiyalarining elementlari qo'shib ketgan. Uyushmaning asoschisi targ'ib qilgan ta'limot keyinchalik bir necha boshqa islom ideologlari Said al-Qutb, Mustafo as-Sibri va boshqalar tomonidan rivojlantirildi. Bu tashkilot faoliyati mafkura, qonun, axloqiy norma va boshqalarning yagona manbai sifatida islom tamoyillariga asoslangan "adolatli islom jamiyati" ni qurishga qaratilgan. Bu maqsadga erishish uchun, tashkilot mafkurachilari fikricha, kapitalizmga ham, sotsializmga ham qarama-qarshi qo'yilgan "taraqqiyotning islom yo'li" bo'yicha borish kerak. "Musulmon birodarlar" tashkiloti a'zolari "Alloh – bizning idealimiz", "Payg'ambar yo'l boshchimiz", "Jihad – maqsadimizga erishish vositasi", "Alloh yo'lida shahid bo'lish – muqaddas tilagimiz" shiorlari asosida ish ko'radilar.

"Musulmon birodarlar" tashkiloti xayr-ehson va ma'rifatchilik faoliyatidan to siyosiy hayotda terror metodini keng qo'llashgacha bo'lgan murakkab taraqqiyot yo'lini bosib o'tdi. 1949-yilda Hasan al-Banno o'ldirilgandan keyin tashkilotda ajralish yuz berib, qator mustaqil guruhlar va tashkilotlarga, jumladan "Islom ozodlik partiyasi", "Soqial islohotlar jamiyati", "Jihad", "Xizbulloh" kabilariga bo'linib ketdilar va o'z faoliyatlarini turlicha davom ettirdilar.

1954-yilda Misrda prezident J.A. Nosir (1918-1970) vaqtida bu tashkilotning respublika tartib-qoidalariga qarshi qaratilgan faoliyati g'ayriqonuniy deb e'lon qilindi. Lekin ular keyingi yillarda

yashirin holatga o'tib, prezident Nosir hukumatini ag'darib tashlashga bir necha bor urindilar.

70-yillarda prezident Anvar Sadat (1918-1981) davrida "Musulmon birodarlar" tashkiloti legal holatga o'tib, yana faoliyatini aktivlashtirdi. 70-yillar va 80-yillar boshida Misrda "Musulmon birodarlar" va unga yaqin bir necha o'nlab tashkilotlar faol ish olib bordi. Anvar Sadatning bu tashkilot rahbarlari talablariga yon berishi, zarur hollarda ularni o'z tarafiga og'dirib olishga urinishlari ham zoe ketdi. Shunga qaramay, Misr hukumati o'zining ayrim maqsadlari yo'lida bu tashkilotdan foydalanishga urindilar. Iskandariya universitetining talabalar kengashlarida yosh musulmon arboblari rahbarlik mavqei-ni egallab, barcha ma'ruzalarni namoz, Qur'on fotihasi bilan boshlashga, Islom diniga aloqasiz xalqaro bayramlarni man etishga, ba'zi materialistik fanlarni o'quv dasturidan chiqarib tashlashga erishdilar. 80-90-yillarga kelib, 30 ga yaqin mamlakatlarda ihvonlar ish ko'ra boshladi. "Jamoat al-Muslimni" guruhidagi ekstremistlar ayniqsa o'zlarining terrorchilik metodlari bilan ajralib turadi. Misr harbiy tribunali g'ayriqonuniy deb jazoga tortgan bu guruh tarqalib ketmay "At-taqfir val hijrat" nomi bilan ish ko'ra boshlagan. 1978-yilda bu guruhning 4000 a'zosi bo'lgan. Ular suiqaqd uyushtirib 1981-yilda prezident Anvar Sadatni o'ldirgandan so'ng, Misrda "Musulmon birodarlar" tashkilotining ko'pchiligi man etildi, rahbarlari qamoqqa olindi. Islom ekstremistlarining yana bir guruhi "Al-jihod, al-Islomiy" faol terrorchilik harakatlari bilan shug'ullanmoqda.

Hozir "Musulmon birodarlar" tashkilotlari 30 ga yaqin mamlakatlarda ish ko'rmoqda. Bu tashkilotlarning faoliyati "Ihvoniylar" (birodarlar) harakati degan umumiy nom olgan. Ihvoniylar harakati o'zining ijtimoiy – sinfiy tarkibi hamda g'oyaviy va siyosiy yo'nalishi jihatidan bir xil emas. Bu harakat ichida uch asosiy yo'nalish mavjud. Bular: "o'rtacha" Misr ideologiyasi tarafdorlari, ya'ni "Musulmon birodarlar" nomini olganlar; turli nomdagi guruhlarini o'z ichiga olgan o'ng ekstremistlar va bir necha yirik xalqaro guruhlar, masalan, 50-yillarda Iordaniyada tashkil etilgan. Islom ozodlik partiyasi, "Islom sotsializmi" pozitsiyasida turuvchi "Islom demokratlari".

Bugungi kunda Markaziy Osiyoda, xususan mamlakatimizda diniy ekstremistik oqimlardan biri bo'lgan, "Hizbut-tahrir al-islomiy" (qisqacha "Hizbut-tahrir") diniy-siyosiy oqimi o'zini

namoyon etmoqda. Biz quyidagi ushbu oqimning mohiyati va mazmuni to'g'risida fikr yuritmoqchimiz.

“Hizbut-tahrir” – sunniylik doirasidagi diniy-siyosiy partiya 1953-yili Quddus (Ierusalim) shahrida falastinlik Taqiyiddin an Nabahoniy (1909 – 1979) tomonidan asos solingan. U Xayfada tug'ilib o'sgan. Qohiradagi “Al-Azhar” universitetida ta'lim olgan. Quddus shahrida sha'riy shikoyat sudining a'zosi sifatida faoliyat yuritgan. Iordaniyadagi “Musulmon birodarlar” diniy ekstremistik tashkilot rahbarlaridan biri bo'lgan.

Tashkilotning asosiy maqsadi – jahon miqyosida islom davlatini xalifalik shaklida qayta tiklash “Hizbut-tahrir” diniy-siyosiy partiya dasturi 187 bandedan iborat bo'lib, uning asosiy maqsadi hokimiyatga erishish. Turkiyaning “Interpol” milliy markazi ma'lumotlariga ko'ra, bu tashkilot taxminan Buyuk Britaniya maxfiy xizmatining bevosita yordami asosida tashkil topgan va AQSH kommunistik partiyasi tomonidan qo'llab-quvvatlangan. Bunday asosiy yo'l – islomiy fikrlovchi, yuksak madaniyatli shaxslarni shakllantirish. Unga islomiy ta'lim-tarbiya berish ikki bosqichdan iborat:

1) islom ta'limoti bilan tanishtirish yo'lida madaniy-ma'rifiy ishlar olib borish;

2) siyosiy faoliyatga tortish.

“Hizbut-tahrir” partiyasi piramida shaklida tarkibiy tuzilma ko'rinishida tashkil topgan. “Doris”lardan tarkib topgan “halqa”dagi 4-5 kishi guruh rahbari “mushrif”dan saboq oladi. Ta'lim haftadi kamida ikki marta o'tkazilishi shart. Bunday kichik “halqa”larga bo'linish, tashkilot asoschilarining fikricha, fosh bo'lish imkoniyatini mumkin qadar kamaytiradi. Bunday “dars”larda nomigagina diniy ta'lim berilib, asosiy e'tibor yoshlar tarbiyasidagi ma'naviy bo'shliqdan foydalanib, ularning ongiga g'arazli siyosiy fikrlarning joylashga qaratiladi¹. “Halqa” a'zolari bir-birini faqat ismi yoki taxallusi orqali biladilar. Tashkilotga a'zo bo'lgan nomzod har qanday sharoitda ham, xizb faoliyati haqida sir saqlashni qasam ichadi. Mintaqaviy rahbar “mu'tamad” butun dunyo bo'yicha “Hizbut-tahrir” harakati rahbari, ya'ni

¹ Islom Ensiklopediyasi. “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi”. 2004, 312-bet.

“Amir ul-a’zam” tomonidan belgilanadi va viloyat darajasida ishlaydigan “mas’ul” hamda tuman miqyosida faoliyat ko’rsatuvchi “musoid”ga rahbarlik qiladi. Tumanlar ham alohida hududlarga bo’linadi va 4 mushrifdan iborat “naqib” rahbarlik qiluvchi “Mahalliy jihoz”ni tashkil etadi. “Naqib” o’ziga yordamchi “noib” va pul to’lovchi “tabarru”ni tayinlaydi. Mahalliy jihz kamida bir oyda bir marotaba to’lanadi. Partiyaning har bir a’zosi o’z imkoniyatlari va asosiy mehnat faoliyatlari daromadi hisobidan 5-20 foiz miqdorida soliq to’lashi majburiydir.

To’plangan pul mablag’i turli texnika jihozlari, aloqa vositalari harid qilish hamda boshqa xizmat haqlarini qoplash xoriждан keltirayotgan adabiyot, audio-videokassetalar va ularning tarjimai uchun haq to’lashga sarflanadi.

Bugungi kunda partiya Falastinning Xalil shahrida tug’ilgan Abdulqadim Zallum rahbarlik qilmoqda. Mazkur diniy tashkilot faoliyati 1982-yilda sezilarli darajada jonlandi. Tashkilot rahbarlarining asosiy qismi G’arbiy Yevropa davlatlarida faoliyat olib boradi-yu partiya filiallari Misr, Iordaniya, Tunis, Quvayt bosib olingan Arab yerlari hamda Turkiyada tarqalgan.

“Hizbut-tahrir” diniy tashkiloti ham vahhobiylar kabi davlat siyosiy boshqaruviga aralashishga hukumatni to’ntarish yo’li bilan qo’lga kiritib, islom davlati o’rnatishga intiladi. Halifalikning tiklashga da’vat etadi: “Musulmonlar uchun bitta xalifa saylashga harakat qilmaslik – gunohi kabiralardandir. Chunki bu narsa islomning eng muhim farzlaridan birini bajarishdan tiyilishdir. (“Izzat va sharaf sari, 40-bet).

Vahhobiylar hukumatni qo’lga olish uchun ochiq kurash ekstremizm, terror yo’lini tutsalar, “hizbutchilar” g’oyaviy-mafkuraviy kurash uslubini qo’llaydilar, ular 5 kishidan iborat bo’lgan halqaga bo’linib, mafkuraviy targ’ibot ishlarini olib boradilar, bunday darslarda diniy ma’lumotlar yuzaki beriladi. Fiqhiy masalalarga hatto e’tibor qaratilmaydi, yoshlar tarbiyasidagi ma’naviy bo’shliqdan foydalanib, ularning ongiga kerakli siyosiy fikrlarni joylashga urinadilar.

“Hizbut-tahrir”ning boshqa norasmiy diniy tashkilotlardan farqi hujumni asosan fikrga qaratadilar, ya’ni fikriy kurash olib borib, fikriy inqilobga erishish, islom davlati nizomini targ’ib etishdir.

“Hizbut-tahrir” tashkiloti o‘z oldiga quyidagilarni maqsad qilib qo‘yadi:

- 1) tinch, osoyishta davlatda fuqarolar urushini boshlash;
- 2) mamlakat iqtisodiy faoliyatini izdan chiqarish;
- 3) millatlar va dinlararo nizolarni keltirib chiqarish;
- 4) mamlakatga qurol-aslaha va narkotik moddalarni olib kirib, fuqarolarning tinch hayotiga rahna solish;
- 5) mustaqil davlatni qurol-aslaha chiqaruvchi xorijiy mamlakatlarga qaram qilish.

1. Sakofiy. Partiya a‘zolari islom niqobi ostida ekstremistik g‘oyalar bilan yo‘g‘rilgan, g‘arazli tushuntirish ishlarini olib boradilar va o‘z g‘oyalariga yetish uchun kishilarning ongiga o‘z partiyalari haqida tushuncha uyg‘otishga harakat qiladilar. Bunda ular har bir shaxsning fikrlar doirasiga qarab o‘z ta‘limotlariga da‘vat etadilar.

2. Siyosiy. Jamiyatda bo‘layotgan vaqtinchalik qiyinchiliklar, tabiiy ofatlarni ko‘rsatib, agar islomning sahih hukmlari bo‘lganida edi, bunday hodisalar ro‘y bermas edi, kabi fikrlar bilan g‘araz niyatlarini amalga oshirish, ya‘ni, hujumlar fikrlarga qaratilmog‘i lozim, natija bu hujum fikriy kurashga, fikriy kurash o‘z navbatida, fikriy inqilobga olib boradi. Fikriy inqilobning orqasidan esa hukm, nizom va boshqa aloqalarni o‘zgartirib yuboradigan siyosiy inqilob keladi. Mana shu vazifani ado etgan avlodning o‘zi hokimiyatga keladi.

Bu maqsadlarni amalga oshirish hamda olamda yuz berayotgan voqea-hodisalarga hizbning munosabatini bildirish uchun partiya 1989-yildan boshlab “al-qa‘y” (Ong) nomli oylik jurnalni turli tillarda tarjimai bilan chiqarib kelmoqda. Xususan, jurnalning o‘zbek tilidagi **140dan** ortiq soni mamlakatimizda maxfiy ravishda tarqatilganligi ma‘lum.

“Hizbut-tahrir” diniy tashkilotining kurash bosqichlari:

1. Taskif – tushuntirish ishlari. Ongi to‘liq shakllanmagan yoshlarni o‘z tuzog‘iga ilintirish. Fikri zaif, ta‘sirga beriluvchan huquq-targ‘ibot organlari, hokimiyatlardagi mas‘ul shaxslarni o‘z tarafiga og‘dirish.

2. Tafoul – birgalikda harakat qilish, “Ummatni oyoqqa turishi, fikriy ongligi va kelajak masalalarini idrok qilishga erishishi” yo‘lida fikriy inqilobga yetishish.

3. Inqilob – to‘ntarish, hukumatni yaratilgan ummat orqali qo‘lga kiritish.

“Hizbut-tahrir al-islomiy” a‘zolari ham boshqa diniy ekstremistik tashkilotlar kabi mavjud konstitutsiyaviy tuzumni ag‘darib tashlab, hokimiyatga kelishga intiladilar. Yagona siyosiy, iqtisodiy va hududiy kenglik – xalifalik davlatini ko‘rish ularning asosiy va so‘nggi maqsadlari bo‘lib hisoblanadi.

“Hizbut-tahrir”ning rasmiy faoliyat ko‘rsatishi arab davlatlarida taqiqlangan. Ushbu partiyaning Iordaniyadagi mas‘uli Shayx Ahmad ad-Daur 1969-yili hukumatni egallashda ayblanib, qatl etilgan. Shuningdek, partiyaning 32 a‘zosi Misrda sudlanganligi ma‘lum.

Nabahoniy Taqiyiddin keyingi davrlardagi musulmon o‘lkalari hukumdorlarini ham xalifa va ular boshqargan davlatni xalifalik davlati deb atadi va barcha musulmonlar yaxlit bir davlatdagi yagona bir hukmdor – xalifaga bo‘ysunishlari vojib deb ta‘kidlaydi. Shuningdek, Usmonli Turk imperiyasining so‘nggi sultoni Abdulhamid II ni oxirgi xalifa va uning saltanati tugagan 1924-yildan buyon yer yuzidagi musulmonlar uchun xalifa saylashlik vojib degan g‘oyani ilgari suradi¹.

Qadimgi halifalik shunday vujudga kelgan. Halifalik 4 yo‘l bilan sobit bo‘ladi: 1-Musulmonlarga fikri va nasihati o‘tadigan, ahli hill va aqd (halol va ish – so‘zi bir) bo‘lgan ulamolar, boshliqlar va askarboshilarning va hay‘ati bilan sobit bo‘ladi. Abu Bakr (ra)ning xalifalıkları shu yo‘l bilan sobit bo‘lgan. 2 - Xalifa odamlarga vaziyat qilib o‘z o‘rniga bo‘ladigan odamni tavsiya qilishi. 3 – Xalifa saylash uchun Sho‘ro majlisi tuzish. 4 – Xalifalik shartlariga ega odamning odamlarga boshliq bo‘lib olishi bilan Payg‘ambar (s.a.v) xalifalaridan keyingi xalifalar shu yo‘l bilan bo‘lgan.

“**Nur**”chilar **jamoasi** – asoschisi turkiyalik Said Nursiy bo‘lib, asl maqsadi mavjud hokimiyat uchun qarshi chiquvchi o‘ta diniy – mutaassib kishilarni tarbiyalash. Badiuzzamon Said Nasriyning shogirdlariga bergan mashhur darslari risolalar tarzida chop etilib, ba‘zilari to‘g‘ridan to‘g‘ri darsning raqami – masalan, “Yigirma

¹ Husniddinov Z. Islom: yo‘nalishlar, mazhablar, oqimlar. – Toshkent, 2000, 49-50-bet

bashinchi dars” deb ataladi. Oqim adabiyotlarning mazmuni o‘ta falsafiy mushohada va timsollardan iborat bo‘lib, ba’zi jihatlarida chalkashlik mavjud. Xuddi shu jihati bilan oqim rahbarlari o‘z a‘zolarining ushbu falsafiy fikrlarni yecha bilish uchun hayot tajribasiga ega bo‘lishi kerak degan da’vo bilan, islomiy qonun-qoidalarini hayotga tatbiq etish zarurati g‘oyasini singdiradilar. Bu o‘rinda yana bir narsaga e’tibor qaratish lozimki, oqim vakillari o‘zlariga yangi a‘zoni jalb qilishda birinchi navbatda “Nur”chilar jamoasi faoliyat siyosatidan uzoq degan fikrni beradilar. Aslida bu bir niqob bo‘lib, ularning faoliyati negizida siyosatga aralashuv yotadi. Ushbu oqim g‘oyalarning yurtimizga kirib kelishi 1992-yildan boshlab kuzatilgan. Dastlab oqim g‘oyalari turkiyalik ekstremistlarning moddiy va ma’naviy ko‘magida yetkazilgan. Oqim, ayniqsa, Termiz va Denov shaharlarida kengroq tarqalgan. Jumladan, Termizda “Nur”chilar yig‘iladigan manzil aniqlanib, lozim bo‘lgan choralar ko‘rilgan. Ayni damda ular maxfiy tarzda harakat olib borganlar.

“Nur” harakatining maqsad va yo‘nalishi. Hozirgi kunda “Nur” harakati Turkiyadagi eng nufuzli diniy oqimlardan biri bo‘lib, Turkiya qurolli kuchlar Bosh qo‘mondonligining ma’lumotiga ko‘ra, uning atrofiga 4 millionga yaqin a‘zosi jipslashgan.

“Nur” jamoasi Allohning kitobi va Rasulullohning (s.a.v) sunnatlarini hidoyatga boshlovchi dasturulamal qilib olgan. Bu harakat o‘ziga ergashgan kishilar qalbida islomiy aqidani uyg‘otib, bu bilan islomga e’tiqod qilish tarafidan jazolanadigan tartibga qarshi kurashishni da’vat etadi. Harakatning asoschisi Badiuzzamon taqvodor, shubhali narsalardan saqlanuvchi shaxs bo‘lib, “Seni shubhalantiruvchi narsalarni tark et, shubhasiz narsaga qo‘l ur!” degan aqidaga amal qilgan.

Badiuzzamon doimo siyosat va shayton vasvasasidan qochishni targ‘ib etganligi sababli Mustafo Komil Otaturk bilan uning o‘rtasida kelishmovchiliklar kelib chiqqan.

“Nur” harakati dasturlarida ma’rifatchilik, insonlarni Qur’on asosida, mo’tadil islom ruhida tarbiyalashni o‘zining asosiy maqsadi qilib olgan. Oqimning rahbarlari islom fundamentalizmi ta’limotlarini rad etib, o‘z faoliyatida islomning umuminsoniy harakteriga murojaat etadilar. “Nur” harakati g‘oyalarni targ‘ib etishda S.Nursiy tomonidan yozilgan “Risolai nur” ki-

toblar to‘plami muhim o‘rin tutadi. Unda Qur‘onning insoniyatga, jamiyatga va tabiatga nisbatan bo‘lgan mavqei hamda munosabati zamonaviy fikrlar asosida talqin etilgan.

Mazkur harakat faoliyatining asosiy yo‘nalishlaridan yana biri ma‘rifat tarqatuvchi – maktab, litsey va kollejlarda ham rivojlantirishdir. Hozirgi Turkiyada emas, xorijiy davlatlarda ham rivojlantirishdir. Hozirgi kunda Turkiyaning o‘zida “Nur” harakatiga qarashli 103 ta maktab, 90 ta turli jamg‘armalar, 460 ta ma‘rifiy kurslar hamda 500 ga yaqin yotoqxonalar faoliyat ko‘rsatmoqda. Shuningdek, “Nur” harakati yordamida Germaniya, Shvetsariya, Niderlandiya, Yaqin Sharq va Afrika mamlakatlarida ko‘pgina maktab, litsey, shifoxona, radiostansiya va jamg‘armalar tashkil qilingan. Markaziy Osiyo davlatlarining o‘zida ham “Nur” harakatiga qarashli 128 ta xususiy litseylar faoliyat ko‘rsatgan edi.

O‘zbekiston hududida “Nur” harakati ishtirokida 16 ta o‘zbek-turk litseylar: 5 tasi Toshkentda, 2 tasi Farg‘onada. Nukus, Andijon va boshqa viloyatlarda tashkil etilgan edi.

Ta‘lim sohasida “Nur” harakati Turkiyada Milliy ta‘lim Vazirligidan keyingi mavqeini egallaydi. “Nur” harakatiga qarashli maktablar boy moddiy asosga ega bo‘lib, bugungi kundagi uning mulki 1,5 mlrd. AQSH dollariga teng, deb baholangan.

“Nur” harakatini va unga tegishli maktablarning asosiy moliyaviy manbai harakat tomonidan nazorat qilinuvchi ko‘p sonli tijorat shirkatlari mavjud. Ulardan eng yiriklari “Ishik” va “Osiyo fayans” hisoblanadi. “Nur” harakati tizimidagi maktablarda 7 mingdan ziyod o‘qituvchi xizmat qiladi. Ularning asosiy qismini erkaklar tashkil qiladi.

Mazkur o‘qituvchilar odatda Turkiyaning nufuzli universitetlarini bitirgan bo‘lib, ular faoliyat ko‘rsatayotgan maktablardagi ko‘pgina zamonaviy o‘qitish uslubidan foydalanilgan holda ingliz tilida olib boriladi. Bu uslub Turkiya jamiyatining turli qatlamlari orasida “Nur” harakati obro‘cini yanada oshiradi.

“Nur” harakati ta‘lim sohasi bilan birga mamlakatdagi ommaviy axborot vositalari hayotida ham kuchli mavqeiga ega. Harakat turk va ingliz tilida chiquvchi 14 ta jurnal, “Zamon” kundalik ro‘znomasi, “Somon yo‘li” televizion kanali va 2 ta radiostansiya faoliyatini nazorat qilib boradi.

“Nur” harakati a’zolari o’zaro yordam va hamkorlik prinsiplariga qat’iy rioya qilib, rasmiy hokimiyatga yon bosmaslik siyosatini tutadi. 1999-yilning aprel oyidagi saylovlarda harakat a’zolari tomonidan hech bir partiya a’zolari qo’llab-quvvatlanmadi.

“Nur” harakati va uning hozirgi rahbari Fathulla Gyulen haqida Turkiya va xorijiy davlatlarda turli bir-biriga qarama-qarshi fikrlar mavjud. Ba’zilar bu harakatni dunyoviy davlat tuzumining dushmani, o’z maktablarida diniy targ’ibot ishlarini olib boradi, deb ayblasalar, ba’zilar esa mazkur harakatni zamonaviy maktablar tashkil etib, ulkan ma’rifiy ishlarni amalga oshirayotganligini e’tirof etadilar.

Harakatning Gretsiya patriarxati va ravvinati hamda Suriya patriarxati bilan o’rnatgan hamkorlik aloqalari uning mo’tadil islom doirasida ish yuritayotagandek ko’rsatadi..

“Nur” harakati saflarining asosini yoshlar tashkil etib, harakat tomonidan chop etilgan da’vat varaqalarini tarqatish yo’li bilan ularning saflari kengaymoqda. Mazkur oqim a’zolari. Hindiston, Pokiston va Malayziya mamlakatlarida ham paydo bo’lgan. Shuningdek, Amerikada tahsil oluvchi turk talabalari orasida “Nur”chilar da’vatiga ergashuvchilar borligi sababli bu harakat AQSH hududida tarqalmoqda.

Nurchilarning oddiy, tushunarli o’g’itlari, islom dini ta’limotiga zamonaviy yondashuvi ularning islom modernistlaridan tortib, to islom fundamentalistlarigacha bo’lgan turli yo’nalishlar tomonidan tan olinishiga sabab bo’lgan.

Nurchilik va nurchilarga baho berilar ekan, ularni islom modernizmi bilan bog’lab qo’yish va xotirjam bo’lish to’g’ri bo’lmaydi. Nurchilar qishloqlarda va shaharlardagi qashshoq tabaqalar orasida o’z ta’sirlarini kuchaytirar ekanlar, e’tiqod masalasiga zo’r berib zamonaviy qarashlarni unutib qo’yishlari hech gap emas, natijada islom ekstremistik aqidaparastligining avj olib ketishiga qo’shimcha imkoniyat yaratilgan bo’ladi¹.

“AKROMIYLAR” diniy-ekstremistik tashkiloti – 1996-yilda Andijon shahrida tashkil topgan. Ushbu diniy-siyosiy harakat vakillari Allohgapina e’tiqod qiladilar va Payg’ambarga iymon

¹ Husniddinov Z. Islom: yo’nalishlar, mazhablar, oqimlar. – Toshkent, 2000, 44-bet

keltirmaydilar. “Akromiylar” bugungi mavjud barcha tuzumlarini tan olmaydi, davlatga, qonun-qoidalariga ham, ota-onaga ham emas, faqat oqim sardoriga bo‘ysunish lozim deb hisoblaydilar.

Uning asoschisi 1960-yilda Andijon shahrida tug‘ilgan Yo‘ldoshev Akram Sotvoldiyevich “Hizbut-tahrir” g‘oyalarining ixlosmandi bo‘lib, Toqiyiddin Nabahoniy ta‘limoti asosida 12 darsdan iborat “Iymonga yo‘l” deb nomlangan dasturni ishlab chiqqan. Ushbu dasturda oqimning pirovard maqsadi islom davlatini barpo etishdan iborat ekani ta‘kidlangan.

“Akromiylar” ning vazifasi shundaki, boshlang‘ich bosqichda bir viloyat sharoitida mahalliy hokimiyat faoliyati ustidan nazoratni o‘rnatish yo‘li bilan o‘z maqsadiga erishishdir. Ularning taktikasi o‘z g‘oyasini tashviqot qilish bilan va an‘anaviy islom pozitsiyalaridan imkoniyat darajasida ko‘proq musulmonlarni ajratib olish va ularni o‘z tarafiga og‘dirishdan iboratdir.

“Akromiylar” tomonidan qanday yo‘l bilan bo‘lmasin, pul topish imkoniyatlari va bu borada islom qonunlaridan muayyan darajada chetga chiqish mumkinligi haqida ham fikrlar bo‘ladi. Jumladan, kundalik besh vaqt namozni o‘qish majburiy emasligi, faqatgina islom xalifaligi o‘rnatilgandan keyingina barcha diniy marosimlar o‘tkazilishi mumkin ekan. Shunday ta‘limotga muvofiq, konspiratsiya (asl niyatlarini yashirish) maqadlarida “birodarlar” spirtli ichimliklar ichish, sigaretalar chekish, vaqtinchalik nikohda va h.k. bo‘lishlari mumkin emish.

“Akromiylar” o‘z faoliyatlarini bir necha bosqichda amalga oshirishni rejalashtirganlar:

– birinchi bosqich – “sirli”, ya‘ni maxfiy. Bu bosqichda “yacheyka” a‘zolari tanlanadi, o‘rganiladi va diniy mutaassiblik hamda ekstremizm ruhida tarbiyalanadilar;

– ikkinchi bosqich – “moddiy”. Bu bosqichda tashkilotning saflari kengaytirilishi, uning a‘zolari ish bilan ta‘minlanishi lozim. Keyinchalik shu yo‘lni har bir shaxs o‘z daromadining beshdan birini “baytul mol”, ya‘ni umumiy g‘aznaga o‘tkazishi lozim bo‘ladi;

– uchinchi bosqich – “ma‘naviy”. Bu bosqichda o‘z a‘zolarini jiplashtirishga, ularni ruhiy jihatdan birlashtirishga va keyinchalik tashkilot tuzilmasini yanada mustahkamlashga qaratilgan tadbirlar o‘tkaziladi;

– to‘rtinchi bosqich – “uzviy maydon” deb ataladi, ya’ni qonuniylashtirish va keyinchalik ijtimoiy-siyosiy maydonga chiqishni nazarda tutadi. Bu bosqichda o‘z tarafdorlarini davlat va ijtimoiy tuzilmalarga kirgizish, ularni hukumatdagi mas’ul lavozimlarga ko‘tarish rejalashtiriladi;

– beshinchi bosqich – “oxirat” bo‘lib, unda jamiyatni to‘lato‘kis islomlashtirishga erishish va Farg‘ona vodiysi hududlarida hokimiyatni egallash hamda mahalliy demokratik davlatni barpo qilishdek pirovard maqsadni ta’minlash ko‘zda tutiladi.

Akrom Yo‘ldoshev 1997-yildan boshlab esa bu oqim a‘zolaridan ruhiy va moddiy mas’ul shaxslarni tayinlagan. U o‘zi 1998-yilgacha “Akromiylar” ekstremistik harakatining umummahsuli sifatida faoliyat ko‘rsatgan. 1998-yilda u jinoyat kodeksining 276-moddasi, ya’ni giyohvandlik vositalarini saqlash va iste‘mol qilishda ayblanib, sud tomonidan 2,5 yilga ozodlikdan mahrum etilgan. 1999-yilda esa Akrom Yo‘ldoshev Konstitutsiyaviy tuzumga qarshi sodir etgan jinoyati va boshqa jinoiy qilmishlari uchun sudlanib, 17 yilga ozodlikdan mahrum etilgan. Akrom Yo‘ldoshev o‘z ko‘rsatmasida, 2001-yilning oktabr oyidan beri jazoni ijro etish boshqarmasiga qarashli tibbiy muassasada saqlanayotgani, maslakdoshlari unga uyali telefon kiritib berishganidan so‘ng, ular bilan muntazam aloqada bo‘lib, birodarlar ahvolidan, Andijondagi vaziyatdan xabardor bo‘lib turganini qayt etgan. U «Akromiylar»ning o‘zidan keyingi umummahsullari va jinoiy guruhning ko‘zga ko‘ringan faol a‘zolariga telefon orqali yo‘l-yo‘riqlar ko‘rsatgan. Turli topshiriqlar berib turgan. Jumladan, 20 kishidan iborat qurolli tizimlar tuzish, ularni qurollantirish, sudlanayotgan 23 nafar akromiy birodarlarini ozod qilish, hokimiyatni qo‘lga kiritish haqida ham aynan Akrom Yo‘ldoshev fatvo bergan.

Andijon voqealari bir qancha yurtdoshlarimizning nohaq qoni to‘kilishiga, o‘ndan ziyod odamlarning esa bevaqt umriga zomin bo‘lishida va bir qator inshootlarning vayron bo‘lishiga olib keldi. Bu yovuz kishilarning g‘arazli maqsadlari 2004-yilning bahor va yoz oylarida hamda 2005-yilning 13 may kuni Andijonda ham yana bir bor namoyon bo‘ldi. Yurtimizda sodir etilgan xatti-harakatlar ortida turgan yovuz kuchlar muqaddas islom dini niqobi ostida hokimiyatni egallashga intilayotganligi hammaga ma’lum bo‘ldi.

Bugungi kunlarda turli g'arazli maqsadlarni ko'zlab, muqaddas dinimizga yot bo'lgan yangi tushunchalarni kiritish orqali odamlarni to'g'ri yo'ldan adashtirishga urinayotgan jamoalar faoliyati kuzatilayotganligi achinarli holdir.

“BAXSHILLOCHILAR” norasmiy diniy jamoasi ana shunday aqidadan adashgan guruhlardan biri hisoblanadi. G'ayriislomiy mohiyatga ko'ra “Baxshillochilar” jamoasiga Buxoro viloyatida tug'ilgan Baxshillo Aliyev tomonidan 1997-yilda asos solingan. Jamoa a'zolarining aksariyati Buxoro shahri va Kogon tumanida istiqomat qiladi.

“Baxshillochilar” o'zlarining musulmon ekanliklarini da'vo qilsalar-da, aslida ularning diniy-aqidaviy qarashlari islomning asl ta'limotiga ziddir. Bunga Baxshilloning Mahdiy kelishi, payg'ambarlik, haj, namoz kabi aqidaviy masalalarga munosabati dalil bo'la oladi.

Jumladan, islom ta'limotida Qiyomatga yaqin insonlarni yaxshilikka chorlovchi “Mahdiy” (arabcha – to'g'ri yo'l ko'rsatuvchi) ning kelishi haqidagi qarashlar mavjud. Sunniylik aqidasi ko'ra, Mahdiyning qachon va qayerda paydo bo'lishini faqat Alloh taolo biladi. Hadislarda Mahdiyning imom Hasan avlodidan bo'lishi va u Payg'ambar (s.a.v.) sunnatiga amal qilishi qayd etilgan. Biroq Baxshillo aqida va hadislarni nazar-pisand qilmay, asossiz ravishda o'zini musulmonlar tomonidan oxir zamon arafasida paydo bo'lishiga ishoniladigan **Mahdiy deb e'lon qilgan**¹.

Buning ustiga, Baxshillo payg'ambarlik ham da'vo qilib, islomning bu boradagi aqidasi zid g'oyani ilgari surdi. **U o'zini payg'ambr, turmush o'rtog'i Mohira Aliyevani “musulmonlar onasi”,** farzandlari Olim va Faxriddinni “musulmonlar amiri”, yaqin izdoshlarini “sahobalar” deb e'lon qilgan.

Islom ulamolari payg'ambarlik tugaganiga ijmo qilgan. Umuuman, islom ta'limotiga ko'ra, Muhammad (s.a.v.)dan so'ng o'zini payg'ambar deb e'lon qilgan kishi kazzob, dajjol yoki majnun hisoblanadi.

Baxshillo 1990-yillarning oxirida aholi ichida diniy va milliy asosda nizo keltirib chiqarishga qaratilgan jinoiy xatti-harakatlar

¹ Hasanboy U. Aqidada adashgan jamoa. “Darakchi”, 27 oktabr, 2011-yil, 43-son.

sodir etgani uchun qamoq jazosiga tortilgan. U 2006-yili ozodlikka chiqqach, Rossiya Federatsiyasiga doimiy yashash uchun ko'chib ketgan. Lekin o'zga yurtda ham firibgar o'zining soxta iddaolardan voz kechmay, Buxoro viloyatidagi maslakdoshlari orqali "Baxshillochilar" jamoasi g'oyalari fuqarolarimiz ichida tarqatishga urinib kelmoqda. Buning ustiga Baxshillo yana bir soxta da'vo bilan chiqmoqda. Go'yoki uni ziyorat etgan shaxs haj amali ni bajargan odamning savobini olar emish.

Ta'kidlash joizki, haj islomning beshta arkonlaridan biri bo'lib, Qur'oni Karimning "Oli Imron" surasining 97-oyatida shunday deyilgan: "Maqomi Ibrohim bordir. Unga (Ka'baga) kirgan kishi omonda bo'lur. Yo'lga qodir bo'lgan odamlar zimmasida Alloh uchun Baytni haj qilish (farzi) bordir. Kimda-kim (buni) inkor qilsa, bas, albatta Alloh odamlardan behojatdir". Hadisda: "Haj Arofatdadir", deb, hajning asosiy ruknlaridan biri arafa kuni Arofatda turish ekani ta'kidlangan (Imom Buxoriy rivoyati). Qayd etilganlar dinimizning haj borasidagi ko'rsatmalarini o'zining tuturiqsiz da'volari bilan rad etayotgan Baxshillo islom ta'limotidan yiroq kimsa ekanini yana bir bor isbotlaydi.

Ayni chog'da Baxshilloning o'ziga ergashganlarga, namoz go'yoki bir kecha-kunduzga uch mahal farz qilingan, degan yolg'on da'vosi muqaddas dinimizga butkul zid. Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v)dan keltirilgan hadislarda farz namoz bir kecha-kunduzda beshta ekani ochiq aytilgan.

Anas (r.a.)dan rivoyat qilinadi: "Nabiy (s.a.v)ga Isro kechasida ellik vaqt namoz farz qilindi. So'ngra qisqartirilib, besh vaqtga keltirildi. Keyin esa: "Ey, Muhammad, albatta, Mening huzurimda gap o'zgartirilmaydi. Albatta senga ushbu beshtada ellikta (ajri) bor, deb nido qilindi" (Imom Buxoriy rivoyati).

Bundan tashqari, Baxshillo o'zining izdoshlari orasida o'ziga ergashganlarga qiyomatda savol-javob yo'qligi, qanday holatda vafot etishidan qat'i nazar, ularga shahidlik maqomi berilishi, hatto, barcha erkak maslakdoshlari payg'ambarlik darajasini olishi haqida safсата sotmoqda.

Shu o'rinda Baxshilloning bunday noto'g'ri g'oyalarni tarqatishiga sabab nima, degan savol tug'ilishi tabiiy. Asosiy sabablardan biri **imoni sust insonlar hisobidan boylik orttirishdir.**

Jumladan, Baxshillo uni ziyorat qilish uchun Rossiyaga borgan muxlislarini qurilish va boshqa firmalarda ishlatib; topgan daromadlarining asosiy qismini o'zlashtirib olmoqda.

Boz ustiga, Baxshillo o'zining **peşobini barcha kasalliklardan forig' qiluvchi dori sifatida pul evaziga O'zbekistonda qolgan "muridlari"ga yuborayotgani**, yetakchilariga ko'r-ko'rona ishonuvchi muxlisleri esa uni shifo deb iste'mol qilayotgani sira aqlga sig'maydigan darajadagi firibgarlik va imonsizlikdan boshqa narsa emas.

Uning maqsadlaridan yana biri – muqaddas islom dinimizni qurt kabi yemirish orqali shuhrat toptirish. Ta'kidlash joizki, Baxshilloning payg'ambarlik, Maxdiylik, haj masalasidagi iddaolari, turmush o'rtog'ini "musulmonlar onasi" deb e'lon qilishdek soxta da'volari Hindistonning Panjob viloyatida tug'ilgan Mirzo G'ulom Ahmad Qodiyoniy tomonidan asos solingan "Ahmadiylik" diniy jamoasi-niing g'oyalariga hamohangdir. G'ayriislomiy mafkurani targ'ib qiluvchi "Ahmadiylik" jamoasi Islom olami ligasi, Islom konferensiyasi kabi xalqaro musulmon tashkilotlari, Misr Arab Respublikasi "al-Azhar" universitetining "Islomshunoslik akademiyasi" tomonidan **islomdan tashqari oqim** deb e'lon qilingan. Bu barchamizni islomga yot jamoalarning zararli g'oyalaridan ehtiyot bo'lishga chaqiradi.

Shuningdek, Baxshillo tomonidan unga ergashmagan musulmonlarni, xususan, Islom dini ta'limotlarini botil iddaolardan himoya etayotgan ulamolarni "fosih" deb e'lon qilgani hamda mazkur nayrangboz firibgarning yashirin maqsadlaridan yana biri jamiyatimizdagi barqarorlikka rahna solish ekanidan dalolat beradi. Ushbu jamoaga a'zo bo'lgan ba'zi shaxslarning keyingi hayoti **sekta shaklidagi jamoaning** ta'siri oqibatida izdan chiqib, oilalari barbod bo'layotgani "Baxshillochilar" jamiyat tinchligi va osoyishtaligiga putur yetkazuvchi ijtimoiy illat ekanini ko'rsatmoqda.

Qayd etilganlarga asoslanib, "Baxshillochilar" jamoasi-niing botil g'oyalari dinimiz asoslariga butunlay zid ekanini va musulmonlar orasida ixtilof keltirib chiqarishga sabab bo'lishi, shuningdek, **kimki Baxshilloning soxta g'oyalariga ergashsa, islom dinidan chiqishi** haqida qat'iy xulosa qilish mumkin. Adashib, mazkur jamoaga kirib qolganlar esa o'z vaqtida to'g'ri yo'lga, oilasi va jamiyati bag'riga qaytishlari lozim.

Barchamiz mas'uliyatni chuqur his etgan holda muqaddas Islom dinimizni pok saqlash, xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimizni Baxshilloning g'arazli xuruj va bo'htonlaridan himoya qilishga jiddiy yondashuvimiz zarur. Zero, xalqimizning tinch-totuv hayotini, mustaqilligimizning ma'naviy va ma'rifiy poydevori mustahkamligini ta'minlash, farzandlarimizga ozod va obod yurt qoldirish kabi ezgu maqsadlarimiz yo'lida to'g'anoq bo'lib, fuqarolarimizning e'tiqodini buzishga harakat qilayotgan har qanday zararli firqa va jamoalarga qarshi dadil kurash olib borish, befarq va loqayd bo'lmaslik barchamizning burchimizdir.

“Al-Qoida” (“Asos”). Radikal islom g'oyalariga asoslangan ushbu transmilliy diniy-siyosiy guruhning paydo bo'lishiga Usoma bin Lodin rahbarligida Afg'onistonda Sovet armiyasiga qarshi urushda ishtirok etish uchun ko'ngillilarni yollash va ularni qurollashtirish bilan ta'minlash maqsadida Pokiston hududida tuzilgan “Maktab al-xidmat” byurosi asos bo'lib xizmat qilgan.

Tashkilotning dastlabki tuzilmalari G'arb va AQSHning global yetakchiligiga qarshi kurash, islomning fundamental asoslariga qaytish va yagona islomiy xalifat qurishdek maqsadlar dasturiga monand ravishda 1992-yilda Xartum (Sudan)da qayta shakllantirilgan.

“Al-Qoida” rahbariyati g'oyaviy jihatdan Muhammad ibn Abdul-Vahhob va ayid Qutblarning asarlarida bayon qilingan tamoyillarga asoslanishini e'tirof qilgan holda, amalda musulmon davlatlaridagi dunyoviy hukumatlarni ag'darib tashlash va shariatga asoslangan islomiy davlat qurishdek asosiy maqsadni ko'zlaydi.

“Al-Qoida” rahbariyatining Yaqin Sharqdagi Arab – Isroil muammosini musulmon va kofirlar orasidagi dinlararo kurash sifatida ta'riflashi, 1991-yil Amerika Qo'shinlarining Iroqda Harbiy harakat olib borish uchun Saudiya Arabistoni hududiga joylashuvini musulmon dunyosiga nisbatan salb yurishi deb baholashi ham, AQSHni musulmonlarning asosiy dushmani, Isroilni esa uning yaqin yordamchisi, deb hisoblashi ham tashkilotning g'oyaviy qarashlarini aniq ifodalaydi, deyish mumkin.

Diniy-ekstremistik tashkilotlarning reaksiya g'oyalari va qo'poruvchilik faoliyatini barcha mamlakatlarning ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy rivojlanishiga o'zining salbiy ta'sirini o'tkazmoqda.

Bundan tashqari, mamlakatlar iqtisodiyoti, o'zaro investisi muhitiga jiddiy ziyon etkazilmoqda. Xususan, AQSH kongressi tomonidan tuzilgan Milliy komissiyaning hisobotiga ko'ra, 2001-yil 11 sentabrda amalga oshirilgan terrorchilik harakatlari AQSH va jahon iqtisodiyotiga bevosita 135 mlrd., bilvosita 2 trln. dollar zarar yetkazgan.

Lekin ularning umumiy g'oyasi bitta, ya'ni din niqobida hokimiyatga intilish. Bunday harakatlar turli mamlakatlarda sodir bo'ldi.

1994-yili Qandahor hududida yuzaga kelgan yangi siyosiy harakat – **“TOLIBON”** nomini olgan diniy-siyosiy kuch ham Afg'onistonda hokimiyat sari intildi. Inqirozga yuz tutgan, qariyb 20 yil uzluksiz davom etgan shafqatsiz urush hammayoqni vayron qilib tashladi, odamlar tinchini yo'qotgan Afg'onistonga toliblar nima “in'om” etdilar? “Tolibon” o'ziga xos g'oya va aqidalarini ilgari surgan yangi siyosiy-diniy kuch emas, aksincha, vahhobiylarning XX asrdagi bir ko'rinishi, xolos. Vahhobiylar singari ular ham Afg'oniston hayotiga o'rta asr diniy tartib-qoidalarini tatbiq etish, xalqni dunyo madaniyatidan uzib qo'yish yo'lidan bordi.

Ular Afg'onistonda joriy etgan qat'iy choralar nafaqat afg'on xalqining, balki dunyo ahlining keskin noroziligiga sabab bo'ldi va buning jiddiy asoslari bor. Toliblar hokimiyat uchun kurashgach, barcha xalqlar tan olgan va rioya qiladigan “Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi” va undagi mezonlar bepisandlik bilan oyoqosti qilina boshladi. Bugun ularning qadami yetgan joyda oddiy insoniy haq-huquq toptaldi. Hatto chor-nochor kun kechirayotgan qashshoqlar ham talandi, qolgan-qutgan qishloqlar vayron qilindi va jabrdiyda xalq boshiga kulfat–musibat keltirildi. XXI asr bo'sag'asida xotin-qizlarni erkin bilim olish va mehnat qilish huquqidan mahrum etish, ularni yana paranji ichiga tiqish, yigitlarning soqol o'stirishi majburiy joriy qilish xalqqa nima berdi o'zi? Oddiygina varrak uchirish yoki shohmot o'ynashning qanday xosiyatsiz tomoni bor? Ular shuni ham ta'qiqlab qo'yishdi. Navro'z bayramini ham Islomga zid deb topishdi. Vaholanki, Nizomiddin unvonining sohibi Hazrat Navoiy “Har tuning qadr o'libon, har kuning o'lsin Navro'z”, deb yozgan edilar. Hazrat Navoiyning komil musulmon, shariatning yetuk allomasi ekanligiga hech kim shubha qilmasa

kerak. Shunday ulugʻ mutafakkir mazkur soʻzlarni bitgan boʻlsa-yu, bir hovuch jangarilarning bunga eʼtiroz bildirishga qanday haqqi bor? Ishlab chiqarish ishdan chiqqan, dehqonchilik qilishga imkoni yoʻq afgʻon xalqi shu paytgacha qadar xalqaro insonparvarlik yordami hisobiga tirikchilik qilib kelmoqda. Tezda insonparvarlik yordami koʻrsatib kelayotgan xalqaro tashkilotlar: “Tolibon” guruhi tomonidan inson haq-huquqlari paymol etilsa, xotin-qizlar tazyiq ostiga olinsa, biz oʻzimizning shior va gʻoyalarimizga xilof ravishda qanday qilib yordam qoʻlini choʻzamiz, degan masalani koʻndalang qoʻyishdi. Endi oʻzingiz tasavvur qiling: doimiy daromad manbai-ga ega boʻlmagan toʻqson besh foiz xalq nimaning hisobiga roʻzgʻor tebratdi, bola-chaqa boqdi?! Oʻ shuncha koʻrgulikdan keyin toliblar qavmiga xayrixohlik nazari bilan qarashi mumkinmi sira? Urush va ixtiloflar necha yuz minglab afgʻonlarni juvonmarg qildi, hayotini butkul izdan chiqardi. Shahar va qishloqlar kultepaga aylandi. Endi osoyish topgan taqdirda ham oʻz qaddini rostlab olish uchun ozmuncha kuch, vaqt ketmasa kerak?! Tojikistonda ekstremizm nimaga olib keldi? Qayd etilishicha, 90-yillar mamlakat ikkinchi jahon urushidagiga nisbatan koʻproq qurbon berdi. Ularning orasida millatning gullari, hali oʻn gulidan bir guli ochilmagan yosh-yalanglar, hatto nima boʻlayotganini anglab yetmagan moʻmin-musulmonlar bor edi.

Xoʻsh, bu qurbonlar kim uchun, nima uchun edi? Xoʻjalik tizimi tamom izdan chiqqan. Odamlar amal-taqal qilib kun kechirish uchun oʻzlarini oʻtga-suvga urdilar, urush insoniyatga hech qachon yaxshilik olib kelmagan. Asrimizning buyuk yozuvchisi, “Alvido qurol” asarining muallifi Ernest Xeminguey urush haqida shunday deydi: “Men koʻp urushda qatnashdim, shuning uchun bu masalada gʻarazim qattiq, hatto juda ham qattiq. Men ongli suratda shu fikrga keldimki, urushlarda jang qilayotgan odamlar dunyodagi eng ajoyib odamlardir. Frontning olovli qismlariga kirib borganing sari bunday ajoyib odamlarga koʻproq duch kela boshlaysan, lekin urush boshlaganlar, uning oloviga yana olov tashlab turganlar iqtisodiy raqobatdan boshqa narsani oʻylamaydigan toʻngʻizlardir. Men urushda boylik orttirganlar, urush olovini yoqqanlar, urushning birinchi kunidayoq mamlakat fuqarolarining muxtor vakillari tomonidan otib tashlanmogʻi kerak, deb hisoblayman”.

Tunis fundamentalistlari Zaytuna universiteti negizida tuzgan “Qur’onni himoya qilish uyushmasi” ham Islom ekstremizmi-ga kiradi. Bu tashkilotning bir necha shaharlarida bo’limlari bor. Tunis islom ekstremistlarining bir qismi Erondagi diniy inqilobni qo’llab-quvvatladi. Pokiston va Eron hududida turib Afg’oniston va Tojikistondagi dunyoviy hukumat va tuzumga qarshi kurash olib borgan va mamlakatda qirg’inbarot urushni olib borgan gu-ruhlar ham diniy ekstremizmning ashaddiy ko’rinishlaridan biri-dir. Dog’iston Respublikasidagi vahhabiylar o’ldirish, terror, bos-qinchilik, portlatish, diversiya bilan shug’ullanganliklari uchun ularning faoliyati qonun bilan taqiqlandi.

4. Ekstremistlarning Markaziy Osiyoga suqulib kirishlari

Markaziy Osiyo Respublikalarida fuqarolarni o’z ta’siriga olishga harakat qilayotgan toifalar haqida taniqli olim Abduqay-um Azimov shunday yozadi: “Ba’zi ma’lumotlarga qaraganda, Markaziy Osiyo Respublikalarida shunday toifalardan ba’zilari faoliyat ko’rsatishga urinishgan. Ulardan biri “Axbosh” deb nom-lanadi. Bu yangi chiqqan toifaning markazi Livanda joylashgan. Ularning rahbarlaridan biri Ahmad Tamim nomli shaxs Ukrainada Islom markazi ochgan. Toifa ichida ixtilof chiqqandan so’ng, hozir “Axbosh” ga Abdulloh Xoboxiy boshchilik qiladi. Bu shaxs mazkur toifaning ham mafkurachisi, ham ish yurituvchisidir. Mazkur toifa haqida turli noroziliklar bo’lishiga qaramasdan, hozircha unga qarshi biror rasmiy hujjat qabul qilingan emas”.

1996-yil haj mavsumida “Robita al-a’lam-al-islamiy” tash-kiloti (shtab kvartirasi Makka shahrida joylashgan) tomonidan turli mamlakatlardan tashrif buyurgan atoqli ulamolar yig’ilishi o’tkazildi. Bu yig’ilishda turli toifalar masalasi ham ko’rildi. Ula-molar yig’ilishi “Robita al-a’lam-al-islamiy” tashkiloti rahbariyati-ga maktub yo’lladi va “Islom fikhi akademiyasi” ning navbatdagi majlisidan birida bu masalani atroflicha ko’rib chiqib, fatvo chiqar-ish zarurligi ta’kidlandi.

→ Yana shunday toifalardan biri “Doril Arqam” dir. Uning markazi Malayziyada. Toifa a’zolaridan erkaklari to’pig’idan sal

yuqori turadigan uzun ko'ylak va kichik salla bilan, ayollari esa qora libos, yuzlariga faqat ko'zi ochilib turadigan niqob kiyishlari bilan ajralib turadilar. Oxirgi yillarda "Doril Arqam" toifasi a'zolari O'zbekistonga ham suqulib kirishga urindilar. Aksariyati sarmayadorlar va tijoratchilardir. Ular mamlakatimizdagi talaygina shaxslar bilan aloqa o'rnatdilar. Mazkur toifa Singapur, Indoneziya, Tailand, Pokiston va boshqa mamlakatlarda ham o'ziga tarafdorlar topdi.

"Doril Arqam" g'oyalari asta-sekin kuchayib borib Malayziya uchun katta muammoga aylandi. Malayziya hukumati bu toifaga nisbatan rasmiy choralar ko'rishga majbur bo'ldi. Ularni Islomdan chiqqan, kofir toifa, deb e'lon qildi. Malayziyaning o'sha davrdagi bosh vaziri Mahathur Muhammad "Doril Arqam" guruhining rahbari payg'ambarlik da'vosini qilayotganini ta'kidlab, bu chidab bo'lmas hol, ularga bizning yurtimizda joy yo'q, dedi. Bu guruh rahbari Tailandan chiqib ketdi. Indoneziya hukumati ham "Doril Arqam" ga qarshi chora ko'rdilar.

Yuqorida zikr qilinganlardan ko'rinib turibdiki, e'tiqod masalasida juda ham ehtiyot bo'lish maqsadga muvofiqdir. Chaqirganga, da'vat etganga ergashib ketaverish sira to'g'ri kelmaydigan ish. To'g'ri, yetmish yil davomida kommunistik aqida oqibatida mafkuraviy bo'shliq paydo bo'ldi. Lekin bu turli toifalar ortidan ergashib ketaverishga sabab bo'la olmaydi.

"Islom milliy an'alarining, islom madaniyatining tiklanish jarayoni islomni tashqaridan har qanday "import" qilishdan voz kechish, islomga siyosiy tus berish va siyosatga islom ruhini haxsh etishdan voz kechish to'g'ri ekanligini ko'rsatdi", deya ta'kidladi Yurtboshimiz Islom Karimov. Shu "import"ga bandi bo'lib qolgan aqidaparastlarning o'z xalqi boshiga keltirgan kulfatlari bu fikrning naqadar asosli ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi.

XX asrga kelib ko'rmay-netmay islom ta'limoti nomidan ish ko'rish, o'z davlati siyosatini Islom vositasida "eksport" qilishga urinish, shu yo'lda turli xil fitnalar uyushtirish, buzg'unchilik harakatlari keskin kuchaydi. Bunga sabab, yer yuzida musulmonlar yashaydigan qator mamlakatlar bu davrga kelib istibdoddan xalos bo'ldi va o'zining kelajak yo'lini belgilay boshladi.

Shunday vaziyatda tetapoya davlat ichki siyosatiga, hokimiyatiga tajovuz qilish zamiridan ko'ngildagi buzilish – xudbinlik va xurofot, mustabidlik, ya'ni ko'pchilik ustidan hukmronlik qilish maylidan bo'lak biror-bir maqsadni topib bo'lmaydi.

TAYANCH SO'Z VA IBORALAR:

Diniy ekstremizm, aqidaparastlik, «Takabburlik ifodasi» «shakkoklar», Yan Gus, Jordano Bruno, Galileo Galiley, «Yer aylanadi», «Al-ihvan al-musallimin», Anvar Sadat, «Tolibon», «Doril Arqam», xudbinlik va xurofot.

MAVZUGA DOIR MASALALAR:

1. Diniy ekstremizm mohiyati nima?
2. O'rta asrlarda xristian inkvizitsiyasining qilmishlari.
3. Islom ekstremistlari tashkilotlarining paydo bo'lishi.
4. «Musulmon birodarlari» diniy-siyosiy tashkiloti qachon va qayerda tashkil topgan?
5. Anvar Sadat davrida «Musulmon birodarlari» tashkiloti qanday faoliyat ko'rsatdi?
6. «Axbosh» tashkiloti markazi qayerda joylashgan?

II BOB. EKSTREMIZM VA TERRORIZMNING O‘ZBEKISTON VA BOSHQA DAVLATLARDAGI FAOLIYATI

6-§. VAHHOBIYLIKNING O‘ZBEKISTONGA YOYILISHI

1. Vahhobiylikning O‘zbekistonda tarqatilishida ichki va tashqi omillar

Prezidentimiz I.A.Karimovning “O‘zbekiston XXI asr bo‘lag‘asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari” asari hamda Oliy Majlisning XI sessiyasida so‘zlagan nutqi va boshqa asarlarida vahhobiylikning O‘zbekistonda tarqalishining ichki va tashqi omillari aniq ravshan ifoda qilingan. Ayni paytda, dasturda keltirilgan boshqa maqolalarda ham bu masala atroflicha yoritilgan. Biz “Vahhobiylik O‘zbekistonda nima uchun tarqaldi?” degan savolga javob izlab uni talabalarga tushuntirib berishimiz lozim. Yuqorida ko‘rsatilgan manbalarning guvohlik berishicha, 80-yillar oxiriga kelib sotsializm qo‘rg‘onining buzilishi, sobiq Sho‘rolar saltanatining inqirozga yuz tutib borishi munosabati bilan boshqa harakatlar kabi diniy harakatlar ham kuchaydi. Chunki, markscha-lenincha mafkura 70 yil davomida dinga dushmanlik munosabatida bo‘lib keldi va ko‘plab diniy arboblarning yo‘q qilib yuborildi. Dinga juda katta zarba berildi. Ko‘p odamlar dinga e‘tiqod qilmay qo‘ydilar. Chunki diniy e‘tiqod jamiyatdagi hukmron kuchlar tomonidan qoralanib, unga qarshi ommaviy targ‘ibot ishlari kuchaytirildi va fuqarolar yangi ruhda – Sho‘rolar ruhida, to‘g‘rirog‘i, markscha-lenincha g‘oyalar ruhida tarbiyalana boshladilar.

Odamlarning dindan tobora uzoqlashishi ma‘naviy qashshoqlikni keltirib chiqaradi, bu narsa oxir-oqibatda saltanatning qulashiga olib keladi. Ma‘naviy qashshoqlik har qanday g‘ayriqonuniy

harakatlarning kuchayishidagi bosh mezon hisoblanadi. Natijada, butun dunyoda diniy omilning faollashuvi sobiq sho'rolardan keyingi makonda ham o'z aksini topdi.

Rossiya, Yevropaning sobiq sotsialistik mamlakatlari va sho'rolar tarkibidan ajralib chiqqan yangi mustaqil davlatlarda dinning uyg'onishi ayniqsa kuchaydi. Bu davrda, ya'ni bir tuzumdan ikkinchi tuzumga o'tish vaqtida jamiyat taraqqiyotida, bir jihatdan, diniy e'tiqodning ijtimoiy-madaniy hayotdagi tabiiy mafkuraviy ziddiyatlar tug'ilishiga imkon yaratish xususiyatlari ko'rindi. Ayniqsa, sobiq sho'rolar saltanatining tarqalishidagi siyosiy vaziyat turli mintaqalardagi qon to'kilishining ta'siri natijasida, O'zbekistonda ham ayrim notinchliklar bo'lib o'tdi. Andijon, Namangan, Qo'qon, Farg'ona, qo'shni O'sh viloyatidagi o'z davrida bo'lib o'tgan voqealar shular jumlasidandir.

Markaziy Osiyodagi mustaqil davlatlarning qaror topishi va mustahkamlanishi davrida "Islom omili", "Islom uyg'onishi", "Qayta islomlashish", "Islom fenomeni" kabi iboralar tobora ko'proq ishlatilib, bu hollarning beqiyos faollashuvini o'zida aks ettirdi. Prezidentimiz ta'kidlaganidek: **"Musulmon dunyosida va hatto undan tashqarida ham so'nggi o'n yilliklar mobaynida ro'y bergan voqealar jahon hamjamiyatida "Islom ovozasini" deb atalgan hodisa haqida gapirish imkonini berdi. Ko'plab siyosatchilar, olimlar, jurnalistlar XX asr oxirida ro'y bergan, "Islom uyg'onishi", "Qayta islomlashish", "Islom fenomeni" va boshqa turli-tuman nomlar bilan atalgan hodisalarning sabablarini tushuntirib berishga harakat qildilar"**.

Ularning fikriga qaraganda, birinchidan, Sho'ro davrida hukmron bo'lgan sobiq mafkuraviy tasavvurlar va qadriyatlar tizimining yemirilishi va bu yemirilish yoki halokat davrida hosil bo'lgan ma'naviy bo'shliqni to'ldirish zaruratidan kelib chiqdi.

Ikkinchidan, 70 yil davomida hukmronlik qilib kelgan kommunistik mafkuraning ma'naviy qashshoqligi, o'ziga xos mutaassibliyi yoki real turmushdan ajralib qolganligi, hukmron millat manfaatiga moslashib qolganligi, shu sababli, boshqa millatlar manfaatlariga qarshi qaratilganligi, natijada, odamlarning tili boshqa, dili boshqa shaxslarga aylanganligi sho'ro saltanatidan keyingi makonda diniy fundamentalizm va traditsionalizm uchun qulay sharoit yaratdi.

Uchinchidan, sobiq sotsialistik mamlakatlar, jumladan, sobiq ittifoqdagi hukmron partiyalarning jilovbardorlari diniy tashkilotlarni, jamoalarni xalqlarning aql-idrokklarini egallash uchun kurashda o'zlarining asosiy raqiblari hisoblab kelganligi, dinning pinhoniyatga chekinishga va hatto ularning muayyan ma'nodagi muxolif kuchga aylanib qolishiga olib keldi.

To'rtinchidan, milliy o'zlikni anglash tuyg'usi etnik jihatidan nasl-nasabini izlashga intilishning beqiyos kuchayishi, yo'qotilgan milliy va ma'naviy qadriyatlarni tiklashga harakat va bu sohada dindan foydalanishga intilish kuchaydi. O'zbekiston milliy mustaqillikka erishgandan keyingi dastlabki yillarida hali hokimiyatning to'la qudratga ega emasligi, iqtisodiy va ijtimoiy qiyinchiliklar, demokratiyani ko'p kishilarning to'la anglab yetmaganligi, turli xil firqalarning va guruhlarning, jumladan, diniy ekstremistik guruhlarning ham paydo bo'lishiga sabab bo'ldi.

Buning ustiga sho'ro hokimiyati yillarida Islom dinini chuqur bilgan, islom falsafasini, sunniylikni asosiy nazariy va amaliy bilimlarning to'la o'zlashtirgan olim va ruhoniylarni yo'qotib yuborish natijasida mamlakatdagi diniy ishlar bir guruh "chalamullalar" qo'liga tushib qoldi. Ular diniy fundamentalizm bilan nazariy va amaliy kurash olib borishga, sunniylikni yetarli himoya qilishga ojiz edilar. Ba'zi bir buni yaxshi biladiganlar ham horijiy diniy tashkilotlar bilan til biriktirib ularga sotildi yoki hokimiyatni egalashni ko'zlab, ataylab, diniy fundamentalizm va ekstremizmning rivojlanishiga sharoit yaratib berdilar.

Yosh mamlakatlarning huquqini muhofaza qilish organlari va killari diniy jihatdan y yetarli savodi bo'lmaganlari uchun dinga bog'liq bo'lgan har qanday ko'rinishlarni diniy qadriyatlar sifatida qabul qildilar. Ular diniy ekstremistlar tartibsizlik keltirib chiqarmaganlaricha, voqealarning oldini olishda sust faoliyat ko'rsatdilar.

Buning ustiga, bizga chegaradosh bo'lgan mamlakatlarda islom fundamentalizmi va ekstremizmning kuchayishi, turli kadr larni tayyorlab Respublikamizga o'tkazish, Markaziy Osiyoda islom davlatini tuzish vasvasasi ham vahhobiylikning Respublikamizga kirib kelishiga sabab bo'ldi.

2. 80-yillar oxiri va 90-yillar boshlarida O‘zbekistonda tashkil etilgan vahhobiylik tashkilotlari va ularning qilmishlari

O‘zbekistonda demokratiya jarayonida o‘z maqsadlarida foydalanib qolishga harakat qilib, ba’zi bir niyati buzuq kishilar o‘zlarining haqiqiy basharasini yashirib, turli diniy tashkilotlar tuzib, ularni hatto qonuniy ro‘yxatdan o‘tkazishga harakat qilib ko‘rdilar.

Lekin ularning haqiqiy intilishlarini oldindan payqagan, ayniqsa, Tojikistondagi voqealarning rivoji mamlakat fuqarolari tinchligiga qanday ta’sir qilishini oldindan ko‘ra bilgan Prezidentimiz islom Karimov Namanganda bo‘lib, ularni insofga kelishga undadi. Ammo siyosiy tanglikning ta’siri natijasida bosar-tusarini bilmay qolgan ekstremistlar ashaddiylashib, Namangan viloyatida faoliyatini aktivlashtirdi. Natijada, muayyan tartibsizlik, beqarorlik yuzaga kelib, “Adolat”, “Islom lashkarlari” nomlaridagi guruhlar faoliyat ko‘rsata boshladilar.

“Islom lashkarlari”, “Adolat” uyushmasi va boshqa guruhlar qonunsiz faoliyat ko‘rsatib, ijtimoiy tuzumni zo‘rlik ishlatish yo‘li bilan o‘zgartirishni maqsad qildilar. Xalqning xavfsizligiga raxna solmoqchi bo‘ldilar. Ma’naviyatimizga tajovuz qiluvchi harakatlar bilan milliy va diniy ruhdagi chiqishlari, namoyishlari hamda shahar ko‘chalaridagi yurishlari bilan jihodni, ijtimoiy, milliy, irqiy va diniy adovatni targ‘ib qildilar. Oqibatda, uyushma sifatida harakat, partiya yoki jamiyat sifatida qonunda belgilangan tartibda ro‘yxatdan o‘tmagan “Adolat” va “Islom lashkarlari” guruhi fuqarolarning shaxsiy huquq va erkinliklarini poymol etdi. Farg‘ona vodiysida, ayniqsa, Namangan viloyatida Islom dinining qonunsiz rivojlanishi, hatto maktab o‘quvchilarining dunyoviy bilimdan ko‘ra diniy bilimlarga berilib ketishi, maktab yoshidagi o‘g‘il va qiz bolalarning qonun talablariga zid holda hujralarda o‘qitilib, diniy bilimlarning ijobiy emas, salbiy tomonlari uqtirilishi holatlari aniqlandi. Natijada, ko‘plab yoshlar dunyoviy bilim olishda o‘z tengdoshlaridan sezilarli darajada ortda qoldilar.

1989-1992-yillarda Namangan viloyatida turli siyosiy chiqishlar avj oldi. Bunga Konstitutsiyamiz talablariga zid hol-

da tuzilgan, diniy oqimlarning g'araz niyatlariga xizmat qilgan "Adolat", "Islom lashkarlari", "Tavba" harakati va boshqalar sabab bo'ldi. Ushbu oqimlarga a'zo bo'lgan fuqarolar O'zbekistonda Islom davlati tuzishga chaqiriqlari, hokimiyatni qo'lga olishga intilib qilgan harakatlari bilan oddiy xalqning tinchini buzdi. Qonunga hilof ravishda tashkil topgan diniy yo'nalishlardagi oqimlar toat-ibodat bilan shug'ullanish o'rniga, o'zlarining moddiy ta'minotlarini yaxshilash maqsadida, fuqarolardan, tashkilotlardan ochiqdan-ochiq mablag' talab qilib olib, ulardan o'z saflarini kengaytirish va qurol-yarog' bilan ta'minlash uchun foydalanganlar. Ular talab qilgan mablag'ni berishdan bosh tortganlarni azoblab, urib, qiynab, turli darajadagi tan jarohati yetkazganlar. Ayrimlarini esa qiynab o'ldirish darajasiga yetganlar. Bu haqda professor Hoji Ismatulloh Abdullohning mulohazalarini befarq va hayajonsiz o'qib bo'lmaydi. "Namangandagi voqealar hamma qatori meni ham qattiq iztirobga soldi, vahshiylarcha qatl etilganlarning ayrimlarini bilardim. 1990-1992-yillari O'zbekiston va Tojikistonda, shu jumladan, Namanganda vahhobiylar paydo bo'ldi. Men u vaqtda Toshkentda yashardim. Ta'til payti dam olish uchun Namanganga keldim. Vahhobiylar avjiga chiqqan. Ularga na o'sha davrdagi rahbarlar va na davlat idoralari boshliqlari, hatto huquqni himoya qilish mahkamalari rahbar va xodimlari, ziyolilar ham hech narsa deyisholmasdi. Vahhobiylar qarorgohi Ota Valixon to'ra masjidi jomesi ekan. Shahar dindorlari ikki qismga bo'linib ketishgan. Qonli to'qnashuv chiqish xavfi tug'ilgan. Rahbarlarning birini "kofir" deb, birini "murtad" deb haqorat qilishadi. Faol ziyolilar tashabbusi bilan qancha mablag' sarflanib Mullo Qirg'iz madrasasi o'rnida adabiyot muzeyi tashkil etilib, qimmatbaho noyob eksponatlar bilan jihozlangandi. Johil vahhobiylarning ko'r-ko'rona harakati bilan eksponatlar chiqarib tashlanib, u yer madrasaga aylantirildi. Men Namanganda madrasa bo'lishiga qarshi emasman, lekin shuni shoshilmay avval muzeyga joy topib yoki madrasaga boshqa yerdan joy topib qilinsa bo'lardiku! Qimmatbaho muzey jihoz va eksponatlari qayerdadir qoplarda yotibdi, ko'plari yo'qolib ketgan".

Olim o'z hayotini qattiq xavf ostida qoldirib, Ota Valixon to'ra masjidi haqida maqolasini "Namangan haqiqati" gazetasi va Na-

mangan radiosiga beradi. O'rtoblari "Vahhobiylar sizni o'ldirib yuboradi", deyishadi. Maqola 1990-yil 8 sentabrda bosilib chiqadi, uni hamma tuman gazetalarini ko'chirib bosadi. Radioda qayta-qayta eshittiriladi. O'sha maqolada olim vahhobiylar harakati, uning mamlakatimiz hayoti, davlatimiz siyosati va islomga tamoman zid ekanligini dalillar bilan isbotlab bergan edi. Olim uchun bu yengil ko'chmadi. Uning Namangandagi uyiga kechki payt ikkita mashinada o'n kishi kirib keladi. Hammasi soqolli, badbasha-ra, diniy ilmdan tamom savodsiz shaxslar. Olim diniy ilmni yaxshi bilgani uchun ularga tegishli javobni qiladi va men bilan imomingiz kelib gaplashsin, deydi. Ikkinchi kun yana beshtasi keladi, bular ham nuqul savodsiz, dindan behabar kishilar ekan. Oxirgi uchrashuv "Namangan haqiqati" bosh muharriri marhum T.Nazirov xonasida bo'ladi. Bu safar olim vahhobiylarning to'rtta jangarisi bilan bahslashadi. Ular olimni maqolaga radiya yozishga undashadi, bittasi hatto "Men besh marta qamalib chiqqanman", deyishdan ham toymaydi. Olim "Kerak bo'lsa meni sudga beringlar, radiya yozmayman", deb ularni jo'natadi. "Vahhobiylar bilan qilgan suhbatlarim shuni ko'rsatdiki, - deb yozadi muallif, - ular soqol qo'yan, na dunyoviy, na diniy ilmdan xabarsiz yoshlar va nafaqaxo'r turli toifadagi kishilar edi. Hatto ular vahhobiylik nimaligini bilmasdi. Imom Abdulahadning uyiga borib "Gazetani o'qidingizmi?" desam. "Yo'q vaqtim bo'lmadi" dedi. Iya, ukam sizning masjidningiz haqida maqola yoziladiyu o'qimaysiz, masjidga bir guruh savodsiz, islomdan be-xabar kishilarni to'plab olibsiz, ular davlatimiz siyosatiga zid ishlar qilyapti, dinga ham katta zarar yetkazayapti".

Olimning maqsadi Ota Valixon to'ra masjidini tinchitish, keyingi ro'y berishi mumkin bo'lgan fojialarning oldini olish edi. Toshkentga kelgandan keyin Imom Abdulahad nomiga diniy qonun-qoidalar va davlat qonunlari asosida xat yozib, masjidni savodsiz, johil mutavvallilardan tozalashni bo'lmasa boshqa masjidga o'tib imomlik qilishni aytadi. "Imomga mening pand-nasihatlarim ta'sir qilmadi. Oqibatda, savodsiz, dinsiz bir guruh olomon tomonidan turli jinoyatlar sodir etildi. Bir qancha sofдил kishilar qoni to'kilib, mol-mulki talon-taroj qilindi, oilalar boshiga og'ir kulfat-musibatlar tushdi", deb so'zini yakunlaydi olim. Hurmatli olimimizning bu fikrlariga izohning hojati bo'lmasa kerak.

3. Vahhobiylarning Respublikamizdagi faoliyatining asl mazmuni va vazifalari

1991-yil Respublikamiz Prezidenti Namangan viloyatiga tashrif buyurdi. O'zlarining noqonuniy harakatlarini avj oldirgan "Islom lashkarlari" va "Adolat" uyushmasi qanday yo'l bilan bo'lsa-da, davlat ro'yxatidan o'tib olishni o'ylardi. Bu yo'lda hech narsadan toymas-dilar, baqirib-chaqirib, ayyuhannos solardilar. O'zining hurmatini bilmagan Tohir Yo'ldoshev, Hakimjon Satimov, Alisher Nishonov va boshqalar jamoat tartibini qo'pol ravishda buzib, ongsizlarcha ish tutdilar. O'sha yillari viloyat Adliya boshqarmasining boshlig'i bo'lgan Nuriddinjon Ismoilovga ham oson bo'lmadi. U qat'iyat bilan ish tutib, "Adolat" va "Islom markazi" ni davlat ro'yhatidan o'tkazmadi. Biroq 1992-yil 15 fevralda sobiq Adliya vaziri B.Malikov esa "Islom markazi" ning Namanganda ochilishiga ruxsat berdi. O'zbekiston Respublikasining o'sha vaqtda Jinoyat Kodeksining 54, 60, 62, 63, 64-moddalaridagi davlatga qarshi jinoyatlarni sodir etgan T. Yo'ldoshevning "Islom markazi" ga rahbar bo'lishi davlatimizga juda qimmatga tushishini nahotki sezmagani bo'lsa?!

Eng ajablanarlisi, bunday harakatlarni yo'q qilishi shart bo'lgan sobiq viloyat prokurori Ch.Jo'rayev "Men sizlarni qo'llab-quvvatlayman, harakatlaringizni ma'qullayman" deb aytgach, baqiriq-chaqiriqlar, taqbir aytib ko'cha va maydonlarni to'ldirib yurishlar kuchaydi. Bu yurishlar adolatni tiklashga emas, balki oxir-oqibat insonni xo'rlash, iymonsizlarni ko'paytirish, dinimizga hurmatsizlik, uni obro'sizlantirish, poraxo'rlik va boshqa xildagi jinoyatlarining, ko'zbo'yamachiliklarning urchishiga sabab bo'ldi.

Nihoyat, 1992-yil bahor oylarida mansab, hokimiyat uchun 1990-yillardan boshlab faoliyat olib borgan "Amirlar" - vahhobiylar harakatlariga nuqta qo'yildi. "Adolat" uyushmasining rahbari X.Satimov qamoqqa olindi. Din va millatni, ota-onani tan olmaydigan shaxsiyatparastlarga zarba berildi.

"Islom lashkarlari", "Adolat" 1990-1992-yillarda Namangan viloyatida "Otavalixon" jome masjidida Abdulla O'tayev, Tohir Yo'ldoshev boshchiligidagi 100-200 kishidan iborat 60 dan ziyod guruhlar tashkil etilgan edi. O'sha payt "Adolat" harakati faollari drujinalar tuzib, kechki payt o'z mahallasidan tashqarida

yurgan erkak-ayollarni to'xtatdi. Ichkilikka qarshi kurash uchun aybdorlarni masjid oldida ustunlarga bog'lab qo'yishdi. 1992-yil 17 martdan boshlab, aprel oyi oxirlarida ularning faoliyati tugatildi. Qochib ketgan "Adolat"ning ba'zi faollari tojik muxolifatiga qo'shilgan.

Demak, vahhobiylikning Respublikamizdagi asl maqsadi, mavjud demokratik davlatni, dunyoviy fuqarolik jamiyatini o'zgartirishdan iborat bo'lgan ekan.

Avvalo shuni ta'kidlash lozimki, aslida arablarning turk istilosiga qarshi kurashi ifodasi sifatida yuzaga kelgan bu oqim tarafdorlari dunyoviy ilm-fandan yuz o'girib, umuminsoniy ma'naviy-madaniy taraqqiyotga qarshi chiqadilar. Masalan, vahhobiylar, musiqa, qo'shiq, teatr, kino, tasviriy san'at va madaniyatning boshqa muhim sohalarini butunlay rad etadilar.

Hozirgi paytda Saudiya Arabistonida ham vahhobiylarning ta'limoti sekin-sekin modernizatsiya qilinmoqda. Mamlakatda texnika fan yutuqlaridan foydalanish keng yo'lga qo'yilgan. Fuqarolar mafkurasida ham o'zgarish bo'lmoqda. Hozirgi davrda ilm-fan, texnika, madaniyat, davlatchilik va turli xalqlar orasidagi o'zaro siyosiy va ma'naviy munosabatlar yuqori darajaga ko'tarilgan bir paytda Islomni payg'ambar davrlaridagi holatga qaytarish aslo mumkin emas. Agar shunday qilinadigan bo'lsa, ilm-fan taraqqiyoti tufayli vujudga kelgan buyuk yangiliklar (elektr, mashina, samolyot, telefon kabilar) dan voz kechish kerak bo'ladi. Vahhobiylik Islom mamlakatlarida ayollarni foydali mehnatdan, mamlakat siyosiy va ijtimoiy hayotida ishtirok etishdan mahrum qiladi.

Shunisi ham borki, vahhobiylar baribir Saudiya Arabistonida islomni aks holiga qaytara olmadilar. Mamlakat ilg'or zamonaviy texnika va ilm-fan taraqqiy etgan davlat sifatida rivojlanib bormoqda, uyida ko'plab xizmatkor saqlaydigan milliarder boylar, mulkdor, bank egalari yashamoqda. Hozirgi zamon texnikasining so'nggi yutuqlaridan foydalanmoqda.

Bir tasavvur qiling, agar hozir bizda xalqimizning asl o'g'il-qizlari yaratgan musiqa, kino, teatr, tasviriy san'at man etilsa, bu kelajak avlodni ma'naviy tushkunlik va o'rta asr holatiga yetaklash bo'lmaydimi?

Mana shunday sharoitda xalqimiz tabiati, urf-odatları, an'analariğa zid ta'limot, vahhobiylikni O'zbekistonda tarqatishğa urinish o'ta zararlı va kelajagi yo'q ishdir.

TAYANCH SO'Z VA IBORALAR:

Ichki va tashqi omillar, xavfsizlikka tahdid, sho'rolar saltanati, markscha-lenincha mafkura, «Islom omili», «Islom fenomeni», «Islom ovozası», sobiq sotsiolistik mamlakatlar, milliy o'zlikni anglash, fundamentalizm, «Islom lashkarları», «Adolat», «Tavba», Ota Valixon to'ra masjidi, «Islom markazi», ma'naviy tushkunlik, o'rta asr holatiga yetaklash.

MAVZUGA DOIR SAVOLLAR:

1. 80-yillar oxiri va 90-yillar boshlarida O'zbekistonda tashkil etilgan vahhobiylik tashkilotlari.
2. Professor hoji Ismatulloh Abdullohning 1989-1992-yillarda Namangan viloyatidagi voqealarga munosabati.
3. Vahhobiylikning respublikamizdagi faoliyatining asl mazmuni.
4. Namangandagi qaysi masjid vahhobiylar qarorgohi bo'lgan?
5. «Islom markazi» faoliyati?
6. Vahhobiylarning xalqqa ko'rsatgan jabr-sitamlari.

7-§. EKSTREMIST VA TERRORISTLARNING O'ZBEKISTONDAGI QILMISHLARI

1. Diniy ekstremizm va fundamentalizm xavfi haqida oldindan ogohlantirish va uning tasdiqlanishi

Talabalar ushbu mavzuni to'la tushunishlari uchun birinchi navbatda Prezidentimiz I.A.Karimovning diniy ekstremizm va fundamentalizm xavfining kuchayganligi haqida ogohlantirgani va voqealarning olti oydan so'ng tasdiqlanganligiga e'tiborni qarataishi lozim. Ayni paytda Sh.Xudoyberdiyevaning "Oydagi dog'lar" ("Adolat" 1998-yil 6 fevral) va X.Xalilovning "Loqaydlik girdobi" ("Adolat" 1998-yil 27 mart) maqolalarini o'qish maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, G'.Hotamov, Sh.Hamroyevlarning "Bir bolaga yetti mahalla ota-ona" ("Xalq so'zi" 1998-yil 15, 17 aprel) maqolasida muhim faktlar umumlashgan bo'lib, voqealarning aniq sa-

bablarini uni tayyorlashdagi ichki va tashqi omillarni tushunib yetishga yordam beradi.

Prezidentimizning “O‘zbekiston XXI asr bo‘lag‘asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari” asaridagi: **“E‘tiborni jahon hamjamiyati hayotida Islom qadriyatlarini tiklash bayrog‘i ostida ro‘y berayotgan hodisalar g‘oyat xilma-xil, ko‘p qirrali, ba‘zan ziddiyatli va hatto qarama-qarshi qutbli ekanligiga qaratmoqchiman. Shu bilan birga, aniq ravshanki, jahon jamoatchiligi, bu jarayonlarga juda katta qiziqish bilangina qarab qolmayapti. Uning diniy ekstremizm va fundamentalizm kabi keskin hodisalar munosabati bilan bezovtalanayotgani, ba‘zan esa hatto xavfsiz rayotgani ham ko‘zga tashlanmoqda. Afsuski, hozirgi zamon tarixida ana shu o‘ta keskin ko‘rinishlar jiddiy mojarolarni, ziddiyatlarni keltirib chiqarishi, barqarorlik va xavfsizlikka tahdid solishi mumkinligi insoniyatni cho‘chityapti. Shundan darak beruvchi fikrlar ancha-muncha to‘planib qolgan. O‘zbekistonning mustaqilligini mustahkamlash, uning xavfsizligini ta‘minlash zarurligi nuqtai nazaridan qaraganda, bu hodisalar bizda ham jiddiy tashvish tug‘dirmoqda”** (34-bet), degan jumlar beixtiyor diqqatni o‘ziga tortadi.

Darhaqiqat, bu asar bosilib chiqqandan olti oy o‘tgach, asarda yozilgan gaplar o‘zining to‘la tasdig‘ini topdi.

Dinni himoya qilishni o‘zlariga niqob qilib olgan ashaddiy jinoyatchilar odamlarning tinchligini buzib, o‘ta xavfli jinoyatlar Respublikamizning turli joylarida turlicha mish-mishlarning, bir-biridan sovuq vahimali gaplarning tarqalishiga olib keldi. Hatto: “Namanganda har xil diniy oqimlar paydo bo‘lib, Islom davlati qurishga urinishlar bo‘layotgan emish”, degan gaplar ham tarqaldi.

Mamlakatimiz huquqni himoya qilish organlari masalaning aniq sabablarini va mohiyatini aniqlab, xalqimizni bu voqealardan xabardor qildilar. Xalqimiz bu jinoyatchilarning asl basharalarini, kim ekanliklarini, ularga kimlar xayrixoh bo‘lib, madad qo‘lini cho‘zganliklarini, to‘g‘risi, ularni maxsus tayyorgarlikdan o‘tkazib, o‘zlarining yovuz niyatlarini amalga oshirish uchun ishga solganliklarini bilib oldi.

2. Ekstremistlar bilan kurashda huquqni muhofaza qilish organlarining faoliyati

Mamlakatimiz huquqni muhofaza qilish organlari xodimlari o'z ko'kraklarini qalqon qilib bu yovuz kuchlar bilan kurashda qahramonlik namunalari ko'rsatdilar.

Bu sohada O'zbekiston televideniyasida Respublikamiz Ichki ishlar vazirining o'rinbosari, militsiya general-mayori Qutbiddin Burxonov rahbarligidagi "Oydagi dog'lar" ko'rsatuvining tashkil etilishi xalqimizni to'g'ri axborot bilan ta'minlashda katta rol o'ynadi. Bu masala bo'yicha respublikamiz matbuotida ham qator maqolalar e'lon qilindi.

Respublikamizda Namangan gullar shahri, mehnatkash, halol-pok, samimiy insonlar shahri va viloyati sifatida nom qozongan. O'zbek xalqiga xos mehnatkashlik, tinchliksevarlik, olijanoblik va halollik xususiyatlari Namangan viloyati xalqida ham mavjud. Bu yerda yashovchilar azaldan tinchlikparvarligi va xushmuomalaligi bilan dong taratgan. Shunday ajoyib yurtida ba'zi bir hunuk voqealarning bo'lib o'tgani rost. Lekin it ichgani bilan daryoning suvi harom bo'lmaganidek, bir guruh nobakorlarning jirkanch qilmishi bilan butun bir viloyat xalqining sha'niga qora chaplash yaramaydi.

Keyingi voqealar vahhobiy oqimga mansub kishilar tomondan sodir etildi. Chunki o'z kelajagini, yo'nalishini belgilab olib, mustaqillik quyoshi bilan kundan-kunga chiroy ochib borayotgan yurtimizning, xalqimizning farovonligini, tinchligini ko'ra olmaydigan, buzg'unchilikni kasb qilib olgan qora niyatli shaxslar ham, afsuski, jamiyatimizda hamon uchrab turibdi. Ularning asosiy qismi 1991-1993-yillarda hukumatni qo'lga olishga intilganlar. Ular shu maqsadda yashirin faoliyat ko'rsatib, o'zlarining qora niyatlarini xalqning osoyishtaligini buzish, mansabdor shaxslarga, oddiy fuqarolarga bosqinchilik, talonchilik va qotillik qilish bilan amalga oshirishga uringanlar. Ular davlat boshqaruv apparatini qo'lga olishni va O'zbekistonda Islom davlati qurishni maqsad qilganlar.

Konstitutsiyamizning 61-moddasida "Diniy tashkilotlar va birlashmalar davlatdan ajratilgan hamda qonun oldida tengdirlar. Davlat diniy birlashmalarning faoliyatiga aralashmaydi", deyilgan. Yuqorida zikr etilgan barcha "oqimlar" ning faoliyati qonunsiz

bo‘lib halqimizning tinchligini, osoyishtaligini buzishga qaratilganidir. Chunonchi, 1997-yil mobaynida Namangan shahrida yuzlarida niqob bilan qurollangan shaxslar viloyat hokimining muovini Erkin Mamatqulov, DAN xodimi Boqijon Ubaydullayev, sobiq jamoa xo‘jaligi raisi Nabijon Abdullayevlarning uylariga bostirib kirib, ularni o‘ldirganlar. (N.Abdullayevning rafiqasi O‘midaxon Abdullayeva ham o‘ldirilgan). So‘ngra ularning uylaridagi qimmatbaho buyumlarni, avtomashinalarini o‘g‘irlab olib ketganlar. Ayniqsa, Boqijon Ubaydullayevni vahshiylarcha o‘ldirishgan va boshini tanasidan qirqib olib, uni viloyat IIB boshlig‘ining birinchi o‘rinbosari hovlisining darvozasiga ilib qo‘yishgan, ya‘ni “endi senga navbat”, degan ma‘noni bildirishmoqchi bo‘lishgan. Ha, darvoqe, odam o‘ldirish Islomda eng og‘ir jinoyatlardan biridir.

Bu yerda “Mulkdor” gazetasi xodimi A.Rahimqulovning taniqli olimi Abduqayum Azimov bilan suhbatini keltirishi maqsadga muvofiqdir. “Odam o‘ldirish jinoyatiga Islom qanday munosabatda bo‘ladi?” degan savolga javob quyidagichadir:

“Qur‘on va hadislarda belgilangan ulkan gunohlarning ikkinchisi nohaq odam o‘ldirishdir. Alloh taolo begunoh odamni qatl qilgan kishining gunohini janob Payg‘amarimizga Qur‘oni Karimning “Niso” surasidagi 93-oyatda shunday bayon qilgan: “Kimki qasddan bir mo‘minni o‘ldirsa, uning jazosi jahannam bo‘lib, o‘sha joyda abadiy qolajak. Va u Allohning g‘azabi va la‘natiga duchor bo‘lg‘ay, Olloh uning uchun azobini tayyorlab qo‘ygandir”. Islom shartida bir kishi ikkinchi kishini qasos olish niyatida qasddan o‘ldirsa, sha‘riy yo‘l bilan jazoga tortilgan. Qasos olish niyati bo‘lmasdan, qasddan nohaq qatl etsa yoki biror buzg‘unchiligini yashirish niyatida o‘ldirsa, buning gunohi go‘yo yer yuzidagi barcha odamlarni o‘ldirib yuborganchalik katta bo‘ladi, chunki yer yuzida barcha kishilarga odamlarni nohaq qatl etishni shu kishi o‘rgatgan hisoblanadi.

Umuman, inson ahli qaysi din, mazhab yoki toifaga e‘tiqod qilsa, albatta, o‘z e‘tiqodida mustahkam turadi. Lekin ekstremist jinoyatchilarning qilmishlari umuman islom talablariga ham, oddiy insongarchilikka ham mutlaqo to‘g‘ri kelmaydi. Ularni aqlidrokini yo‘qotgan ashaddiy jinoyatchilar deb baholash mumkin.

Olib borilgan qidiruv va tergov ishlari natijasida ushbu jinoyatlarni vahhobiy oqimga mansub bo‘lgan O.Yuldashev, T.Mamajonov,

S.Xolmatov, A.Yuldashev, M.Nuritdinov, M.A.Abdurahmonov, R.Oxunov va boshqalar sodir etganliklari aniqlandi. Ushbu uyushgan jinoyiy guruhning asosiy ishtirokchisi bo'lgan Sohib Xolmatov Afg'onistonda maxsus tayyorgarlik ko'rgan qo'poruvchi bo'lib, uni ushlash vaqtida qurolli qarshilik ko'rsatgani uchun otib o'ldirildi. Asosiy tashkilotchilardan biri bo'lgan Tolib Mamajonov ushlash vaqtida qurolli qarshilik ko'rsatib, militsiya xodimlariga qarata o'q ota boshlaganida, yarador qilinib, qo'lga olindi. Jinoyatchilardan 8 nafari zararsizlantirildi.

Tergov davrida ularning asosiy maqsadi – xalqning tinchligini buzib, terror yo'li bilan islom fundamentalizmi asosidagi vahhobiy oqimiga xos davlat tuzish, barcha jinoyatchilarni xalqni qo'rquv ichida saqlash, noroziliklarni keltirib chiqarish uchun qilganliklari aniqlandi.

3. Ekstremistlarni tayyorlashda xorijiy mamlakatlarning roli

Vatan xoinlari bo'lgan bu terroristlarga O'zbekistonning o'zida va chet davlatlarda turib homiylik qilgan rahnamolari aniqlandi. Ular vahhobiy oqimi targ'ibotchilari bo'lib, O'zbekistondan yoshlarni chaqirib, vahhobiylik oqimiga tashviqotchilarni, ya'ni da'vatchilarni tayyorlashgan.

Namangandagi vahhobiylar oqimidagi masjidning sobiq imomlari Husan Mirkomilov ushlanib, qamoqqa olindi, Abdulhay Barnoyev esa o'z yurtida yuzi shuvut bo'lganligi uchun qochib, vatangado bo'ldi. Ularning shogirdlari bo'lgan vahhobiylar o'zi tug'ilib-o'sgan tuproqdagi begunoh odamlarning qoniga zomin bo'lishdi.

Vahhobiylardan Tohir Yo'ldoshev, Juma Xaliyev va yana boshqalar arab mamlakatlaridan birida ba'zi xunrezliklarda ishtirok etganlar. Ular adashib, o'z ta'sirlariga tushib qolgan ayrim yoshlarni ham Afg'oniston kabi chet ellarga borishga da'vat etib, ulardan jangarilar tayyorlashni maqsad qilishgan. Vahhobiylardan ba'zilari chet eldan qaytib kelgach, Qirg'izistonda sohta hujjatlar asosida pasport olib, u yerda vaqtincha yashab, O'zbekistonga kelib, jinoyat sodir qilish bilan shug'ullangan.

1997- yilning dekabrda Afgʻonistonga qonunsiz borib, u yerda qoʻporuvchilikdan maxsus dastur boʻyicha bilim olib, Badaxshon – Xorog-Oʻsh orqali Oʻzbekistonga qaytib kelayotgan vahhobiy oqimidagi Respublikamiz fuqarolaridan besh nafari Qirgʻiziston hududida ushlanib, ulardan avtomat, juda koʻp miqdorda oʻq-dori va buyumlar olindi. Jinoyatchilardan tintuv vaqtida AKM avtomatlari, koʻplab granatalar, oʻq-dorilar, ularning qoʻlida qurbon boʻlganlarning qoni qotib qolgan pichoqlar, kechasi koʻruvchi asboblari, qoʻlda tayyorlangan pistoletlar, maxsus tikilgan niqoblar, militsiya xodimining forma kiyimlari, oʻldirilgan Boqijon Ubaydullayevning guvohnomasi, forma kiyimi, jezlisi, “DAN” koʻkrak nishoni, qon izlari boʻlgan qoʻlqoplar, oʻgʻirlangan zargarlik buyumlari, turli qimmatbaho matolar, kiyimlar, jabrlanganlar yashagan uylarning sxemalari topib olindi.

Jinoyatchilar har bir jinoyatni sodir qilishga oldindan puxta tayyorgarlik koʻrganlar. Kechalari koʻz ostiga olgan qurbonlari yashagan uylarni qorongʻida ham koʻrsatuvchi asboblari bilan oʻrganganlar, uylarning sxemalarini chizganlar. Jinoyat qilishda foydalanilgan maxsus niqoblarni vahhobiy oqimining aʼzosi, tikuvchi “birodarlari” tikib bergan. U niqoblar nima uchun kerakligini yaxshi bilgan. Shuning uchun ham qoʻlga olish paytida oʻzini toʻrtinchi qavatdan tashladi va oyogʻi sindi. U ham qonuniy jazosini oldi. Uyushgan guruhning asosiy ishtirokchilaridan boʻlgan Rustam Husanov jinoiy yoʻl bilan qoʻlga kiritilgan mol-mulk va pullarni muntazam “Islom lashkarlari”, “Adolat”, “Amirlar” va “Tavba”chilarning oila aʼzolariga tarqatib kelgan. Ularning oila aʼzolari ham birovlarining hayoti evaziga, qoni evaziga kelgan mol-dunyoni birovning uvolidan, gunohidan qoʻrqmay olaverishgan.

Bu uyushgan jinoiy guruhning asosiy ishtirokchilaridan boʻlgan, vahhobiy oqimining aʼzosi Nosir Yusupov jinoyat qurollari, oʻqotar qurollar va oʻgʻirlangan daliliy ashyolarni oʻz uyida saqlab turgan. U jinoyatchilarning barcha qilmishlaridan yaxshi xabardor boʻlgani holda, ularni oʻz uyiga yashirgan va 16 yoshli oʻgʻli Jamol Yusupovni vahhobiy oqimning asosiy talabi – jangarilik ruhida tarbiyalagan. Jinoyatchilarni ushlash vaqtida ularni himoya qilish uchun oʻn olti yoshli oʻspirin J.Nosirov militsiya xodimlariga qarata oʻzining yonidagi PM pistoletidan oʻt ochgan.

Jinoyatchilar iz qoldirmaslik maqsadida hamma jinoyatni qo‘lqop kiyib amalga oshirganlar, hatto ahvol shu darajaga borib etdiki, ular Namangan viloyatida amir bo‘lishni ham istab qoldilar. Namangan viloyatidagi “Adolat” harakatining asoschilaridan biri Odilbek Eshonboyev o‘zini viloyatning “amiri” deb e‘lon qilgan. U bir qancha “Adolatchi” lar bilan O‘zbekistonda Islom davlati qurishni, hokimiyatni tarqatib yuborishni maqsad qilib, “Tavba” harakatini tuzib, yoshlarga qo‘poruvchilik ishlarini o‘rgatishga harakat qilgan.

Namanganda siyosiy vaziyatning yomonlashuviga qo‘shni mamlakatlardagi siyosiy beqarorlik, u yerda o‘rnashib olgan ba‘zi to‘dalar katta ta‘sir ko‘rsatganlar. Masalan, 1991 – 1993 yillardagi Tojikistondagi birodarkushliklar, qonli voqealar bizdagi vaziyatga ham o‘z ta‘sirini ko‘rsatdi. Yuqorida aytilgan “Islom lashkarlari”, “Adolat”, “Amirlar” tashkilotlari Tojikiston bilan yaqin aloqa o‘rnatib, qonli voqealarni qo‘llab-quvvatlab turganlar.

1992–1993-yillarda “Vahhobiylar” deb atalmish oqimning ba‘zi a‘zolari jinoiy javobgarlikdan qochib, birodarkushlik urushi bo‘layotgan Tojikiston hududiga borib, u yerdagi jangarilarga qo‘shilib, urushda ishtirok etib, tinch aholini talash va o‘ldirish bilan shug‘ullanganlar.

Namangan voqealarida tashqi ta‘sirning qanday rol o‘ynaganligini turli xil faktlar to‘la tasdiqladi. Bu masalaga Oliy Majlisning XI sessiyasida keskin baho berildi. Prezident I.A.Karimov ta‘kidlaganidek: **“Namanganda chetdan ta‘sir bo‘lmasa, o‘z-o‘zidan tajovuzlar yuz berarmidi? Bu qonxo‘rlar kimning maktabida o‘qigan, kimdan mablag‘ olgan, kim ularni qurol bilan ta‘minlagan, ota-onalarning beparvoligidan foydalanib yigitlarni kim Tojikistonga yoki Afg‘onistonga va Pokistonga olib borgan. Ularni muxolif kuchlarning o‘zaro xunrezlik girdobiga uloqtirgan kim? Tavildara degan joyda odamlarga qurol o‘qtalib, o‘zbeklar nomini sotib yurgan Juma Namangoniy, o‘zini amirlar qatoriga qo‘shgan Tohir Yo‘ldoshev o‘zi kim? Bu muttahaamlar qayerdan paydo bo‘ldi?.. Lekin yana takrorlayman: chetdan ta‘sir bo‘lmasa, bolalarimiz aldanib Pokistonga bormasdi, muqaddas dinimizga yot bo‘lgan oqimlarga ruju qo‘yib, qo‘llariga qurol olishmasdi. Jangarilarga aylanib Vatanga, vatandoshiga qo‘l ko‘tarmas, qo‘poruvchilik bilan shug‘ullanmas edi”**.

4. Vahhobiy ekstremistlarning noqonuniy xatti-harakatlari

Vahhobiy ekstremistlar davlat qonunlarini nazar-pisand qilmay noqonuniy harakatlarni barcha sohalarda amalga oshirdilar.

O‘zbekiston “Adolat” sotsial-demokratik partiyasi Namangan viloyat Kengashiga 1997–1998-yillarda tushgan ariza va shikoyatlar tahlili shuni ko‘rsatdiki, vahhobiychilik mahalliy boshqaruvga, o‘zini-o‘zi boshqarish organlarining rahbarlari bo‘lmish fuqarolar yig‘ini raislari va kotiblariga ham anchagina ta‘sirini o‘tkazgan. Misol uchun, Namangan shahrining “Yangi yo‘l” mahallasidagi 1-Yangiariq ko‘chasi, 63- “A” uyda yashovchi Tohirjon G‘ofurov tomonidan berilgan arizani keltirish mumkin. Fuqaro T.G‘ofurov bir yildan beri sarson bo‘lib, bormagan joyi qolmagan. Militsiya va sudga yuguraverib tinkasi qurigan. Vahhobiylar A‘zamxon, Jo‘raxon hoji, G‘aybulloxon, Komiljon hoji, Saliboylar davlatni, qonunni, oddiy odamlarni tan olmay qo‘yganliklari uchun chora ko‘rilishini istaydi. Arizaning mazmuni va unga ilova qilingan hujjatlardan ma‘lumki, Namangan shahar “O‘uncha” mahallasidagi qabriston hududida joylashgan. “Xasti Mavlono” gumbazi Namangan shahar mahalliy kommunal – xo‘jalik korxonasi tomonidan 1997-yil 9 iyunda chiqarilgan 11-D sonli buyruqqa asosan bir yilu olti oy muddatga fuqarolar ota-bola G‘ofurovlar tasarrufiga berilgan. Aholiga fuqarolik xizmati ko‘rsatish korxonasi bilan fuqarolar T.G‘ofurov va K.G‘ofurovlar o‘rtasida shartnoma tuzilgan. Shartnomaga asosan ota-bola qabristonda “Xasti Mavlono” gumbazi va u yerdagi xonalar, ayvon va shiyponlarga qarashni o‘z zimmalariga oladilar hamda texnika xavfsizligi, yong‘inning oldini olish, ziyoratgoh atrofining sanitariya holatini yaxshilash, gulxona, mevazorlarni obodonlashtirib, shu yerdan olingan bir yillik daromaddan “Mahalla” hayriya jamg‘armasiga pul topshirish majburiyatlarini bajarishga mas‘ul bo‘ladilar. Ammo G‘ofurovlar bu yerdan haydalgan A‘zamjon Nu‘monov tomonidan kaltaklangan va ancha jabrlanganlar.

Bu yerda G‘ofurovning gazetaga yozgan arizasidan parcha keltirsak voqea yanada ishonarli chiqadi. T. G‘ofurov arizasida yozadi: “Men shartnomani olib mahalla raisi Jo‘raxonning oldiga

bordim. Jo'raxon shartnomani o'qib, hech qanday kolxoz xo'jayin emas. Men xo'jayinman, men hal qilaman, bu qog'ozing menga bir pul.. Men kimni xohlasam, o'shani qo'yaman.. Bu erda soqolli kishi turishi kerak deb dag'dag'a qildi". Shu joyda Namangan shahar "O'uncha" mahalla fuqarolar yig'ini raisi Jo'raxon Abdurahmonovning T.G'ofurovga aytgan gaplarini aynan keltirildi. Agar o'zini-o'zi boshqarish organining raisi shu gaplarni aytsa, boshqa oddiy fuqarodan nimani kutish mumkin? Hokimiyatga, fuqaroga, qonunga bo'lgan hurmat shumi?

1997-yil 9 aprelda Qorapolvon qishlog'ida yashovchi 7-o'rta maktab o'qituvchisi "Adolat" XDP a'zosi Ilhomjon Ahmadaliyev keltirgan ma'lumotnomadan bilinadiki, qishloqda diniy ruhdagi guruhlar tuzilgan.

"Adolat" uyushmasi tomonidan sodir etilgan mudhish jinoyatlar, o'zboshimchaliklar hali xalqning esidan chiqqani yo'q. Qattiq kaltaklanishi oqibatida kasalmand bo'lib, hayotdan ko'z yumganlar qancha. Sovuq dekabr oyi bo'lishiga qaramay, ushlab keltirilgan odamlar ustidan 90-100 paqirlab sovuq suv quyildi. Yangiqo'rg'on tuman qishlog'ining mahallalarida "diniy" ruhdagi guruhlar paydo bo'lib – "yangi adolatchilar" faoliyati boshlangan.

Ular o'zlaricha qishloq fuqarolari yig'ini oqsoqoli, mahalla masjidi imomlari ishtirokida diniy ruhdagi guruh tuzib olgan. Bu guruhning asosiy faoliyati o'g'rilarga qarshi kurash va jamoat tartibini saqlashga yo'naltirilgan. Agar o'g'rilik yoki tartibsizlik sodir bo'lsa, xonadonlarga to'g'ridan-to'g'ri kirib, holatni o'rganib, o'g'rilik yoki tartibbuzarlik sodir etgan shaxsni to'g'ridan to'g'ri mahalla masjidiga olib borib, jazolashga harakat qilishgan.

O'zini-o'zi boshqarish organi bo'lgan fuqarolar yig'iniga masjid imomlari bilan til biriktirib, guruh tuzib jinoyatchilarga qarshi kurashish vakolati hech bir qonunda berilmagan. Bunday qonunsiz guruhlarning faoliyat ko'rsatishlari, tartibbuzar yoki o'g'rini masjidga olib borib jazolashlari kons'titutsion tuzumga ziddir.

Qolaversa, bunday guruhlar tuzish va unda ishtirok etish jinoyatdir. To'g'rirog'i, buni jinoiy uyushma tashkil etildi deb baholash mumkin. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksining "Jamoat xavfsizligi va jamoat tartibiga qarshi jinoyatlar" uchun javobgarlikni ko'zda tutgan oltinchi bo'lim 242-moddasida bun-

day jinoyatlar uchun ma'lum javobgarlik belgilangan. Bu modda sanksiyasida 15 yildan 20 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish yoki o'lim jazosi belgilash ko'zda tutilgan.

“Qosh qo'yaman deb, ko'z chiqarish” ning oqibati qanday ekanligini, din peshvolari va imomlarining o'ylamay aytgan gaplari, noto'g'ri xatti-harakatlari natijasida viloyatda ayanchli holat yuzaga keldiki, oqibatda esa, odamlar va xalq norizo bo'ldi. Bu kamchiliklar quyi bo'g'inlardagi boshqaruvning sustligi va loqaydligi oqibati edi. O'zbekiston Respublikasi Bosh vazirining o'rinbosarlaridan biri Namangan viloyatida bo'lib, 1998 yil 20 yanvar kuni faollar yig'ilishida so'zlagan nutqida “Namangan shahrida 1015 masjid bor, ulardan 842 tasi mahalla masjidlaridir. Bu masjidlarda faqat 8 ta o'rta diniy ma'lumotga ega bo'lgan imomlar ishlashyapti. Qolganlari “ma'lumotsizlar”, deya ta'kidladi. “Ular odamlarga nimani o'rgatadi? O'zimizning loqaydligimiz bilan vahhobiylarga imkoniyat yaratib bermayapmizmi?” degan savolni ko'ndalang qo'ydi. Haqiqatdan ham yuqoridagi voqealar loqaydlik oqibati emasmi?

Namanganda bo'lib o'tgan 1997-yil dekabr voqealari 1990–1992-yillarni esga soladi. Bu vaziyatga jiddiy baho berish lozimligini taqozo etadi.

1990–1992-yillarni eslasak, davlat rahbarining sa'y-harakatlari naqadar qadrlanishi kerakligini yanada chuqurroq anglaymiz. Ozgina ko'ngilchanlikka yo'l qo'yganda yurtimizdagi bugungi farovonlikni orzu qilib yurgan bo'lardik.

O'sha yillarda katta fojining, qonli urushning oldi olindi. Namangan shahrini “Musulmonobod” shahriga aylantirmoqchi bo'lganlarning, aqidaparast va nihoyat xayolparastlarning niyatlari amalga oshmadi, keyin kuchga chiqdi. Tojikistondagi dahshatli voqea va hodisalar Namanganda yuz berishiga yo'l qo'yilmadi. Farovon hayot, osoyishtalik, tinchlikni saqlash yo'lidagi ziddiyatlarni, hokimiyat uchun bo'lgan kurashlarni bartaraf etishga, vahhobiy guruhlarning shiori bo'lgan “Adolat” pardasiga o'ralgan jinoyatchilarni bartaraf etishga to'g'ri keldi.

1997-yil dekabr voqealarining “qahramon” lari ham qo'lga olinib, jinoyatlari fosh etildi. Ular ustidan ochiq sud o'tkazilib, qilmishlariga yarasha jazo oldilar. Zero, xalqimizning “birovga

chuqur qazisang, o‘zing yiqilasan”, “jinoyat jazosiz qolmaydi” degan gaplari bekorga aytilmagan.

1999-yil 16 fevral kuni soat o‘n birga yaqin mamlakatimiz poytaxti Toshkentda, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi binosi yonida kuchli portlash sodir bo‘ldi.

Shuningdek, bunday portlash shahardagi “Nodirabegim” kinoteatri, Tashqi iqtisodiy faoliyat Milliy banki, Ichki ishlar Vazirligi binolari yonida ham yuz berdi.

Bu yovuzlik mamlakatimiz mustaqilligini, erishayotgan yutuqlarimizni ko‘ra olmayotgan qabix niyatli kuchlarning ishi ekanligi ayon. Zero, bu xunrezlik ortidagi eng asosiy maqsadlardan biri – mamlakatimiz Prezidenti I.Karimovning hayotiga tajovuz qilishdan iborat bo‘lgan.

Chunki shu kuni soat o‘n birda Vazirlar mahkamasida mamlakatimiz hukumatining 1998-yil yakunlari va joriy yildagi ish rejalariga bag‘ishlangan majlis boshlanishi, unda Prezident I. Karimov ishtirok etishi ko‘zda tutilgan edi.

Prezidentimiz I. Karimov voqea sodir bo‘lgan joyda jurnalistlarga bergan intervyusida shunday deydi:

“Bizni hech kim tanlagan yo‘limizdan qaytara olmaydi. Qo‘poruvchilik qilganlarning maqsadi – xalqimizni tinchligini buzish, qo‘rqitish, yuragiga vahima solish, yuritayotgan siyosatimizga ishonchini so‘ndirish, amalga oshirayotgan ulkan ishlarimizga zarba berishdan iborat bo‘lgan. So‘nggi vaqtda yurtimizga horijiy sarmoya oqimi ko‘paymoqda. Xorijlik hamkorlar bilan ulkan ishlarni amalga oshirmoqdamiz. Bu esa ayrimlarga yoqmayapti. Kimlardir ana shu sarmoyadorlarni cho‘chitishni, ularni O‘zbekistonga sarmoya yetkazishdan qaytarishni istaydi”.

Ushbu lavhalarni ko‘rar ekanmiz, bu yorug‘ jahonda qanday yaramas, razil kimsalar bor-a – deya o‘ylaymiz. Bu lavhalarni ko‘rib qalbimiz larzaga keladi. Shu asnoda savol tug‘iladi. Bu kimni ishi? Javob shu. Bu – terrorning qonli izi.

Terrorizm bugunning gapi emas. Bu inson yaratilibdiki bor. Yaxshilik va yomonlik bormi, demak u ham mavjud. Uning ibtidoiy ko‘rinishlari haqida tarix sahifalarida o‘qiganmiz. Qaroqchilik, talon-taroj, begunoh odamlarning o‘limi hammasi – **TERROR.**

Biz sport – tinchlik elchisi deymiz. Xo’sh, terror nimani elchisi va terrorizm nimaga xizmat qiladi. Uning rahnamolari kimlar.

Nazarimda “TERROR” o‘zbekchadagi “TOR-MOR” degan so‘zga, “TERRORCHI” esa “TOR-MORCHI” ga mohiyatan o‘xshash. Terror nima qiladi. Terror tor-mor qiladi. Terror bugun ayro-ayro davlatlar emas, yer yuzini tor-mor qilish uchun, bu qonli qirg‘inbarot tiriklikui o‘z komiga tortishi uchun o‘rinmoqda.

Terror har qanday joyda, har qanday holatda sodir bo‘lishi muqarrar.

– **1999-yil 16 fevral voqealari;**

– **2000-yil avgust** Sariosiyo va Uzun tumanlaridagi voqealar;

– **2001-yil 11 sentabr AQSH** dagi voqealar buning dalil va isbotidir.

Xo’sh, uning rahnomalari kimlar.

Shayx Usama Bin Muhammad Bin Avad Bin Laden, 1957-yilda Jidda shahrida tug‘ilgan. Saudiya Arabistoni va Yamanda qarindoshlari bor. Saudiya Arabistoni Qirolligi sobiq tabaasi (fuqarosi), davlatga qarshi faoliyat yuritganligi uchun 1994-yil fevralida fuqarolikdan mahrum qilingan. Yirik biznes egasi, arab mamlakatlari-da, shuningdek Angliya va Germaniyada o‘zining savdo firmalari bor. Boyligi AQSH dollari bilan baholanganda 100 – 150 milliardga boradi, shundan 35 milliard dollarini Sudan iqtisodiyotiga kiritgan.

Bin Laden afg‘on urushida qatnashgan. O‘sha vaqtda u Pokistonning Afg‘oniston bilan chegaradosh Islomobod shahrida turib, o‘sha yerdan mujohidlarga qurol-yarog‘ va boshqa vositalarni yetkazib bergan, arab jangarilarini tayyorlash va yollash ishiga rahnamolik qilgan.

Asli Irlandiyalik QORA arab yoki AHMAD bir qul laqablari bilan mashhur bo‘lgan terrorchi **AMIR ibn al-xattobdir**.

Xattob g‘oyat boy oilada tug‘ilgan. 15 yilcha burun birinchi bor u goh Afg‘onistonda, goh Yaqin Sharqda, goh Chechenistonda paydo bo‘lib, maxsus xizmatlarning nahorati ostiga olingan. Yashil islom bayrog‘i ostida jang qilib, Chechinistonda o‘rnashib olib, xattob bo‘lg‘usi qotillar ta‘lim oladigan lagerlar barpo etgan.

Xattobning Chechenistondagi tayyorgarlik bazalarida Tojikiston, O‘zbekiston Qirg‘iziston, Qozog‘iston, Shimoliy Kavkaz Respublikalaridan kelgan “KURSANTLAR” jangovor ta‘lim olganlar.

Xattob o'z hayotining asosiy maqsadi QORA dengizdan KASPIY dengizgacha bo'lgan hududda yagona Islom vujudga keltirishdan iborat ekanligini aytgan.

16-fevral voqealari hech kimni loqayd qoldirmadi. Yurtdoshlarimiz tilida bitta so'z "YOVUZLARGA LA'NATLAR BO'LSIN!".

Haddan oshgan, insonlik qiyofasini yo'qotgan bunday telbalar vatanni sotgan, vatanfurushlardir.

VATAN SOTILMAYDI. Xoinlar sotiladi. Bu lavhalarga bir nazar tashlang. Bular o'z xalqini azob-uqubatlarga qo'yib, o'z Vatanga xiyonat qilgan Vatan xoinlaridir.

O'z insoniylik qiyofasini yo'qotib shavqatsizlik, manfurlik ko'chasiga kirib yashayotganlarni Vatanni sotgan, vatanfurushlar deymiz.

YO'LDOSHEV Toxir Abdulxalilovich, 1967-yilda Namangan viloyatida tug'ilgan, o'zbek O'zbekiston Respublikasi fuqarosi. Diniy ekstremistlar orasida Boy va Direktor laqablari bilan mashhur.

1991–1992-yillarda O'zbekistonda islom davlati o'rnatish maqsadida vahhobiylikning ashaddiy tarafdori sifatida chiqa boshlagan. Shu munosabat bilan u Juma Jadjiyev (laqabi Juma Namongoniy) bilan birgalikda "TAVBA" ekstremistik tashkilotining asoschilaridan biri, keyinchalik rahbari bo'lib maydonga chiqdi, bu tashkilot a'zolari jangovor qurolli guruhlar tuzushda qatnashdilar. U o'zini "O'zbekiston islom uyg'onish partiyasi" deb atalgan partiyaning rahbari va "Amir" deb e'lon qildi. Jinoiy jazodan qochish maqsadida 1992-yilda O'zbekiston Respublikasi hududidan chetga chiqib ketdi.

Toxir Yo'ldoshev Avg'oniston hududida doimiy yashar ekan, O'zbekistondagi yoshlarni Afg'oniston, Tojikiston, Chechenistondagi jangarilar lagerlarida o'qitish uchun yonlash, ularni qo'poruvchilik-terrorchilik faoliyatiga tayyorlash ishlarini muttasil olib bordi.

O'zbekistondagi hokimiyatni bosib olish yo'llarini 1997-yil may, iyul, noyabrda va 1998-yil dekabrda Turkiya, Ozarbayjon va Afg'onistonda muhokama etishda qatnashgan.

Tojiyev Jumaboy Axmedovich, 1969-yilda Namangan viloyatida tug'ilgan, O'zbekiston Respublikasi fuqarosi, o'zbek, ma'lumoti

o'rta, oilali, bitta farzandi bor. Diniy ekstremistlar orasida "Juma Namongoniy", "Tojiboy" laqablari bilan mashhur.

1989-yildan islom qoidalarini o'rganishga kirishgan, diniy ma'lumotni mashhur diniy aqidaparast – reaksioner Mirzayev Abduvali – Abduvali qoridan olgan. 1991-yildan e'tiboran O'zbekistonda islom davlatini o'rnatish maqsadida Tojiyev vahhobiylikning faol tarafdori sifatida maydonga chiqdi va Toxir Yo'ldoshev bilan birgalikda Namangan shahrida vahhobiylarning "TAVBA" degan tashkilotini tuzuvchilardan biri bo'ldi. Bu tashkilotni maqsadi O'zbekistonda islom g'oyalarini targ'ib etish orqali islom davlatini tuzish, konstitutsiyaviy hokimiyat organlarining qonuniy faoliyatiga to'sqinlik qilish, ular o'rnini Konstitutsiyada nazarda tutilmagan muqobil tuzilmalar bilan almashtirib, milliy va diniy adovat qo'zg'atish, mamlakatdagi ijtimoiy–siyosiy vaziyatni terror yo'li bilan beqarorlashtirish hisoblanadi.

Biroq, aziz yurtdoshlarim, aziz xalqimning davomchilari shuni aytmoqchimanki, Vatanni sotib bo'lmaydi. Vatan qimmat, jahonning oltinu javohirlarini to'plab sarflansa ham unga yetmaydi.

Aziz vatandoshlarim manfurlik, shafqatsizlik, yovuzliklardan ogoh bo'ling.

Yurtimizda yoshlarga alohida e'tibor bilan qaralmoqda.

Hozir hur fikrli, bilimli yoshlarning islohotlarni amalga oshirishdagi sa'y-harakatlari butun mamlakatni qamragan. Ular zamonaviy usulda o'qimoqda, kasb-hunar o'rganmoqda, xorijda tahsil olmoqda. Muhim vazifalarimizdan biri – yoshlarimizning qabih niyatli yovuz kuchlar qo'liga tushib qolmasligini ta'minlashdir.

«Biz yoshlarimizni hech kimga berib qo'ymaymiz, – deydi Prezident Islom Karimov, – ularni o'zimiz tarbiya qilamiz, voyaga yetkazamiz. Chunki ular mustaqil Vatanimizning, erksevar xalqimizning porloq kelajagi uchun mehnat qiladi».

5. Andijon voqealari maqsadi

2005-yilning 12 maydan 13 mayga o'tar kechasi soat 00.30da bir guruh qurollangan jinoyatchilar shaharda jamoat tartibini saqlaydigan militsiya bataloni-soqchi-patrul xizmati hududiga hujm qilgan va navbatchilik qilayotgan to'rtta militsiya xodi-

mini otib tashlab qurol-yarog‘ omborini buzib, o‘nlab avtomatlar, to‘pponchalar, granata va boshqa qurollarni egallab olgan.

Shundan keyin ular bu yerni tark etib, yo‘l-yo‘lakay o‘zlariga o‘xshagan ba’zi odamlarni saflariga qo‘shib, Mudofaa vazirligiga qarashli 34-harbiy qism joylashgan hududni qo‘lga olgan. Jangarilar bu yerda ham navbatchilik qilayotgan to‘rt-besh kishini otib tashlab, juda ko‘p avtomat va boshqa qurol-yarog‘larni egallab olgan.

Keyin ular harbiy qismdan olib chiqilgan “ZIL-130” og‘ir yuk mashinasida tergov izolyatori hududi tomoniga yo‘l olishgan. Ana shu mashina bilan qamoqxona darvozasini urib yiqitib, ichkariga kirishgan va deyarli barcha mahbuslarni – chamasi 600 kishini u yerdan bo‘shatishgan. Qamoqda o‘tirganlar orasida bosqinchilarga qo‘shilishdan qaytmaydigan odamlar ham bo‘lgan.

So‘ngra jangarilar mashinalarga o‘tirib ko‘chada uchragan kishini garovga ushlab, xohlagan odamning mashinasini tortib ola boshlagan.

Ular odamlardan tortib olingan mashinalarda baqir-chaqir bilan, osmonga o‘q otib, shahar ko‘chalari bo‘ylab shovqin-suron ko‘tarib, uchta obyektga – viloyat ichki ishlar, milliy xavfsizlik boshqarmalari va viloyat hokimiyati binosiga hujum qildilar. Jangarilar faqat qurolsiz kishilar navbatchilik qilgan viloyat hokimligini bosib oldilar.

13 may kuni ertalab Prezident Islom Karimov Andijonga yetib keldi va behuda qon to‘kilmasligi uchun kechgacha jangarilar bilan muzokaralar olib bordi. Jangarilarning talablari soatma-soat o‘tib siyosiy lashib bordi. Jangarilarga binoni tashlab istagan tomoningizga keting, sizlarga hech kim tegmaydi, deb va‘da qilindi. Ular bunga ham rozi bo‘lmay tinch aholidan o‘zlariga jonli devor yasadilar.

13 may kuni kech soat 18⁰⁰ gacha hech qanday qo‘shin hokimiyat binosiga yaqin bormadi. Ular qo‘yilgan shartlarga rozi bo‘lmagach, harbiylar hokimiyat binosini o‘rab olaboshladilar. Lekin jangarilar asosiy eshiklardan uch guruhga bo‘linib chiqib, o‘q uzishib turli tomonga, asosan Qirg‘iziston tomonga qarab qocha boshladi. Harbiylar ularni ta‘qib qildilar. Ikki tomonda qurbonlar bo‘ldi. Jangarilarning bir qismi qo‘lga olindi.

2005-yilning 5–6 sentabr kunlari bosh prokuraturaning tezkor – tergov guruhi Andijon shahrida ro‘y bergan voqealarni tek-

shirish bo'yicha Oliy Majlisning mustaqil komissiyasiga tergov harakatlari natijalari to'g'risida axborot taqdim etdi.

Ma'lumki, 2005-yil 12-13 may kunlari Andijon shahrida odamlarning qurbon bo'lishiga hamda fuqarolar va davlat mulkiga katta moddiy zarar yetkazilishiga olib kelgan qator terrorchilik harakatlari sodir etildi.

Bu fojiali voqealar bo'yicha tergov ishlari birinchi bosqichda 15 nafar o'ta faol ishtirokchiga nisbatan yakunlandi va jinoiy ish materiallar Oliy sudga ko'rib chiqish uchun topshirildi.

Dastlabki tergov davomida isbotlanishi zarur bo'lgan sharoitlar, shu jumladan, jinoyatlarning sodir etilishiga imkon bergan sabab va sharoitlarga batafsil, har tomonlama, to'liq va xolis baho berildi. 2100 dan ortiq ekspertiza tayinlandi va o'tkazildi.

Tergov davomida Andijondagi terrorchilik harakatlari buzg'unchi kuchlar tomonidan O'zbekistonning mustaqil siyosatiga, uning milliy manfaatlariga qarshi puxta rejalashtirilgan va tashkil etilgan xuruj bo'lib, mavjud konstitutsiyaviy tuzumni o'zgartirish va bu kuchlarning geosiyosiy manfaatlariga to'liq javob beradigan islom davlatini tuzishga qaratilgani aniqlandi.

Mazkur jinoiy ish yuzasidan olib borilgan tergov buni to'la tasdiqladi.

2004-yil avgust oyidan boshlab bu buzg'unchi kuchlar "Turkiston islomiy harakati", "Hizbut – tahrir" va uning oqimlaridan biri bo'lgan – "Akromiyalar" xalqaro terrorchilik va diniy-ekstremistik tashkilotlarini jalb qilgan holda, 2005-yil may oyida hokimiyatni egallash va konstitutsiyaviy tuzumni ag'darish maqsadida O'zbekistonda terrorchilik harakatlari sodir etishni rejalashtirgan.

Terrorchilik harakatlarini amalga oshirish bo'yicha senariy va batafsil reja puxta ishlab chiqilgan. Jumladan, qurolli guruhlarni tuzish, ularni jangovor tayyorgarlikdan o'tkazish, qurol yaroq va o'q-dori bilan ta'minlash, hujum uyushtiriladigan obyektlarni, xususan harbiy qismlar hamda harbiylashgan tuzilmalar bo'linmalari, ularning qurol-aslaha omborlarini aniqlash va razvetka qilish oldindan rejalashtirilgan.

Tergovda isbotlandiki, "senariychilar" terrorchilik harakatlari-ga tayyorgarlik joyi sifatida Qirg'izistonning janubiy viloyatlarini tanlagan, u yerda joriy yilning yanvaridan aprelegacha xorijiy

instruktorlar 70 nafarga yaqin diniy ekstremistik qo‘poruvchilik – terrorchilik usullarini o‘rgatgan.

Andijonda hokimiyatni zudlik bilan egallash maqsadida har birida 9 kishidan 22 kishigacha bo‘lgan 20 ta hujum guruhi tuzilgan.

Bu guruhning boshliqlari hujum uyushtiriladigan obyektlarning sxemalarini batafsil o‘rgangan, zarur qurol-aslaha, portlovchi modda va o‘q-dorilarni oldindan tayyorlab qo‘ygan.

12 maydan 13 mayga o‘tar kechasi Qirg‘iziston fuqarolaridan tayyorlangan va qurollangan 60 nafar jangari O‘zbekiston hududiga bostirib kirgan va terrorchilik harakatlarida faol ishtirok etgan.

Terrorchilik huruji bilan bir vaqtning o‘zida O‘zbekistonga qarshi axborot urushi ham tayyorlangan. Terrorchilik harakatlari bilan bir qatorda aholining go‘yoki “tinch namoyishi”ni uyushtirish ham rejalashtirilgan. Buning uchun terrorchilik harakatlarining tashkilotchilari iloji boricha ko‘proq odamlarni ko‘chaga chiqarishga, bezori jinoiy unsurlarga, avvalo, o‘zlari qamoqdan chiqarib yuborgan o‘ta xavfli jinoyatchilarga Andijon shahri ko‘chalarida xunrezlik, qirg‘in, talon-taroj qilish, o‘t qo‘yish uchun sharoit va imkon yaratish, bir so‘z bilan aytganda, “olov va tutun qancha ko‘p chiqsa, ommaviy g‘alayon, qo‘zg‘alon ko‘targan xalq namoyishi shuncha yaqqolroq ko‘zga tashlanadi” qabilida ayovsiz to‘s-to‘polon uyushtirishni mo‘ljallagan.

Mazkur harakatlar “senariylari” go‘yoki “norozi aholi” tomonidan egallagan va ularga qarshi hukumat qo‘shinlari jangovor harakatlar olib borayotgan shahar qiyofasini yaratishni ko‘zlagan.

Ularning rejasiga ko‘ra, hamma joyda hoziru nozir bo‘ladigan “gumanitar”, “xayriya” deb atalmish xalqaro tashkilotlar paydo bo‘lib, ularning tili bilan aytganda, “tinch aholi qirg‘ini”ni to‘xtatishni talab qilish kerak edi.

Voqealarni aynan shu tarzda yoritish ularning nazorati ostida bo‘lgan ommaviy axborot vositalari zimmasida bo‘lgan. Shu maqsadda inson huquqlarini himoya qiluvchi qator xorijiy tashkilotlar, ommaviy axborot vositalari va chet el xayriya jamiyatlarining oldindan xabardor qilingan vakillari hali voqealar boshlanmasidan avval 9, 10 may kunlari, ko‘pchiligi esa may oyining birinchi kunlaridayoq Andijonga chegaradosh hududlar – O‘sh, Aravon, Qorasuv, Jalolobodda to‘plana boshlagan.

Ular bu mintaqaga kelib, Andijonda rejalashtirilgan portlashni qayd etish va hukumat hamda huquq-tartibot idoralari faoliyati to'g'risidagi tuhmat – bo'htonlarni tarqatish uchun voqelar boshlanishini kutgan.

Xizmat sohalari ustav talablarini buzgan ba'zi militsiya xodimlari va harbiy xizmatchilarning zaifligi va mas'uliyatsizligi terrorchilarga ma'lum darajada qo'l kelgan. Oqibatda terrorchilar katta miqdorda o'qotar qurol-aslahalarni qo'lgan kiritgan.

O'zlariga ishonib topshirilgan ob'yektlarni qo'riqlash borasida xizmat vazifalarini bajarishga jinoyatkorona mas'uliyatsizlik bilan munosabatda bo'lgan hamda bosqinchilarning hujumiga yetarlicha qarshilik ko'rsatmagan 25 nafar ichki ishlar organlari mansabdor shaxslari va harbiy xizmatchiga nisbatan jinoiy ish qo'zg'atib, tergov qilindi.

Terrorchilik harakatlari oqibatida jami 187 kishi halok bo'lgan, ulardan 60 nafari tinch aholi bo'lib, ularning ikkitasi voyaga yetmagan bola va bittasi ayoldir. Terrorchilar tomonidan 31 nafar huquqni muhofaza qilish organlari xodimi va harbiy xizmatchi o'ldirilgan. 287 kishi turli darajadagi tan jarohati olgan, ularning 91 nafari tinch fuqaro, 49 nafari huquqni muhofaza qilish organi xodimi va 59 nafari harbiy xizmatchi. Terrorchilarga qarshi ko'rilgan chora-tadbirlar davomida 94 ta terrorchi yo'q qilingan, 76 nafari yaralangan¹.

Terrorchilik harakatlari davomida jinoyatchilar 70 kishini garovga olib, ulardan 15 nafarini vaxshiyona o'ldirgan. Terrorchilar tomonidan egallangan 344 dona o'qotar quroldan 255 tasi, shu jumladan 180 ta avtomat, 59 ta pistolet, 11 ta miltiq, 4 ta pulemyot, 1 ta granatamyot qaytarildi.

Bundan tashqari, terrorchilardan Qirg'izistondan olib o'tilgan 16 dona o'qotar qurol ham olingan. Ularning orasida raqamlari o'chirilgan 7 ta Kalashnikov avtomati va 2 ta snayper miltig'i, AQSHda ishlab chiqarilgan AR – 15 yarim avtomatik miltiq bor.

Qamoqdan noqonuniy chiqarib yuborilgan 527 shaxsning 496 nafari qaytarildi, qolgan 25 kishiga nisbatan tezkor-qidiruv tadbirlari olib borilgan.

¹ "Xalq so'zi", 2005-yil 7 sentabr.

Oliy Majlis komissiyasi a'zolari hisobot yakuni bo'yicha bosh prokuratura tezkor–tergov guruhiga ko'plab savollar berdi.

Chunonchi sodir etilgan jinoyatlarda buzg'unchi kuchlarning ishtiroki Andijon shahrida teatr va kinoteatrga o't qo'yilishini uyushtirgan, boshqa jinoiy harakatlarni sodir etgan shaxslar hamda terrorchilik harakatlari tashqi kuchlar tomonidan moliyalashtirilganini isbotlovchi dalillar va bu mablag'larning sarflanishi, o'z xizmat vazifalariga nisbatan ko'rilgan choralar haqidagi va boshqa savollarga batafsil javob qaytarilgan.

TAYANCH SO'Z VA IBORALAR:

Islom qadriyatlari, xavfsizlikni ta'minlash, dinni himoya qilish, huquqni muhofaza qilish organlari, "Oydagi dog'lar", Islom davlati mohiyati, diniy tashkilotlar, qo'poruvchilar, xorijiy mamlakatlar, da'vatchilar, qurol-yarog'lar, uyushgan jinoiy guruh, jangarilar, xunrezlik girdobi, noqonuniy xatti-harakat, "Xasti Mavlono" gumbazi, Qorapolvon qishlog'i, "Musulmonobod", terrorizm, terrorchilar.

MAVZUGA DOIR SAVOLLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 61-moddasi mazmunini nimadan iborat?
2. Ekstremistlarni tayyorlashda xorijiy mamlakatlarning roli.
3. Oliy Majlisning IX sessiyasida Namangan voqealariga berilgan baho?
4. Shayx Ibn Xattob kim edi?
5. Terrorchi Ibn Xattob kim edi?
6. O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy tuzumiga tajovuz qilish qanday jazolanadi?
7. Andijon voqealarini kimlar uyushtirdi?

8-§. AMALIY MASHG'ULOT

«DA'VAT» VA «JIHOD» NIMA?

Reja:

1. Xalqimiz orasida da'vatchilarning ko'payishi. Aslida da'vatning nima maqsadda paydo bo'lganligi?
2. Islomda da'vat nimani anglatadi?
3. Jihod qachon paydo bo'ldi va uning mohiyati, hozirgi davrda nima maqsadda qo'llanilmoqda?

Darsning turi: Davra suhbat.

Darsning maqsadi. Talabalarga «da'vat» va «jihod»ning asosiy mazmunini, mohiyatini tushuntirish. aslida «da'vat» va «jihod»ning nima maqsadda paydo bo'lganligini ochib berish, voqealarni tushuntirish orqali talabalarning erkin va mustaqil fikrlashlariga erishish, shuningdek, noqonuniy xatti-harakatlarga qarshi ularda nafrat hissini tarbiyalash, ilmiy mushohada qilishni o'rgatish.

Darsni jihozlash: Kitoblar, kadoskop va multimediyadan foydalanish uchun yozma materiallar, bo'r, flamaster, marker va boshqalar. Sinf taxtasiga quyidagi so'zlar yozilgan plakat osib qo'yiladi: «..nafaqat jinoiy yo'lga adashib kirib qolganlarga, balki ularning qilmishidan xabardor bo'lgan odamlarga ham shuni aytmogchimanki, hali ham kech emas, bunday odamlarni biz yomon yo'ldan qaytarishimiz kerak. Nega deganda, ular ham kimningdir bolasi, jigarbandi, ular ham o'zbek oilasidan chiqqan yigitlar. Biz buni hech qachon unutmasligimiz va xalqimizni jipslashtirish, farzandlarimizni asrash yo'lidagi bir da'vat, deb bilishimiz kerak».

Islom Karimov

O'qituvchi darsni boshqarib boradi, talabalarga oldindan tarqatma materiallar berib yuboriladi. Dars savol-javob tariqasida o'tadi. Darsda interfaol metodlar keng qo'llaniladi.

O'qituvchi bu darsni o'tish davomida turli xil yig'inlarda, «amri ma'ruf»larda din peshvolarining imonu e'tiqodga chorlovchi va'zlari, shuningdek, masjidlarda Juma namozidan oldingi va'zlari qanday ma'noda bo'lishligini tushuntiradi. Lekin bu va'zxonlikning ba'zan g'alamislik niyatida vahhobiy oqimdagilar qo'lga tushib qolgani (ayniqsa, ko'p joylarda ular o'z aqidalarini tushuntirishga harakat qilgani) haqida so'z yuritiladi. Shu sababli talabalar «da'vat» va «jihod» aslida nima ekanligini tushunishlari zarur. Bu o'rinda o'qituvchi din tarixidan xabardor bo'lishi va «Adolat» gazetasi 1998-yil 6 fevralda bosilib chiqqan «Islomda da'vat» maqolasidan va boshqa diniy bilimlardan xabardor bo'lishi zarur.

Savol: «Da'vat» va «jihod»chilar qayerdan kirib kelmoqda? Uning mohiyati nima?

Javob: To'qsoninchi yillarda mustaqilligimizni, demokratiyani «har kim xohlagan ishini qiladi» tarzida tushungan ayrim kimsa-

lar kimlarningdir qutqusiga uchib, turli chet mamlakatlarga borib, jamiyatimiz uchun yot bo'lgan g'oyalar ta'siriga tushganlar.

Ularning maqsadi–tinch turmushimizga rahna solish, odamlar orasida qo'rquv va norozilik tuyg'ularini paydo qilish, «jihod» nomi bilan ko'pchilikning halovatini buzib, insonlarning umriga zomin bo'lish, qonini to'kib, mol-mulkiga egalik qilishdir.

«Vahhobiylar» deb atalmish to'daga mansub guruh tomonidan Namangan viloyatida qilingan vahshiyliklarni O'zbekiston xalqi «zangori ekran» orqali ko'rib, matbuot sahifalarida o'qidi. «Vahhobiylar»ning kim ekanligi va maqsadi ayon bo'ldi. Ularning nimaga intilayotgani, bu yo'lda kimlarni, qay tarzda qurbon qilayotganliklarini, ularning «daho-da'vatchi»lari bo'lmish Akmal Haydarov, Hakimjon Solixonov, Qosimjon Hojiyev, Qodir Abdu-rahmonovlar ekran orqali xalqqa qarab o'z tillari bilan aytdilar.

Savol: «Da'vat»chilar kimlar?

Javob: O'sha davrda, «ayol da'vatchi», «o'rus da'vatchi» atalmish qandaydir ayolning parangi yopinib, soatlab qiladigan da'vatlari ayrim sodda ayollarning boshini aylantirib, ularni uy-ro'zg'or yumushlari, bolalar va oila tashvishini yig'ishtirib, ertadan-kechgacha biror joyda yig'ilib «da'vat» etish, o'tgan-ketgan mish-mishlarni tahlil qiluvchilarga aylantirib qo'ydi.

Savol: Aslida o'zi islomda da'vat nima? U respublikamizga qayerdan va qay tarzda kirib keldi? Endigina ozodlikka erishgan, erkini qo'lga olgan xalqimiz uchun «da'vat» va «da'vat»chilar zarurmi?

Javob: «Adolat» gazetasi muxbiri Shahnozaxon Xudoyberdiyevaning savollariga O'zbekiston musulmonlari diniy idorasi-ning rahbari, muftiy hazratlari Abdurashid qori Bahromov quyidagicha javob berganlar: «Qur'oni Karim oyatlarida Alloh taolo da'vat o'zi nima, mo'min-musulmonlar da'vat ishlarini qanday holatda olib bormoqliklari kerakligini belgilab qo'ygan. Tarixdan xabaringiz borkim, muqaddas islom dinimizdan ilgari johiliyat zamonida, elatlar, millatlar, qabilalar o'rtasida nohaq qon to'kish, zulm ishlari sodir bo'lib turardi. Alloh subhona taolo Qur'oni Karim oyatlarida odamlarni ana shunday ishlarga barham bermoqligini bayon qilib, marhamat qiladiki. Allohning dinini, Allohning shariatini, Allohning kalomi – Qur'onni, Allohning ar-

konini mahkam ushlanglar, ya'ni turli qabilalarga, guruhlarga bo'linib ketmanglar. Sizlar Allohning da'vatini, ya'ni imon, ixlos da'vatini yodlaringizga olinglar. Bu ulug' da'vat sizlarga berilmasidan avval siz bir-biringiz bilan dushmanlikda, adovatda edingiz. Bu ulug' imon da'vati tufayli bir-birovlaringizga qalblaringiz ulfat bo'ldi, aka-uka, birodar bo'ldilaringiz. Vaholanki, sizlar ana shunday nohaq qon to'kish, zulm ishlari bilan bo'lib, do'zax otashida yonmog'ingiz mumkin. Alloh sizga imon ne'matini, islom ne'matini marhamat qilib, ana shunday qattiq bir azobdan sizlarni qutqardi. Xuddi shuningdek, Alloh o'z oyatlarida sizlarga bayon qiladiki, shoyadkim siz hidoyat yo'lida bo'lsalaringiz...»

Ushbu oyati Karimaning davomida da'vat qanday ekanligini Olloh taboraka bayon qilib qo'ygan: «Sizlarning oralaringizda shunday bir ahli salohlar bo'lsinlarkim, ular insoniyatni yaxshilikka chaqiradigan, ularga to'g'ri yo'l ko'rsatadigan va man qilingan munkar, nopok yo'llardan qaytaradigan xizmatkor da'vat qiladiganlar bo'lsin. Ana shunday zotlar najot soluvchilardan bo'ladilar»,—deb Olloh taolo marhamat qiladi. Ya'ni da'vatda biror insoniyatni yaxshilikka chaqiradigan, xayrli ishlarga buyuradigan, nopok yo'llardan qaytaradigan kishini da'vat ishlarini bajaruvchi, da'vatchi deyiladi. Ammo Pokistondan kelgan da'vatni, ya'ni islom dinini niqob qilib, da'vatni o'zlariga vasiqa qilib olib, da'vat deb, insoniyatni noobod yo'llarga chaqirib, insoniyatni terorchilikka, qo'poruvchilikka boshlovchilarni biz hech qachon da'vatchi, deb tan olmaymiz. Shu bilan birga bizlarning idoralarimizning ulamoi ikromlari, imom-xatiblari juma kunlari, mo'min-musulmonlar yig'inlarida va ularning xonadonlarida bo'ladigan shaxsiy marosimlarda, alhamdulillah, shariy da'vat ishlarini juda ham chiroyli holatda, Qur'oni Karimga va hadislarga muvofiq holda olib bormoqdalar. Biz chaqirilmagan «da'vatchi»larni masjidlarda da'vat ishlarini olib borishlariga yo'l qo'ymasligimiz kerak. Bunga O'zbekiston musulmonlari diniy idorasi ulamolari tomonidan maxsus qarorlar ham chiqarilgan. Bu qarorlar jumhuriyatimizdagi barcha Jome masjidlariga tarqatilgan, ularning ulamoi ikromlariga ana shunday chaqirilmagan, chet mamlakatlardan, xorijdan kelgan yoki o'zimizning oramizdan chiqib, jamoat yig'ilgan joylarda da'vat ishlarini olib boruvchilarga yo'l bermas-

ligi tushuntirilgan. Ayrim «da'vatchi» erkaklar ta'siriga ularning ayollari, yaqinlari ham kirib, go'yo ayollar orasida da'vat ishlari-ni olib bormoqlikni ixtiyor etganlar. Endilikda bilib-bilmay da'vat qilishlarga chek qo'yilganini barcha tushunishi zarur.

O'qituvchi bu so'zlarning to'la ma'nosini talabalarga tushun-tirishi lozim.

Savol: Namoyish etilgan ko'rsatuvlarning birida aybdorlar-dan biri «jihod» e'lon qilganliklari, «jihod paytida erkak-ayol farqlanmay qatl qilinishi» haqida gapirdi. Tinch aholiga nisbatan, hech qanday sababsiz jihod e'lon qilish mumkinmi? Bu haqda Qur'oni Karimda nimalar deyilgan?

Javob: «Qur'oni Karim oyatlarida—deydi muftiy hazratlari: «mu-sulmonlar, mo'minlar toifalari, guruhleri o'rtasida Biron-bir kelish-movchilik chiqsa, bir-biroviga nisbatan urush e'lon qiladigan bo'lsalar, ularni tezlik bilan ittifoqchilikka, murosaga keltirmoq lozim. Agar ikki toifadagi mo'min-musulmonlar bir-birlari bilan urushsalar, tez-lik bilan ularning o'rtalarini isloh qilinglar» degan Alloh taoloning amri bor. Hozir tinchlik davrida, alhamdulillah, endigina qizil imperiyaning beadam asoratlaridan qutulgan bu mustaqil jumhuriya-timizda hamda o'z yo'lini topib olib, tinch hayot kechirayotgan mu-sulmonlarning ongini zaharlab, ularni jihoddek noto'g'ri yo'llarga boshlashlik—juda katta gunoh. Tinch aholiga nisbatan mana shunday ishlarni qo'llashlikni shariatimiz mutlaqo quvvatlamaydi, tan olmay-di. Sizni ishontirib aytamanki, bu man qilingan ishlardan. Alloh taolo Qur'ondagi oyatlarida siz bilan biz, ya'ni mo'min-musulmonlarga: «Ey, imon keltirgan ahli mo'minlar! Sizlarning barchalaringiz yoppa-siga tinchlik harakatiga kirishinglar. Shaytonning yo'liga ergash-manglar»,—deb amr qilgan va shu bilan birga ikkinchi oyati Karimada ham «Yaxshilik yo'llarida, taqvo yo'llarida bir-biringizga yordamla-shinglar, ko'maklashinglar. Ammo gunoh bo'ladigan, o'rtalaringizda bir adovat paydo qiladigan ishlarda aslo bir-birovingizga yordam ber-manglar. Allohdan qo'rqinglar», deb da'vat qilingan.

Bir guruh vahhobiylikka mansub bo'lgan insonlar o'zlari av-val shariat ahkomlaridan yetarli xabardor bo'lmaganligi, shu bi-lan birga nopok yo'lga qadam qo'yganligi uchun o'zining atrofi-dagi mo'min-musulmonlarga nisbatan zarar yetkazib, ularni ham o'zlari yurgan yo'lga boshlashga intilishlarini, albatta barcha

mo‘min-musulmonlar qoralaydi. Hatto Qur‘oni Karimda: «Dinga birovni zo‘ravonlik bilan majburiy holatda kiritishga huquq yo‘q» degan oyati Karima bor. Vahhobiy oqimiga mansub bo‘lgan insonlarning mo‘min-musulmonlar orasiga nifoq solib, tinchini buzayotganligini eshitib, biz, O‘zbekiston musulmonlari diniy idorasi ulamolari va shu bilan birga O‘zbekistondagi barcha mo‘min-musulmonlar bundan nihoyatda afsuslandik. Ana shu razil holatda ish olib borayotganlarning jazosini Allohning o‘zi bersin».

Savol: Jihodning asl mohiyati nima?

Javob: Aslida jihod, g‘azavot (arab.–g‘ayrat qilish, din uchun kurash) islomda g‘ayridinlarga qarshi olib borilgan «muqaddas urush». Bir vaqtlar islomni yoyuvchilar tomonidan jangga qobiliyatli har bir musulmon «muqaddas urush»da ishtirok etishi shart, deb ko‘rsatilar edi. Jihod harakatlaridan oldin «g‘ayridinlar»ga islom diniga kirish taklif etdilar, agar g‘ayridinlar bunga rozi bo‘lsalar, ular ummat qatori sanalar va musulmonlarning barcha huquqlaridan foydalanar edilar, mabodo, bosh tortsalar, ular zimmiy hisoblanib, juzya to‘lashga majbur etilardilar. O‘z vaqtida, ya‘ni islomni yoyishning oldingi davrlarida hukmron doiralar har bir musulmonga g‘ayridinlar dunyosini kuch bilan istilo etishni buyuradi, bunday musulmonlar o‘z hukmdorlari e‘lon qilgan urushda, albatta, ishtirok etishlari kerak, degan diniy majburiyat kelib chiqadi. Jihodda o‘lgan odam shahid hisoblanib, to‘g‘ridan to‘g‘ri jannatga tushar emish, o‘ldirgan kishi g‘oziy hisoblanib, har qanday gunohlardan xalos bo‘lar, oxiratda rohat-farog‘atda yashar emish. Jihod ilk islom davridan buyon reaksiyon rol o‘ynab, talonchilik va bosqinchilikni diniy oqlash niqobi bo‘lib kelgan. Islomning hozirgi zamon nazariyotchilari «jihod bosqinchilik urushi emas, balki mudofaa urushi»dir. Dinni tinch yo‘l bilan targ‘ib qilish usulidir», deb uni oqlashga urinmoqdalar, ba‘zi musulmon mamlakatlarida xalq ommasining mustamlakachilarga qarshi kurashlari ham ayni hollarda jihod nomi bilan atalmoqda (masalan, XIX asr oxiridagi Sudan, XX asrning 1910–20-yillaridagi Liviya, 1920-yildagi Iroq qo‘zg‘alonlari). Xorijiy Sharq mamlakatlarida hozirgi ijtimoiy-siyosiy va mustaqillik jarayonlari ham jihod ishlaridan ikki xil mazmunda: ba‘zan rivojlangan G‘arbg qaratilgan harakatlarda, ba‘zan demokratik tuzumlarga qarshi reaksiyon qo‘zg‘alonlarda foydalanilmoqda.

Vahhobiylar esa «jihod» shioridan mavjud demokratik tuzumga qarshi Islom davlatini tuzish uchun foydalanmoqdalar. Voqeaning bunday tus olishi nihoyatda xavfli bo‘lib, vahhobiy liderlar takrorlaganidek, hatto ota-onasini ayamasklikka qaratilgandir.

“Azaldan turli terrorchi va radikal ekstremistik guruhlar o‘z qabih niyatlarini amalga oshirish uchun insonlarning diniy tuyg‘ularidan foydalanib kelishgan. Bunda ko‘plab odamlar ularning soxta shiorlari va aldovlari domiga tushib, qanday jinoyat ko‘chasiga kirib qolgani va o‘z imon-e‘tiqodini qo‘yayotganini, afsuski, juda kech anglaydilar. Lekin g‘alamis kuchlarning tuban maqsadlarini anglaganlaridan so‘ng bunday holatlar asta-sekinlik bilan yo‘qola boradi. Bu kabi holat Misrda ham kuzatilgan. O‘z vaqtida balandparvoz “jihod” shiorlari ostida jamiyatga zulm va katta talafot yetkazib, begunoh kishilarning qonini to‘kkanlar endilikda achchiq pushaymon chekib, Alloh va o‘z xalqi oldida tavbat-zarru qilmoqda. Shu o‘rinda bizning asosiy vazifamiz ana shu qora niyatli to‘dalarning kirdikorlarini fosh etish va g‘oyalarining soxta ekanini ochib berish bo‘lib qolmoqda”¹ – deb yozadi misrlik siyosatshunos jurnalist Muhammad Saloma.

Hozirgi paytda xalq orasida turli diniy ekstremistik guruhlar tomonidan targ‘ib etilayotgan islom g‘oyalari va fatvolarning sof va mo‘tadil musulmonchilik ahkomlariga qarama-qarshi ekani to‘g‘ri tushuntirish asosiy vazifalardan biridir. Birinchi navbatda turli radikal diniy guruhlar xudbinlik bilan o‘zlarining yovuz siyosiy niyatlarini amalga oshirish yo‘lida “jihod” tushunchasi bilan o‘yin qilayotganlariga alohida e‘tibor berish lozim.

Bu kurashga nisbatan Qur‘onda Muhammad (s.a.v)ning Makka va Madinada kechgan hayot faoliyatlarining muayyan shart-sharoitlardan kechib chiqqan holda turlicha ko‘rsatmalar bor: 1) ko‘p xudoliklar bilan mojaroga bormaslik va ularni oqillik va odob bilan haqiqiy dinga og‘dirish; 2) islom dushmanlariga qarshi mudofaa urushi olib borish; 3) g‘ayridinlarga hujum qilish, lekin muqaddas oylarda harbiy harakatlar olib bormaslik; 4) ular bilan har vaqt va hamma joyda kurash olib borish. Jihod so‘zi lug‘atda urush ma‘nosini anglatmaydi, buning uchun arab tilida “qitol” so‘zi ish-

¹Toshkent oqshomi, 20 aprel 2004-yil.

latiladi. Jihod soʻzining lugʻatdagi xususiyatidan kelib chiqib jihodning turlari ham koʻpaygan. Islomda jihodning maʼnosi avvalo urush maʼnosida emas, Allohning diniga soʻz bilan daʼvat qilish maʼnosida yuzaga kelgan. Insonning havoyi nafsining koʻyiga kirmaslik, uni yengib shariatga muvofiq yashash uchun jon-jahdi ila qilgan harakati, haq soʻzni joyini topib aytmoqligi jihodga kiradi.

Shuni aytib oʻtish kerakki, “jihod” tushunchasi islom dinini kuch ishlatish va qon toʻkish orqali targʻib etish emas, balki Vatanni dushmandan ozod etish yoki ilm istagida talabalik qiyinchiliklarini boʻyniga olish kabilarni oʻz ichiga oladi. Biroq ekstremistlar bu haqda imkon qadar sukut saqlashni afzal biladi. Mana shunga koʻra, sogʻlom fikrlovchi insonlarda “Oʻzbekistonda yuqorida zikr etilgan “jihod” turining qaysi biri dolzarb?”, degan savol tugʻilishi tabiiy. Biron-bir davlatning mustamlakasi boʻlmagan, diniy va dunyoviy ilm olish uchun barcha shart-sharoitlar toʻliq taʼminlab qoʻyilgan bu ozod yurtga qarshi jihod qilish oʻzini 90 foizdan oshiq aholisi musulmonlardan iborat, yoʻlboshchisi hanif dinimiz ismini olgan, Makkai mukarramadagi Baytullohni ziyorat qilib, har kimga ham nasib qilmaydigan muqaddas Kaʼbaning ichiga kirish sharafiga muyassar boʻlgan Oʻzbekistonning moʻmin xalqiga qarshi qoʻyish demakdir.

“Shahidlik” tushunchasi

Ayni paytda Oʻzbekiston xalqi soxta “jihod” shiorlariga ergashib, oʻzini oʻzi portlatish orqali yoki har qanday boshqa yoʻllar bilan musulmonlar va umuman begunoh kishilarning qonini toʻkish orqali “shahidlik” yoki “gʻoziylik”ni daʼvo qilayotganlarga bir ovozdan ular aslida vahshiy qotil ekanlarini ochiq aytmoqda.

Islom dinini oʻziga niqob qilib olgan guruhlarining Oʻzbekistonda amalga oshirayotgan qoʻporuvchilik faoliyatini musulmonchilikni targʻib etish yoki mustahkamlash yoʻlidagi kurash deb aytib boʻlmaydi. Zero, bunday faoliyat Qurʼoni Karimdagi “Dinda majburlash yoʻq” oyatiga zid keladi. Shu oʻrinda bir begunoh musulmonni oʻldirgan “shahid” yoki “gʻoziy” emas, balki jinoyatchi qotil, deb hisoblanib, oyati Karimada zikr etilganidek, barcha odamlarni oʻldirganning gunohini olishini eslatish joiz.

G'alamis da'vatchilarning "biron bir kishi namoz o'qimagani yoki ro'za tutmagani sababli haqiqiy musulmon emas va shuning uchun jihod qurboni bo'lishi mumkin", degan safsatalariga qarshi shuni aytish kerakki, inson Allohning yagonaligiga shahodat keltirishi bilanoq musulmon hisoblanadi. Uning mo'minligini esa Yaratganning o'zi belgilaydi. Odamlarni kofirlikda ayblash yoki boshqalarning imon-e'tiqodini baholashga harakat qilishning o'zi Allohga shak keltirishga teng. Buning dalili sifatida "Alloh qalblardagini bilguvchidir" oyatini keltirishning o'zi kifoya.

"Shahidlar o'zining "shar'iy g'azabini" g'ayridinlarga qaratmoqda", degan soxta shiorlar ham hech qanday asosga ega emas. Shuni unutmash kerakki, islomda diniy bag'rikenglik va dinlararo totuvlik yuqori baholanib, musulmonlar bilan bir jamiyatda yashaydigan va ularga ozor bermaydigan boshqa din vakillarining qonini to'kish gunohi azim sanaladi.

O'zini o'zi o'ldirgan shahid emas

Shahidlik so'zining mazmuniga aniq ta'rif berilar ekan, o'zini o'zi o'ldirish orqali terroristik aktlar sodir etish, haqiqatan ham, O'zbekiston jamiyatiga xos bo'lmagan, umuman yot illatdir. Lekin shuni unutmash kerakki, Sharqda ham, G'arbda ham o'zini o'zi o'ldirishga tayyor "ijrochi"larni topish va ularni "shahid"larga aylantirish mumkin.

Bu kabi ruhiyati zaif shaxslarga "jannat huzur-halovatlari" yoki "musulmoncha adolat" shiorlari ostida kuchli ta'sir o'tkazish qiyin emas. Bunda moddiy rag'batlantirish haqida yolg'on va'dalar ham muhim o'rin tutadi. Masalan, Falastinda "shahidlik" xaridorgir tovar bo'lib, o'zini o'zi o'ldirish orqali terroristik akt uyushtirishga rozi bo'lgan shaxslar katta pul (taxminan 20 ming AQSH dollari) olish bilan birga o'z oilalarining moliyaviy ta'minlab qo'yilishiga kafolat oladilar. Shu o'rinda Falastindagi radikal guruhlar balog'at yoshidagi yigitlarni jannatda ularga behisob huru g'ilmonlar berilishi haqidagi so'zlar bilan aldashini ham zikr etish mumkin.

Hech qanday dunyoviy qiyinchiliklar barcha dinlar tomonidan gunohi azim hisoblanadigan va dindan chiqish deb e'tirof etiladigan o'zini o'zi o'ldirishni oqlay olmaydi. Ekstremistlar esa

bu kabi shaxslarni islom va xalifa davlati barpo etish yo'lida qurbon bo'lish shahidlar darajasiga ko'taradi", deb aldab, ulardan o'z yovuz maqsadlarida foydalanishga urinadilar.

Ijtimoiy-iqtisodiy siyosiy omillar

“Jihad” va “shahid” amaliyotlari kabi salbiy elementlar iqtisodiy jihatdan yetuk, o'zlarini demokratik jarayonlarning mash'allari deb hisoblovchi davlatlarda ham uchraydi.

Zero, “jihad” g'oyalari nafaqat musulmon jamiyati hisoblanmaydigan AQSH va Ispaniya davlatlarida, balki islom olamining umume'tirof etilgan markazlari hisoblangan Saudiya Arabistoni yoki Misrda ham o'z tarafdorlarini topayotganini tashvish bilan qayd etish lozim. 1990-yillar o'rtalarida Bahraynda Eron modeli bo'yicha islom inqilobini amalga oshirish harakati “jihad” va “shahidlik” ostida iqtisodiy va ijtimoiy uqubatlar yotadi, degan mulohazalarni naqadar zaifligini ko'rsatdi.

Shuni unutmaslik lozimki, soxta “jihad” va “shahid” – terror hamda zulm o'tkazish orqali o'z siyosiy maqsadlariga erishishga intilgan siyosiy kuchlarning eng razil uslublari hisoblanadi. Bu kabi taktikani tanlagan buzg'unchi elementlar orqaga chekinishi, xalq kechirimiga sazovor bo'lishga yo'l yo'qligini yaxshi tushunishadi.

Islom xalifaligi

Islom xalifaligi tushunchasining tom ma'nosi va mohiyatini tushunmagan holda unga ko'r-ko'rona intilish o'ta xavfli tendensiyadir. E'tiborli tomoni shundaki, islom ahkamlari bo'yicha yashovchi Eron va Pokiston yoki arab mamlakatlari yagona xalifalikka birlashmasdan o'zlarini mustaqil davlat deb e'lon qilishgan.

Nega unda xalifalik qurish g'oyasi O'zbekiston yoki O'rta Osiyoning boshqa respublikalariga singdirilmoqda va bu halifa davlatida kim xalifa bo'ladi? Buning javobi oddiy. O'z davlati siyosiy hayotidan chetlashtirilgan va xalqning nafratiga duchor bo'lgan turli radikal guruhlar vayronaga aylangan Afg'onistondagi panohtopdi hamda o'sha yerdan turib terror, jaholat urug'ini sochish

orqali o'zlarining nosog'lom intilishlarini qondirishga urinmoqda. Xalifalik qurishga intilar ekan, ular mutlaqo islomni targ'ib qilish emas, balki o'z tuban siyosiy maqsadlariga erishishni ko'zlammoqda. Buning oqibatida jamiyatda Qur'oni Karimning "Firqalarga bo'linmanglar" talabiga zid ravishda firqalarga bo'linish, parchalanish va birodarkushlikni keltirib chiqarmoqda.

Ekstremistlarning xalifalik qurish yo'lida jihodga chorlashlariga ko'r-ko'rona ergashganlar o'z oldilariga oddiy bir savolni qo'ymayapti. Bu ajralganlar to'ldasiga butun musulmon ummati nomidan bunday siyosiy chaqiriqlarni o'rta tashlashga kim huquq berdi?

Agar O'zbekiston misolida uni talqin qiladigan bo'lsak, har qanday yo'l bilan o'z nafsini qondirishga urinayotgan bir guruh lo'ttibozlar emas, balki 30 millionlik mamlakat aholisining amri vojbligidan kelib chiqish kerak. Bu xalq o'z xohish-irodasini mamlakat rahbari va xalq nomzodlari saylovlarida yaqqol namoyish etgan va bugunga kelib, o'zi oliy vakolatni bergan shaxslardan O'zbekiston xalqining tinchligi va totuvligini ta'minlab berishni talab qilishga haqqi bor.

9-§. AMALIY MASHG'ULOT

Vahhobiylikning xotin-qizlar o'rtasida yoyilishi va hanafiy an'analariga zid harakatlari

Darsning maqsadi: O'tgan yillarda Xotin-qizlar o'rtasida kiyinishni o'zgartirish yoki «xijobga kirish» ning va «otinoyilar maktab»larining qanday oqibatlarga olib kelganligini talabalar-ga tushuntirish, shuning uchun ularni milliy an'analarimizga, qadriyatlarimizga hurmat hissini tarbiyalash, voqealarga ilmiy nuqtai- nazardan qarab mustaqil fikr yuritishga tayyorlash.

Darsga oid jihozlar: Plakatlar, markerlar, kerakli adabiyotlar, foto suratlar.

Darsning blok chizmasi:

1. Tashkiliy daqiqa.
2. Guruhlarda ishlash.
3. Bahs-munozara.
4. Badiiy chiqishlar.

Noan'anaviy amaliy mashg'ulot «Aqliy hujum» bilan boshlanadi. Chunki hozirgi yoshlar, ayniqsa talabalar vahhobiylik, kiyinish haqida ma'lum darajada bilimga egalar. Ayniqsa kiyinish masalasida o'z qarashlari bor. Ushbu bilimlarni mustahkamlash uchun oldingi mashg'ulotlar bo'yicha 3-4 savol beriladi. Ularga javob olingach, aqliy hujum to'xtatiladi va bugungi mavzu yuzasidan bahs-munozara o'tkazilishi hamda har bir talabaning bu masala yuzasidan mustaqil fikr bildirishini so'raydi. Shu maqsadda talabalar 4-5 guruhga bo'linadilar. Har bir guruh stoliga bahs-mavzusi yozilgan kartochkalar qo'yiladi. (Har bir o'quvchi mavzuni o'zi tanlashi ham mumkin).

O'qituvchi bu mavzuni talabalarga tushuntirar ekan, kundalik hayotida o'z fakultetida yoki o'z maktabida, sinfida kiyinishini o'zgartirgan yoki «hijobga kirgan» qizlarimizni misol keltirishi va ularga maxsus kiyinish – o'z diniy oqimini tashviqot qilish ekanligini, diniy oqimni tashviqot qilish amaldagi qonunga zid ekanligini tushuntirmog'i lozim. Bu mavzuni o'tishda o'qituvchi «Adolat» gazetasining 1998-yil 6 fevralida e'lon qilingan «Islomda da'vat», «Hurriyat» gazetasining 1998-yil 4 martida e'lon qilingan «Eng yaxshi libos» maqolalari, shuningdek, G. Hotamov, Sh. Hamroyevlarning «Xalq so'zi» gazetasida bosilgan «Bir bolaga yetti mahalla ota-ona» (1998-yil 15, 16, 17 aprel), Sultonmurod Olimning «Hijob» («O'zbekiston ovozi», 1998-yil 14, 16 may) maqolalari bilan tanish bo'lishi lozim.

Chunki bugungi kunda jamoat transportlarida, oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlarida, o'rta umumta'lim maktablarida hijobga kirgan, yuzlarini ko'zigacha berkitib yurgan yosh-yosh qizlarimizni ko'rishimiz mumkin.

1-savol: Xotin-qizlar o'rtasida kiyinishni o'zgartirish yoki «hijobga kirish» orqali vahhobiylikning tashviqot qilinishi qanday yuz bermoqda?

1 - guruh talabalarining javoblari:

1-talaba: Ayniqsa, yozning jazirama issig'ida qop-qora kiyimga burkanib olgan, rangi siniqqan qizlarni ko'rib beixtiyor o'yga tolasan. Bizning issiq iqlimda yozda qora kiyim ikki barobar issiqni o'ziga chaqirish deganidir. Shusiz ham nafas olish og'irlashib turgan havoda shunday kiyim kiyganlarning ota-onalari qizlarining sog'liqlarini o'ylashmayaptimikin? Bu sohada sog'liqni

saqlash muassasalari xodimlari ham o'z fikrlarini aytishlari kerak. Undan tashqari, qora kiyimlarga burkanib olish ko'pincha azador kishilarga xos ekanligi hech kimga sir emas-ku!

2-talaba: Aslida, kiyinish bilan haqiqiy musulmonlik belgilanmaydi. Respublikamiz Prezidenti Oliy Majlisning XI sessiyasida ta'kidlaganidek: **«Bu ishlar din niqobi ostida, men kimman – men vahhobiyman, men haqiqiy musulmonman, degan kibrli aqida bilan qilinadi. Kim haqiqiy musulmon, kim soxta musulmon ekanini yolg'iz Olloh taoll biladi. Oxiratda so'roq-javob paytida hammamizga Yaratganning o'zi bahosini beradi. Bu dunyoda bironi chala musulmon, o'zini haqiqiy musulmon deyishga hech bir bandaning haqqi yo'q. Buni islomdan xabardor odamlar, diniy idoralarning rahbarlari yaxshi biladilar».**

3-talaba: Vahhobiylar esa o'z g'oyalarini amalga oshirishlari uchun aholining turli xil tabaqalari bilan ularga mos bo'lgan uslubda ish olib bormoqdalar. Shular orasida ularning qopqoniga soddadillik bilan tez tushuvchi guruh bu–yosh juvonlar, qizlardir. Yosh xotin-qizlar psixologiyasidan ayonki, bular his-hayajon ila tez ishonuvchan, tez ta'sirlanuvchan ijtimoiy guruhdir. Mana shu omil vahhobiylarga juda qo'l kelmoqda. Ular birinchi o'rinda yoshlarga, jumladan, xotin-qizlarga his-hiyajonli ta'siri kuchli bo'lgan tashqi shakl omilidan keng foydalanmoqdalar. Bu - hijobdir. Hijobdagi qizlarning o'zlarini tutishi, muomala uslublari, o'g'il bolalarning o'ziga xos kiyinishi, tashqi qiyofasi va hokazolardir.

4-talaba: Yoshlarda mazkur o'ziga xoslik, albatta, qiziqish uyg'otadi. Shu asosda ular hijobga kirganlar, ular albatta, o'ziga mustaqil, o'ziga o'zi javob beruvchi va har qanday vositachisiz to'g'ridan to'g'ri ilohiy olam bilan muloqotga kiruvchi sifatida tanilguvchi bo'lib ko'ringisi keladi. Xuddi shu tamoyil vahhobiylar muallimlarining tarbiya uslublaridan biri sifatida universallikka ko'tariladi. Xuddi shu ko'p qirralik asosida o'z g'oyalarini mo'tadil musulmonlarga qarshi qo'yadilar. Masalan, bir suhbatdoshimiz aytgani singari, 15–16 yoshlardagi qizlarni o'ziga jalb etgan vahhobiylar maktabining muallimasi o'z tarbiyalanuvchilariga «Sizlar ota-onalaringizdan Qur'onni o'qish. uni mutolaa qilishni talab qilingizlar, agar ular sizlarning takliflaringizni rad etsalar, ularni ishontirishga, do'zax azoblari bilan qo'rqitishga harakat qilinglar.

Ota-onalaringiz sizlarning fikr va harakatlaringizga astoydillik bilan qarshilik ko'rsatsalar, sizlar o'z intilish va da'vatlaringizdan qaytmangizlar. Agar oxir-oqibat padari buzrukvoringiz va onaizoringiz sizning bu xohishingizni amalga oshirishni xohlamasalar, ulardan yuz o'giringiz, shunda albatta, jannati bo'lasizlar» deb uqtirgan. Xo'sh, ayting-chi, demokratik jamiyatda yashayotgan, vijdon erkinligi adolat mezonini darajasiga ko'tarilgan mamlakatda farzand o'zining ota-onasiga «Mening e'tiqodimni qabul qilishingiz shart, bo'lmasa yo hayot, yo o'lim» deb turishligi nima ko'rgilik! Shu ham adolatdanmi?

5-talaba: O'sha davrda Toshkent viloyati Bo'ka tumanida o'qituvchi Usmonjon Jo'rayev o'z qishlog'ida ro'y bergan voqeani so'zlab berdi. Qishloqda ikkita qizi Pedagogika institutidagi o'qishini tashlab, vahhobiylar maktabiga o'qishga qatnagan va ular o'rta maktab o'quvchilaridan yigirmadan ortiq kelishgan, chiroyli qizlarni tanlab, hijobga kiritib, maktab ochib «da'vatchilar» tayyorlashga topshiriq olgan. Usmonjonning ukasining qizi ham ota-onasining qarshiligiga qaramay, bu maktabga bormoqchi bo'lgan. O'qituvchilarning uzoq tushuntirishidan keyin bu qizlarni ahdlaridan qaytarishga muvaffaq bo'lingan. Ikkita «da'vatchi» qiz esa ham institutdan, ham vahhobiylar maktabidan ajralib hozir uyda o'tirib qolgan.

2-savol: Bundan ko'zlangan maqsad nima?

2-guruh talabalarining javoblari:

1-talaba: Bu narsa nihoyatda nozik masala bo'lib, bir vaqtlar AQSH o'zining Vetnamdagi soldatlariga «xizmat qiladigan» qizlarni yuborganligini eslatadi. Vahhobiylar ham yosh-yosh qizlarni o'z ta'sirlariga olib Tojikistondagi, Afg'oniston va Pokistondagi lagerlarida tayyorgarlik ko'rayotgan jangarilarga «xizmat qilish» uchun yubormaydi, deb kim kafolat bera oladi.

2-talaba: «Hurriyat» gazetasining 1998-yil 4 mart sonida bosilib chiqqan Hamro Bonu Musurmonovaning «Eng yaxshi libos» maqolasida shunday deyiladi: «Ayrim qizlarimizning qopqora kiyimga burkanib yurishlariga esa, hatto ko'pni ko'rgan keksa onaxonlarimiz ham ko'nika olishmayapti. Shuni hisobga olgan holda, qizlarimiz xalqimizni ko'ngliga yaqin ranglardan libos tanlasalar yaxshi bo'lar edi. Roviylarning aytishiga qaragan-

da, payg‘ambarimiz Muhammad sallollohu alayhi vasallamning o‘zlari ham moviy va yashil ranglarni xush ko‘rgan ekanlar. U zoti muborakning «Dinni odamlarga chiroyli ko‘rsating» degan so‘zlaridan hali-hanuz hikmat nuri yog‘ilib turibdi».

3-talaba: Ushbu masalalar yuzasidan juda ko‘pchilik bilan suhbatlashdim. Islomiy ilmlarning anchayin bilimdoni bo‘lgan musulima ayollarning, endigina yuziga hijob tortgan qizchalarning fikrlarini o‘rgandim. Shunda yana bir bor amin bo‘ldimki, odam diniy va dunyoviy bilimlarni qancha ko‘p bilgani sayin ezgulikka yaqinlashib borar ekan. Bunday odam dunyoga, borliqqa bir yoqlama, johilona nazar solmaydi, har bir narsaga teran mushohada bilan yondashadi. Negaki, endi u turli oqimlarning diniy qarashlarini tan olmaydi. Allohning muborak kalomi Qur‘oni Karim va payg‘ambarimiz Muhammad sallollohu alayhi vasallamning hayotiy ko‘rsatmalari – Hadisi sharif ilmlariga tayanadi.

Mana shunday musulima ayollardan biri bilan suhbatlashganimda, balog‘at yoshiga yaqinlashgan qizining hali ro‘molsiz yurishi haqida gapirib qoldi. Sababini so‘radim «U hali yosh. Hozir o‘zi Qur‘oni Karimni o‘qiyapti. Kelajakda vrach bo‘lish orzusi bor. Tibbiy fanlarni yoqtiradi. Hozircha bilim olsin, mushohada qilsin. Balog‘atga yetguncha qanday kiyinishni o‘zi hal qilib olar. Men uni hijobda yurgin deb majburlamayman, Islomda tazyiq o‘tkazish yo‘q, menimcha»,—dedi u.

4-talaba: Bugun endigina yoshiga yetgan qizchasiga ro‘mollar o‘ratib qo‘yayotgan opalarimiz (meni kechirsinlar) sira yuqoridagiday mushohada yuritganmikanlar? Go‘dak qizgina nima uchun hijobda yurish farz qilingani haqida tushunchaga egamikan? Afsuski, kuzatishlarim oqibatida ko‘pchilik «hijob farz qilingan» degan so‘zlardan nariga o‘tisholmaydi. Ayrimlari hatto hijob haqidagi oyatlar qaysi suralarda nozil qilinganini ham aytib berisholmaydi.

Qizlarimiz chiroyli kiyinishlari bilan birga bilimli, mulohazali va tarbiyali bo‘lishi lozim. Keyingi paytda qizlarining islomiy tarbiya olishini xohlaydigan ota-onalar ko‘pchilikni tashkil qilayapti. Bu xayrli albatta. Aslida, sharqona tarbiyaning asosini islomiy madaniyat tashkil etadi.

5-talaba: Bugun diniy tarbiya olayotgan qizlarimizning ayrimlari esa onasiga, xolalariga shunday muomala qilishyaptiki,

uning Islom ilmini o'rganayotganiga ham ishonging kelmay qoladi.

– Opajon, hijobda yurmasangiz do'zaxiy bo'lasiz..

Axir bu nima degan gap. Qizning so'zlari go'zal islomiy axloqqa zid emasmi? Onasiga yaxshilik istagan odam chiroyli uslubda islomiy ahkohlardan so'zlab bermaydimi? Qur'oni Karimni baholi qudrat tushuntirishga intilmaydimi? Hatto payg'ambarimizning o'zlari ham yaqinlariga, «oxiratda sizlarni nima kutayotganini bilmayman, shuning uchun Allohga tavakkal qiling, faqat undangina qo'rqing, uning muruvvatidan umidvor bo'ling», deganlari haqidagi hadis ko'pchilikka ma'lum-ku. Onasiga tanbeh bermoqchi bo'lgan qizgina, avval o'zi chuqurroq bilim olishga intilsa bo'lmaydimi?

3-savol: Qishloqlarda, mahallalarda tashkil qilingan «otinoyilar maktabi» ning ahvoli va ulardagi bir tomonlama qarashlar nimalardan iborat?

3-guruh talabalarining javoblari:

1-talaba: Islom dini ezgulikka, yaxshilikka da'vat. Ammo uni niqob qilib, odamlarga turli johilona oqimlarning qarashlarini singdirmoqchi bo'layotganlar ham yo'q emas. Odamlarimiz esa oliy o'quv yurtini tamomlagan o'qituvchining gaplariga shubha qilishi mumkin, ammo arab alifbosidan jinday saboq olgan, salgina islomiy ahkohlarni o'rganganlarga ishonishadi. Ayniqsa, bu holat qishloqlarda yaqqolroq ko'rinadi. Din darsini berayotgan otinoyi va ustozlarning bariga bugun o'g'il-qizlarimizning tarbiyasini ishonsa bo'ladimi? Ularning qarashlarida nuqsonlar yo'qmi. Qur'oni Karim ilmini to'g'ri tushuntira olyaptilarmi?

2-talaba: Yaqinda qishloqqa borganimda qo'shni ayollardan biri qaynonamga yozg'irib qoldi, – deb yozadi. Hamro Bonu Musurmonova–otinoyilarning bari turli-tuman gapirishadi. Ularning qay biriga ishonishingni ham bilmaysan. Avvallari otinlarning gapso'zlari bir-birini to'ldirardi. Endi esa ikkita otin bir davrada o'tirsa, gap talashib qolishadi. Ularning qaysi biri haq ekanini bilolmay qolasan. Shunda qaynonam «Ollohga tavakkal qiling» deb maslahat berdilar: Mana shu kabi hali o'z iymonida sobit bo'lmagan otinoyilar endigina dunyoqarashi shakllanib kelayotgan qizlar ongini bir yoqlama qarashlar bilan cheklab qo'ymadimi? Bugun biz qizlar-

ning hijobda yurishi yoki zamonaviy kiyinishini muhokama qilishdan avval shu narsalar haqida o'ylab ko'rishimiz kerak. Bu yurtimizdagi har bir xonadonga tegishli masala. Agar oilada farzand dunyoviy ilmlar bilan birga islomiy axloq doirasida tarbiyalansa, jamiyatga foydali yetuk inson bo'lib o'sadi. Bunga ustoz tanlashda yanglishmaslik uchun esa ota-onalarning o'zi ozmi-ko'pmi Qur'oni Karim ilmidan xabardor bo'lishi kerak. Afsuski, hali bu muborak kalomni o'qib mushohada qiladigan ayollarimiz u qadar ko'p emas.

3-talaba: Agar otinoyilar har jihatdan bilimli bo'lsa, nur ustiga a'lo nur bo'lar edi. Shuning uchun ham masjidlarning imom-xatiblarini ma'lum vaqtlarda attestatsiyadan o'tkazilayotganday, joylardagi xotin-qizlar qo'mitalari va mahalla faollari diniy idoralar ulamolari bilan kengashib otinoyilarning bilim darajalarini ham sinovdan o'tkazsalar, foydadan holi bo'lmasdi.

O'g'il-qizlarimiz yurtimiz ravnaqi uchun xizmat qiladigan shaxslar bo'lib ulg'ayishi kerak. Ularning ongida johilona bir yoqlamalik shakllanib qolsa, avlodlarigacha ta'sir o'tkazishi mumkin. Ehtimol, keyingi paytlarda hijobli qizlar haqidagi yaxshi-yomon so'zlarning kelib chiqishiga ham mana shunday tarbiya sabab bo'layotgandir.

4-talaba: Yurtimizda har bir shaxs kiyinish erkinligiga ega. Ammo yuziga hijob tortayotgan qizlarimiz, bu narsa boshga bir ro'molni yopinish bilangina o'lchanmasligini yaxshi bilishlari kerak. O'rtada iymon va go'zal islomiy madaniyat turibdi. Odamlarga yaxshi ko'rinish uchun yoki kimgadir havas qilib, yoinki har turli yomonliklarni ko'zlab kiyib bo'lmaydi uni. Zero, «eng yaxshi libos taqvo libosidir» (Qur'oni Karimdan).

«Xalq so'zi» gazetasining 1998-yil 5 mart sonida bosilgan G'. Hottamov, S. O'nar, Sh. Hamroyevlarning «Ko'ngildagi buzilish» maqolasidagi quyidagi fikrlar ham vahhobiylik yosh qizlarimiz ongiga qanday fojiali ta'sir ko'rsatayotganligini ochib yaxshi misol bo'ladi. Mualliflar yozadi: «Yaqinda bir birodarimiz universitetda o'qib yurgan singlisi kuydirib yuborganligidan zorlanib qoldi: «Avvaliga hijobga kirdi, namozlarni kanda qilmay o'qiy boshladi, ro'zani to'kis tutdi, so'ng yuzini butunlay berkitdiki, hatto ko'zi zo'rg'a ko'rinadiki, yana hijobi qop-qora deng, bundan boshqacharoq rang tanlasang bo'lmaydimi desam, quloq solmaydi. Nima

emish, kamina – namoz o‘qimaydigan odam – g‘irt kofir emish-man, shu bois aytgan gaplarimning birontasiniyam bajarmaslikka haqqi bor emish. Shunaqa odat chiqardiki, na non, na ovqat yeydi. Yangasiga aytibdiki, mabodo shu taomga harom aralashgan bo‘lsa, sizlar qatori do‘zaxga tushaman, yaxshisi, yemay qo‘ya qolay!

Sizlar bilan bir dasturxon atrofida o‘tirishning o‘zi gunoh, debdi u. Juda alam qildi. Tug‘ishgan singling sendan hazar qilsa, yovga qaraganday qarasa, nima degan gap o‘zi bu?

Bir kuni uyga kelibdi-da, otinoyim meni Turkiyaga, madrasaga o‘qishga yubormoqchi, debdi yangasiga. O‘sha madrasada besh yil tashqariga chiqarmay diniy saboq berilar emish. Buning uchun otinoyisinikida yarim yilgacha xizmat qilishi, demak, sadoqati zo-hir bo‘lishi kerak, shundagina u o‘z mablag‘i hisobidan o‘qishga yuborar ekan.

Shu gaplardan keyin u birato‘la uyga kelmay qo‘ydi. Yangasiga «yaqinda hujraga kiramiz, shundan oldin fursat bo‘lsa qishloqqa borib kelaman» – debdi.

Bu gapni eshitib, picha ko‘nglim yorishdi. Onamning maza-si yo‘q, bir-ikki kun oldida yursa, aqli kiradi, dunyoviy ishlarga moyillik sezsa ham ajab emas, deb o‘yladim. Har qalay, otinoyi–otinoyi, oq yuvib, oq taragan onasi emas-ku! Onaning mehri bo‘lakcha bo‘ladi.

Ammo ko‘p o‘tmay otam telefon qildi. Onang og‘irlashib qol-di, singlingni olib tezda yetib kel, dedilar. Garang bo‘lib qoldim. Nimasini aytay? Avvaliga singlimni axtarishga tushdim, qani endi topila qolsa!

Umidim uzilgach, yarim kechada qishloqqa jo‘nadim. Onamning ahvoli og‘ir ekan, to‘shakda qimir etmay yotibdi. Meni zo‘rg‘a tanidi, singlimni so‘radi. Nima deyarimni bilmayman. To‘g‘risini aytsa, o‘lganning ustiga tepgan bo‘ladi.

Axiyri. o‘qishi tugashi bilan kelib qoladi, dedim. Onamning il-haq bo‘layotganini ko‘rib, otam yana meni izimga qaytardi.

Dardu dunyom qorong‘u desangiz. Singlimni kimdan so‘rab-surishtirishni, qayerdan borib axtarishni bilmayman, xayolimga har xil o‘ylar keladi, qiz bola narsam...

Nihoyat, bir kuni singlimning o‘zi yangasiga telefon qilibdi, hozir hujradan chiqmay saboq olayapmiz, debdi. Yangasi, onangiz

og'ir, yo'lingizga ko'z tikib yotibdi, sizni axtarib akangizning qancha ovora bo'lganini bilsangiz edi, desa u aytgan emish:

– Men Xudo yo'lga kirgan odamman, hujrani tashlab hech qayoqqa ketmayman!

Shundan buyon u na telefon qiladi, na o'zi ko'rinish beradi. U yoqda onam shu qiziga ilinib, ilhaq yotibdi. Toza kuyib ketdim. O'zimdan o'tganini o'zim bilaman. Ammo islom deganda men qandaydir harbiy tartib-intizom, bunday toshmehrlilikni tushunmayman. Otinoyisining chizgan chizig'idan chiqmasa-yu, ammo tug'ishgan akasi, ilhaq bo'lib yotgan volidai muhtaramasidan yuz o'g'irsa. Yashash manzilini aytmasa. Tushuna olmayman, qanday gap o'zi bu? O'sha otinoyisining o'zi kim? Diniy savodi yetarlimi? Qanday ta'lim olayapti ular? Nega buncha aqidaparast bo'lib ketishmoqda? Yoshlarni bunday yo'lga boshlashdan maqsad nima? Agar, rostini aytadigan bo'lsam, shu otinoyini shu qizlarga Xudo yo'lida saboq berayotganiga ham ishonmayman. Umuman, kim unga bunday huquq bergan?

Singlimga o'xshagan yoshlar turli xil ta'sirlarga tushib qolishini, ularning ma'naviyatiga ziyon yetishini sira-sira istamayman».

5-talaba: Darvoqe, nega endi birodarimizning singlisi Turkiyaga borib, madrasada saboq olishi kerak? Turkiya mudofaa qo'shinlari yuksak martabali rahbarlaridan birining «Nbyus upk» gazetasida yozishicha, hozir islom reaksiyon kuchlari mamlakatda kurd partizanlariga nisbatan keskinroq ekstremistik harakat qilishayotir. Shuning uchun ham yaqinda islom aqidaparastlarini cheklash va madrasalar ustidan nazorat o'rnatish hukumat tomonidan ko'rib chiqildi.

Alloh taolaga ibodatdan keyingi eng zarur amal ota-ona roziligini olishdir. Qur'oni Karimda ham «Alloh taolaga ibodat qilish» deyilgan oyatning davomida «Ota-onangizga yaxshilik qiling» deb marhamat qilingan. Payg'ambar alayhissalomning hadislarida «Allohning roziligi ota-onaning roziligidir» degan muborak so'zlar bitilgan. Nahotki, qiz bolani qandaydir noma'lum hujrada o'qitishga shunchalik ahamiyat bergan otinoyi mazkuryat va hadislardan bexabar bo'lsa?

4-savol: Vahhobiylikning hanafiy an'alariga qarshi kurashi qanday kechmoqda?

4-guruh talabalarining javoblari:

1-talaba: Islomdagi eng yirik mazhab –Hanafiyda din amallari oson ko'rsatilgan. Milliy urf-odatlar rad etilmaydi. Misol uchun Navro'z bayrami o'tkazish, do'ppi, atlas kiyim kiyish, salla o'rash yoki o'ramaslik masalalarida bahs yuritilmaydi.

Qabrlarni ziyorat qilish marhumlar ruhiga duo qilish savob hisoblanadi. Ixtilof qilishga yo'l qo'yilmay barcha masalalar kelishuv yo'li – ijmo, fatvo orqali hal qilinadi.

Shu sababli xalqimizda ota bobolarimiz qabriga sag'analar qurib, ularni ziyorat qilib xotiralarini e'zozlash farzandlar uchun burch hisoblanadi. Amir Temur, At-Termiziy, Bahouddin Naqshband, Ahmad Yassaviy kabi o'nlab bobokalonlarimizga qo'yilgan yodgorliklar fikrimizning dalilidir. Lekin ayrim joylarda vahho-biyalar oqimidagi dindorlar tomonidan qabrtoshlarni buzib tashlash hollari ro'y bermoqda va ular tomonidan bu ulug' zotlarning ziyoratgohlariga borganlar kofir deb e'lon qilinmoqda. Shu to'g'rimi? Bu haqda Islomda nima deyiladi?

2-talaba: Bu o'rinda «Adolat» gazetasi xodimi Sh. Xudoyberdiyevaning o'sha davrda O'zbekiston musulmonlari diniy idorasi rahbari, muftiy Abdurashid qori Bahromov bilan qilgan suhbatidan quyidagilarni keltirishimiz maqsadga muvofiqdir. Abdurashid qori deydi: «Ma'lumki, Vatanimizda ham, chet mamlakatlari-da ham qadimdan ulug' zotlarning qabrlariga maqbara qilinganki, vaqti-vaqti bilan ularni eslab – xotirlab turmog'imiz uchun. Janob Payg'ambarimizning «Ey ummatlarim! Olamdan o'tib ketgan yaqinlaringizni bu dunyoda qilib ketgan yaxshi, xayrli amallarini yodlaringizga, xotirlaringizga olib turinglar, degan muborak amrlari bor. O'tganlarni eslamoliq uchun ana shunday qabrtoshlari qo'yilgan. Hozirda ham mo'min-musulmonlarimizning otonalari, yaqinlari olamdan o'tganda, qabristonlarga kichkina bir qabrtosh qo'yadilar. Ya'ni vaqti-vaqti bilan qabristonlarni tozalab, pokiza qilib, gul ko'chatlari ekib, shu bilan birga vafot etgan yaqinlarini xotiralariga oladilar. Bizlarning shariati Islomda haqiqatdan bu man qilinmagan. Lekin Islomning avvalidan bizga ma'lumki, odamlar hali dinsiz, islomdan bexabar bo'lganliklari tufayli qabrlarga borib, qabrtoshlarga sig'inib, ulardan madad so'raganlari uchun bu ishlar man qilingan edi. Alloh taolo muqaddas Islom ta'limotini mo'min-musulmonlar qo'llaridan kelganlari-

cha egallaganlaridan so'ng, ular qabrtoshlarni ularga sig'inish uchun emas, shu yerga dafn etilgan yaqinlarining xotirasiga qo'yanlar. Madadni esa faqat Alloh taolodan so'rab, ungagina iltijo qiladilar».

3-talaba: Avvaldan Islom dinimizda bu narsa doimo uchragan. Ammo vahhobiylar g'oyasiga berilgan bir guruh yoshlar Andijon viloyati Xo'jaobod tumanida avliyolar va mozorlarga sig'inishga qarshi kurash bahonasi bilan «Mehmon Vali» qabristonida qabrtoshlarni buzib ketishgan. Ma'lum bo'lishicha, bu ishni Andijon tumani Xartum qishlog'ida yashaydigan S. Qodirov, A. Haydarov va A. Egamberdiyevlar qilganlar va ular shu noma'qulchilikni «ma'qul va savob ish» deb hisoblashar ekan.

– Muftiy xazratlari «vahhobiylar» ning qutqusi bilan ayrim joylarda «qazo qilganlarning ruhiga fotiha darkor emas», deya fotihaga kelganlarni qaytarib yuborish hollari ham uchrayotgan ekan. Siz bunday holatga qanday qaraysiz? Degan savolga muftiy hazratlari shunday javob beradi:

– Mo'min-musulmonlarimizning bir-birlariga nisbatan mehr-oqibatlari juda yuksak. Xususan, mustaqil Jumhuriyatimizda istiqomat qilayotgan musulmonlar qadimdan bir-biriga oqibatli. Ular azaldan biror yaqinlari vafot etganda bir-birlariga ta'ziya bildirib, ko'ngil so'rab, qadimiy urf-odatlarimiz va shariat ahkomlarimizni bajarib kelganlar, Qur'oni Karimda mo'min-musulmonlar bir-birlarining haqlariga duoi xayr qilganlarida, vafot etgan kishilarga qanday duo qilishlik, ularning haqlariga Alloh taolodan qanday xayrlarni so'ra-moqlari darkorligi ham alohida bayon qilingan. Alloh marhamat qilyapti: mo'min-musulmon bandalarim bir-birlarining haqlariga duoi xayr qilib so'raydigan bo'lsalar, shunday so'rasinlar:

– Ey, bizlarni yaratgan egam, bizlarning gunohlarimizni mag'firat qilgin va bizlardan oldin iymon bilan o'tgan mo'min-musulmonlarimizning gunohlarini afv qilgin. Mo'minlar Alloh taolodan shu taxlit duoda bo'lmoqliklari kerakligi bayon qilingan.

Ular yaqinlari vafot etganlarida ta'ziya bildirib, duoi xayr qilib, fotiha o'qib, Allohning kalomidan o'qib turishligi—bu shariati Islomiyadagi eng yaxshi amallarimizdan hisoblanadi.

4-talaba: Vahhobiylik oqimiga mansub shaxslar, hatto Qur'oni Karimni o'qisa savob bo'lmaydi. Qabristonlarda ham duo o'qib bo'lmaydi, degan gaplarni ham aytishgan. Men shuni alo-

hida ma'lum qilamanki, ba'zi vahhobiylar janoza o'qiganlarida, qabristonda istig'for o'qiyimiz, shu yerdan qaytaveringlar, deganlar. Mazhabimizga ko'ra, yaqinlari vafot etganda qabristonga kelib shariat ahkomlariga rioya qilgan holda Qur'oni Karimni o'qib, o'tganlarning haqiga duo o'qimoqlik joiz. Bizlarning shariati Islomiyada Allohning kalomlariga muhabbatli bo'lish, Qur'on oyatlariga amal qilish, vahhobiylarga nisbatan o'z fikr-mulohazalarimizni yetkazish siz va bizning muqaddas burchimizdir.

5-savol: Yoshlarimizning diniy va dunyoviy bilim olishlariga qanday sharoit yaratilgan?

5-guruh talabalarining javoblari:

1-talaba: Keyingi yillarda ba'zi joylarda vahhobiylar ta'siri ostida maktab o'quvchilarining dunyoviy bilimlardan sovib, diniy bilimlarga berilib ketishlari, ayni namoz paytida hatto yosh o'quvchilarning ham darsni tashlab, masjid tomon yo'l olishi, xonadonlarda diniy maktablar ochilib xalifa-domlarning dars o'tishi kuchayib ketgan edi. O'quvchilarning darslarga qatnashmay, diniy o'qishga berilib ketishini qanday baholash mumkin? Bu savolga O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Din ishlari bo'yicha qo'mita bo'lim boshlig'i Muhammadbobur qori Yo'ldoshev javobini keltirsak:

«Aslida, mamlakatimizda diniy bilim olaman deganlar uchun hech qanday to'siqlar qo'yilmagan. Aksincha, qanchadan-qancha qonuniy diniy maktablar faoliyat ko'rsatmoqdalar, u yerlarda yetuk ustozlar xalqimizning minglab farzandlariga saboq bermoqdalar. Lekin har qanday ilm avval dunyoviy bilimlardan boshlanishini unutmasligimiz kerak. Bolani maktabdagi majburiy dunyoviy ta'limdan bezdirib, faqat diniy ta'limga tortish, bu ta'limni qayerda, kimdan dars olgani noma'lum, o'quv-pedagogika uslubiyatlaridan begona shaxslardan olinishi, farzandlarimizni har tomonlama bilimi bo'sh va sayoz, yuzaki ma'lumot egasi qilib qo'yadi. Shuni ta'kidlash lozimki, Respublikamiz huquqiy-demokratik davlat. Shu bilan birgalikda diniy ta'limga keng yo'l ochib berildi. Hukumatimiz vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida hamda ta'lim to'g'risidagi qonunlar qabul qildi».

2-talaba: Demak, diniy ta'lim olish har bir kishining shaxsiy ishi. Bu xususiy e'tiqodni qoniqtirishdan iborat. Shu kunlarda

Respublikamizda Toshkent Islom instituti faoliyat ko'rsatmoqda. Ikkita ayol-qizlar madrasasi mavjud. Shu bilan birgalikda, o'n to'rtta o'рта maxsus Islom bilim yurtlari ham bor. Prezidentimiz tashabbusi bilan Toshkentda Islom universitetining tashkil etilishi dunyoviy va diniy bilimlarni egallagan kadrlarni yetishtirishi shubhasizdir. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, ana shunday ma'lum mashhur madrasalarimizga qaramasdan, ba'zi bir otaxonlar, onaxonlar oq-qorani ajratmagan yosh bolalarni norasmiy tashkilotlar, ya'ni hujralarga, xususiy tizimlarga olib borib berayaptilar. Hujralarda ta'lim berishning o'zi pedagogikaga yot bo'lib, bu yerda ta'lim berayotganlarning niyatlari yosh farzandlarimizning onigini zaharlash, xolos. Bu joylarda ta'lim olgan farzandlarimiz to'g'ri yo'ldan adashib, oqibatda na ota-onasini, na Vatanni e'tirof qiladi. Shuning uchun ota-onalarga maslahat berardimki, farzandlari avvalo dunyoviy maktablarni to'liq bitirib, o'рта ma'lumot olsalar. Imkon bo'lsa birorta kasb-hunar egallaganlaridan keyin, ma'lum madrasalarga kelsalar. Toki madrasalarda ta'lim olsalar, ayni muddaolariga yetgan bo'lar edilar.

Yurtimizda Imom al-Buxoriy nomli butun jahonga ma'lum va mashhur Islom instituti bor. Bu yerda yetuk ulamolar, ustozlar tahsil beradilar. Shu bilan birga o'g'il bolalar uchun madrasalarimiz ham bor. U yerda va diniy darslar mufassal o'tiladi.

3-talaba: Yoshlarimizning chet mamlakatlarda diniy ta'lim olishlari uchun qanday imkoniyatlar bor? Norasmiy ilmgohlarni bitirib kelganlar yurtimizda ish bilan ta'minlanadimi?, Degan savolga shunday rasmiy javob mavjud.

O'zbekistonlik yoshlarimiz rasmiy ravishda chet ellarga borib ta'lim olishmoqda. Masalan, Arab Respublikasi, Quvayt, Turkiya, Pokiston, Saudiya Arabistoni kabi mamlakatlarda yoshlarimiz ta'lim olmoqdalar. O'qishni bitirib kelib, yurtimizdagi yuqorida aytilgan dargohlarda dars berayotganlar ham ko'p. Ularning ayrimlari ba'zi joylarda o'quv maskanlarini boshqarmoqdalar. O'z bilimini, malakasini oshirmoqchi bo'lganlar mamlakatimizdagi dunyoviy bilimgozlarda o'qimoqdalar. Respublikaning mustaqilligi sharofati bilan chet ellarga borib—kelish bema'lol bo'lib qoldi. Afsuski, ba'zi yoshlarimiz tijorat-ziyorat ishlari bilan chet ellarga borib, norasmiy ravishda o'sha yerlarda qolib, ustiga-ustak, o'sha davlat tizimida, nazoratida bo'lmagan

ba'zi bir oqimlarga mansub ekstremistik ruhdagi ilmgohlarga borib jihod ruhida ta'lim olmoqdalar. Misol uchun, Pokistondagi yirik universitetda o'qiyotgan yoshlarimizdan farqli holda, xuddi shu mamlakatda norasmiy, ekstremistik ruhdagi ta'lim beruvchi ilmgohda ta'lim olayotgan yoshlarimiz ham bor, ular o'sha yerda jihod ruhida reaksion ta'lim olib kelib, qurol ishlatishni o'rganib, oqibatda diyorimizda ba'zi bir ixtiloflarga sabab bo'lmoqdalar.

Norasmiy diniy ilmgohlarni bitirib, yurtimizga kelganlarga diniy sohada ish berilmaydi. Yuqorida aytib o'tilganidek, ular diniy rahbar sifatida tan olinmaydi. Ular avvalo Vatan, xalq, mahalla oldida o'zlarini oqlasa, o'zimizdagi diniy ilmgohlarga kelib o'qisa, hurmat topsa, kasb-hunar o'rgansa, ehtimolki, ular jamiyat tomonidan kechirilalar.

O'qituvchi aytilganlarni xulosalab, darsni yakunlaydi va talabalarni baholaydi.

10-§. DUNYO DAVLATLARIDA TERRORIZM HARAKATLARI

Terrorizmning mohiyati. Hozirgi davrda globallashuv sharoitida xalqaro terrorizm tobora kuchayib borayotganligi butun dunyo xalqlarini tashvishlantirmoqda. O'zbekiston xalqi bu muhdish hodisalarni o'z boshidan kechirdi.

Hozirgi zamonning global muammolarini yechmay turib, jamiyatda terrorizmni kamaytirib va yo'qotib bo'lmaydi. Shunday ekan terrorizmning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, mafkuraviy, g'oyaviy va huquqiy tomonlarini tahlil etgan. Yurtboshimiz Islom Karimov, terrorizmning tashqi ko'rinishlariga qarshi kurashish bilan bu ofatni bartaraf etib bo'lmasligi, ushbu balo-qazoning birlamchi manbalariga qarshi kurash darkorligini alohida ta'kidlagan edi. Chunki har qanday terroristik harakat rahnamalarsiz, iqtisodiy ta'minotsiz amalga oshmaydi.

Masalan, 1668–1991-yillarni olib ko'raylik: bu davrda butun dunyoda 6 ming 850 marta terrorchilik aktlari sodir etilib, 5–683 kishi o'ldirilgan, 15 mingdan ziyod inson turli holatda jarohatlangan. 1992–2000-yillar orasida esa jahonda 2054 marta terrorchilik fojiasi amalga oshirilgan bo'lib, 2547 kishi hayotdan ko'z

yumgan, 20555 begunoh inson yarador bo'lgan. 2001–2003-yillarda terrorchilar 661 marta xunrezlik amalga oshirganlar. Dahshatli tomoni shundaki, unda 4146 kishi hayotdan ko'z yumgan va 4 mingdan ziyod kishi nogiron bo'lib qolgan.¹ Xullas, terrorizm miqyosi tubdan o'zgarib, terrorizm bugun “super terrorizmga aylanib bormoqda”².

Jahonda terrorizmga qarshi olib borilayotgan kurashda O'zbekistonning ham o'ziga xos o'rni bor. Davlatimiz xalqaro huquqiy me'yorlar, Birlashgan Millatlar Tashkiloti va boshqa xalqaro tashkilotlarning shu masalada qabul qilingan hujjatlariga amal qilib jahon hamjamiyati oldida zimmasiga olgan majburiyatlarning to'liq bajarilishini ta'minlab kelmoqda. Demak, mamlakatimiz Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlar orasida birinchilardan bo'lib 2001-yilda “Terrorizmga qarshi kurash to'g'risida” gi Qonunni qabul qildi. Shu bilan shaxs. jamiyat va davlatni terrorizm xavfidan himoya qilishning huquqiy asosi yaratildi.

Ushbu Qonunda terrorizm tushunchasi quyidagicha ifodalanagan: “terrorizm–siyosiy, diniy, mafkuraviy va boshqa maqsadlariga erishishi uchun shaxsning hayoti, sog'lig'iga xavf tug'diruvchi, mol-mulk va boshqa obyektlarning yo'q qilinishi (shikastlantirishi) xavfni keltirib chiqaruvchi hamda davlatni, xalqaro tashkilotni, jismoniy yoki yuridik shaxsni biron-bir harakatlar sodir etishga yoki sodir etilishidan tiyilishiga majbur qilishga xalqaro munosabatlarni murakkablashtirishga, davlatning suverenitetini hududiy yaxlitlikni buzilishiga, xavfsizligiga putur yetkazishiga, qurolli mojarolar chiqarishini ko'zlab ig'vogarliklar qilishga, aholini qo'rqitishga, ijtimoiy-siyosiy vaziyatni beqarorlashtirishga qaratilgan. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat Kodeksida javobgarlik nazarda tutilgan zo'rlik, zo'rlik ishlatish bilan qo'rqitish yoki boshqa qilmishlar”dir. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Parlamenti tomonidan “Jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirishga va terrorizmni moliyalashtirishga qarshi kurash to'g'risida”gi Qonunning qabul qilinganligi ham bu muammoni

¹ Встречный захват. «Труд-7», 2004-yil, dekabr

² Yu. Po'latov., S. Razzoqov. “Terrorizmga qarshi samarali kurashish uchun uning xususiyatlarini bilish kerak”. “Falsafa va huquq”. 2006. №2 33-bet.

hal etish borasida olib borilayotgan harakatlarning mantiqiy davomidir.

Ayni paytda terroristik tashkilotlar tomonidan olib borilayotgan tashviqot yoshlarning soxta g'oyaga aldanib qolishi, yurt ravnaqi yo'lidagi faoliyatidan chalg'ishi jamiyatdagi ma'naviy-ruhiy muhitning buzilishiga sabab bo'lmoqda.

Terroristik tashkilotlar faoliyati, shuningdek, musulmon bo'lmagan mamlakatlar aholisi o'rtasida islomni "yovuzlik saltanati" va tahdid manbai sifatida qabul qilinishiga, "islomofobiya" ning turli ko'rinishlari paydo bo'lishiga ham zamin yaratmoqda. Hozirgi davrda terrorizmning kishilik jamiyatining nafaqat bugungi kuni, balki istiqboliga ham tahdid solayotgan omilga aylanganini, insoniyat bir butun vujud sifatida qarshi kurashga kirishgandagina uni yenga olishi mumkinligini ko'rsatadi.¹

O'zbekiston Rahbari o'z davrida terrorizmga qarshi kurashda o'z pozitsiyasini qat'iy bildirgan edi: "Checheniston va Dog'iston chegaralaridan Rossiya amalga oshirayotgan operatsiyalar kabi biz ham Tojikiston hududidagi terroristlar bazalariga qarshi aynan ana shunday operatsiyalarni uyushtirishga to'la haqlimiz. Ushbu fursatdan foydalanib, aytmoqchimanki: O'zbekiston bu bazalarga shunday zarba berishiga tamoman haqliki, u yerda uni anchagacha eslab yurishadi, hatto o'z avlodlariga ham yetkazishadi. Bunday bosqinchilik xujumlarini biz kechirmaymiz va biz bilan o'ynashishiga yo'l qo'ymaymiz".

Terrorizm terrorchilik-zo'rlik va jaholat mafkurasi, terror bilan amalga oshiriladigan siyosiy harakat. "Terror"ning lotin tili-dagi birlamchi ma'nosi "qo'rqinch", "dahshat"ni anglatadi. Psixolog olim K. E. Izardning fikricha, "qo'rqinch"—bu emotsiya bo'lib, u haqda odamlar dahshat bilan o'ylashadi. Shunga qaramay qo'rqinch hayotimizning real qismidir". Zero, inson unga turli hayotiy vaziyatlarda duch kelishi mumkin. Buni ba'zi bir ta'sirlar (zo'ravonlik, kuch qo'llash, turli axborotlar, tabiiy ofatlar, ishda xatoga yo'l qo'yish, jang maydoniga tushish va b.) natijasida, inson o'z tinchligi va xavfsizligini yo'qotishdan qo'rqib, dahshatga tushishida kuzatish mumkin.

¹ Diniy eksteremizm va terrorizmga qarshi kurashning ma'naviy-ma'rifiy asoslari. Toshkent 2005-yil. 99–100-betlar.

Tadqiqotchi N. Safarovaning “Terrorizm” kitobida keltirishicha “qo‘rqinchning muntazam takrorlanib, kuchayib borishi daxshatga olib keladi. Bu holatni “Klon” filmidagi Tasko obrazida ko‘rishimiz mumkin. Demak, terror–takrorlanib, kuchayib boruvchi qo‘rqinchning dahshatga aylanishi. Terrorning ildizi insonning shuuri bilan minglab rishtalar ila bog‘langan, xususan agressivlik va shafqatsizlik oxir-oqibat muayyan tarixiy sharoitlarda anarxiya va zo‘ravonlik bilan “hayotga chorlaydi”.

Freyd fikricha, inson tabiatida ikki kuch hukmron. Birinchisi, barcha narsalarni vayron etuvchi tantanos ruhi; ikkinchisi esa, hayotga, xursandchilikka intilish kuchidir. Bu narsa hayotda turlicha namoyon bo‘ladi. Jumladan, fashistlik g‘oya ruhida tarbiya olgan kishilarda agressivlik, inson hayotiga jirkanish bilan qarash, sadizm, keng miqyosdagi qirg‘inlik, genotsid, buzg‘unchilik kabi vaxshiyliklar ustundir.

“Terror” tushunchasi muomalaga ilk bor Fransiya buyuk inqilobi davrida kiritilgan bo‘lib, aynan qo‘rquv, dahshat, zo‘ravonlik ma‘nolarini anglatadi. Hozir bu atama xalqaro siyosiy lug‘atda mustahkam o‘rnashdi. Ijtimoiy taraqqiyot bilan bir qatorda “terror”, “terrorizm” tushunchalari ham yangi mazmun bilan boyib bormoqda.

Terrorizm ikki xil ko‘rinishga egadir.

1. Individual terror. U davlat siyosatining saqlanishi yoki o‘zgartirilishida yuzaga keladi. Shaxs yoki raqiblarni jismolan yo‘q qilish uslubini qo‘llaydi. Sulolaviy nizolar negizida va nomaqbul hukmdor, davlat va jamoat arboblarni yo‘q qilinishi ko‘rinishida bo‘ladi.

2. Ommaviy terror. Zo‘rlikka qarshi zo‘rluk ishlatish natijasida ommaviy girdobga tortish natijasida yuzaga keladi. Xalqni itoatda saqlash, inqilobchilar tomonidan siyosiy muxolifatning qatag‘on qilinishi uslubini qo‘llaydi. Hokimiyatni boshqarish quroli, siyosiy kurash usuli ko‘rinishida bo‘ladi.

Terrorizmga turli olimlar bir qator ta‘rif berganlar. S. A. Efirov: “terrorizm – barcha ko‘rinishdagi davlat terrorizmi, terror siyosati va genotsidning zimdan amalga oshiriladigan qo‘poruvchilik harakatini birlashtiruvchi harakat”. Yu.M. Antonyan: “terrorizm – vahima solish, davlat va jamiyat tartibotini buzish, qo‘rquv uyg‘otish,

o‘z dushmanini o‘zi xohlagan qarorni qabul qilishga majburlash, siyosiy yoki boshqa o‘zgarishlar qilish maqsadlarida o‘zgalarga xavf soluvchi keskin kuch ishlatishdir”.

Terrorizm – zo‘ravonlikka asoslangan uslub va vositalar yordamida siyosiy maqsadlarni amalga oshirishga yo‘naltirilgan tizimli va uyushtirilgan, siyosiy mazmunga ega ijtimoiy hodisa. Terroristik harakatlar bu yangilik emas, u qadimdan insoniyatning yo‘ldoshi bo‘lib kelmoqda.

Qadimgi davrda terroristik harakatlar

Terrorning ilk namoyon bo‘lishiga nazar solish maqsadga muvofiqdir. Bu narsa uning tarixiy shakllarini chuqur tahlil etish terrorizm muammosining yechimini topishga imkon beradi. Zero, bu yerda suiqasd, fitna bilan terrorni farqlash ham zarur. Odatda suiqasd, fitna ham terrorning bir ko‘rinishidir. Chunki ular ham zo‘ravonlik va kuch ishlatish yordamida amalga oshiriladi. Eng dastlabki fitnachilik va suiqasdchilik harakati Ahamoniylar davlatida sodir bo‘ldi. Ahamoniylar saltanati boshlig‘i Kambiz Misrdan o‘z vataniga qaytishda miloddan avvalgi 522-yilda terrorchilar qo‘lida halok bo‘ladi. Miloddan avvalgi 336-yilda so‘ngi ahamoniy podshosi Artakserks III fitna yo‘li bilan Misrda o‘ldiriladi. Miloddan avvalgi 338-yilda Makedoniyalik Filip II butun Yunonistonni bosib olib, 10 ming kishilik qo‘shinni Kichik Osiyo sohillariga yuboradi va ammo o‘zi miloddan avvalgi 336-yilda qizining to‘yida fitnachi qotillar tomonidan o‘ldiriladi, uning o‘rniga o‘g‘li Iskandar (mil. avv. 356–323) taxtni egallaydi.

Olimlarning hisoblariga qaraganda ilk terror qadimgi Italiyada diktator Sulla davrida sodir bo‘lgan¹. Mitridian VI Evkador (mil. avv. 111–63-yillarda hukmronlik qilgan) bilan Dardan sulhini tuzgach, Lutsiya Korneliya Sulla (mil. avv. 82–79-yillarda hukmronlik qilgan) Italiyaga shoshilinch qo‘shin tortadi. Sulla askarlari va bu to‘qnashuvda Gay Mariy (mil. avv. 107-yilda konsul etib saylangan) ustidan g‘alaba qozonib, Rimda Diktatura o‘rnatadi (mil. avv. 82–79-yillar). Manbalarda aytilishicha, bu urushda 110 minggacha kishi

¹ Всемирная история. Т. II. Госполитиздат. 1956.с.366.

halok bo'lib Italiya qonli janglar maydoniga aylanadi. Rimda dahshatli qirg'inlar boshlanadi. Ko'chalarda barcha mol-mulki musodara etishga, o'zi esa o'limga hukm qilingan ro'yxati osib qo'yiladi.

Miloddan avvalgi I asrda Rimda Yuliy Sezar imperator bo'ladi. Lekin bu tanho hukmronlik Rim aslzodalariga kerak emas edi. Miloddan avvalgi 44-yilda Yupiter bayrami kuni Kassiy va Brut boshchiligida fitnachilar Sezarni 23 joyidan xanjar bilan yarador qilib chavaqlab o'ldiradilar. Eramizning 41-yilida esa imperator Kaligulini ham sirkdan saroyga qaytib kelayotganda Palatin tepaligida qatl etishgan.

54-yilda malika Agrippina eri Klavdiyini zaharlab o'ldirgan. Chunki Klavdiy Agrippinaning oldingi eridan tug'ilgan o'g'li Neronni taxt vorisi qilib tayinlamagan edi.

Kichik Osiyo, Kavkaz orti, Kaspiy bo'ylarida muvaffaqiyatsiz urush olib borib saltanatning obro'siga putur yetkazganligi uchun eramizning 96-yilida imperator Domisian o'z saroyida fitnachilar tomonidan o'ldirilgan.

Rimda Mark Avreliyning o'g'li Kommod taxtga o'tirib o'yinkulgi, tomoshalarga berilib ketganligi, aholiga bepul oziq-ovqat ulashib xazinani ko'kka sovurganligi, imperiyada oziq-ovqat tanqisligi kuchayganligi sababli 192-yili fitnachilar tomonidan o'ldirildi. Demak, terrorizm kishilik jamiyatining barcha bosqichlarida sodir bo'lgan va bo'ladigan noyob hodisa (fenomen) dir. Masalan, diniy mazmundagi terrorchilik (Zardushtning o'ldirilishi) siyosiy terrorizm Sezarning o'ldirilishi va h.k.

O'rta asrlardagi eng yirik terrorchiliklar

Eramizning IV–V asrlaridan XVI asr boshlarigacha o'rta asrlar davri bo'lib, bu davrda ham terroristik harakatlar davom etdi. Demak, terrorizm – avvalambor siyosiy-huquqiy, tarixiy, ijtimoiy-psixologik dinlararo va boshqa muammolarga borib taqaluvchi juda murakkab turli ko'rinishli, o'zgaruvchan va kundan-kunga avj olib borayotgan mudhish hodisa bo'lib, uning bartaraf qilinishi bu muammolarning yechimi bilan ham bog'liq.

Terror “kuch, turli xildagi qurollarni qo'llash, ko'pincha, begunoh qurbonlarga sabab bo'luvchi zo'ravonlik” sifatida ta'riflanadi.

Biroq, biror bir mamlakat ichidagi yoki davlat chegarasidan tashqaridagi fojeali voqeani tahlil qilganda yagona bir yondashuv hozircha yo'q.

Dunyo mamlakatlarida siyosiy va diniy terrorchilik aralashib ketdi. Chunki, hukmdor ham diniy hamda dunyoviy hokimiyatning qonuniy egasi hisoblangan. Masalan, Muhammad s.a.v. va fotidan keyin hukmronlik qilgan to'rtta xalifadan faqatgina Abu Bakr Siddiq (632–634) gina o'z ajali bilan o'lgan. Qolgan xalifalar Umar ibn Xattob (634–644), Usmon ibn Affon (644–656) va Ali ibn Abu Tolib (656–661) larning barchasi siyosiy muxoliflar tomonidan o'ldirilgan.

Salib yurishlarida ham juda katta terrorchilik harakatlari olib borildi. Ritsarlar 1099-yili Quddus shahrini bosib oldilar va musulmon aholini dahshatli ravishda qirdilar. Ular xotin-qizlarga ham, bolalarga ham rahm qilmadilar. XII-XVII asrlarda ham G'arbiy Yevropada muqaddas "Injil" g'oyalari shak keltirganlarni inkvizitsiya (diniy terror) yordamida dahshatga solib cherkovning jamiyatdagi hukmron mavqesini saqlab qolishga jon-jahdi bilan urinishlar asosida diniy mazmundagi terror ("inkvizitsiya") siyosati amalga oshirila boshladi. Bundan shu narsa ma'lum bo'ladiki, terror siyosati, terrorizm davr guruhiga mos kelmaydigan g'oyalarni hayotga tatbiq etishda ojiz qolgan kuchlar tomonidan amalga oshirishga harakat qilinadi. Demak, terrorchilik – ojizlik belgisi, deb xulosa chiqarish mumkin.

Yevropada ereslar yoki yosh eretiklar (yunoncha tanlab olish, grekcha bid'atchi, dindan qaytgan, shakkok) harakati keng tus oladi. Ereslar yoki eretiklar dinning rasmiy ahkom va aqidalaridan turlicha chekinib, unga muxolifatda bo'ldilar, bu harakatlari uchun ularni bid'atchi deb ataydilar. Ular dinning asosiy muqaddas kitobi, aqida va talablarini tan olgan holda, ma'lum bir davr ijtimoiy kuch va muayyan mamlakat ehtiyojlarini nazarda tutib, unchalik prinsipial ahamiyatga ega bo'lmagan masalalarda tanqidiy fikr yuritgan kishilar bo'lib bid'atchi hisoblangan.

Xristianlikda eretiklar troitsa, gunohkorlik, sirlar, cherkovning muqaddasligi, monaxlar inkor etilgan, mavjud dunyo zulm, shayton podsholigidir, deb e'lon qilingan. Eretiklar cherkov "buzilgan", papa xudoning vakili emas, iblis noibi derdilar. Ular

cherkovning dabdabali marosimlarini rad qilar, ruhoniylarning ushrdan, o'zlarining yer-mulklari va boyliklaridan voz kechishni talab qilardilar. Eretiklarning chiqishlari ruhoniylarning obro'siga putur yetkazardi. Eretiklarga qarshi cherkov va davlat hokimiyati o'ziga xos salb yurishi e'lon qilgan, eretiklar soborlarda qoralangan, quvg'in ostiga olingan, jismonan yo'q qilingan. Cherkov eretiklar ko'p bo'lgan viloyatlarga harbiy yurish uyushtirardi. XIII asr boshlarida papa Innokentiy III Fransiyaning janubiy viloyatlariga ritsarlardan iborat qo'shin jo'natdi. Papa shu yurish qatnashchilarining gunohlarini kechishga va'da berdi. 20 yil davom etgan bu urushda ko'pgina shaharlar talandi, vayron qilindi, aholisi qirib tashlandi. Shaharlardan birida 20 ming kishini qirib tashladilar. Papa elchisidan, "mo'min katoliklardan eretiklarni qanday qilib ajratish kerak?" deb so'rganlarida, u: "bir boshdan yoppasiga o'ldiraveringlar, xudo u dunyoda o'z bandalarini ajratib oladi!" deb javob bergan.

Eretiklarga qarshi XIII asr boshlarida katolik cherkovi tomonidan yuqorida aytilganidek inkvizitsiya joriy qilingan.

Inkvizitsiya (lot – tekshiruv, tergov, qidiruv) – katolik cherkovining erkin fikrlarga, papa hokimiyati g'oyaviy dushmanlariga qarshi kurashi maqsadida tuzilgan maxsus sud muassasasi. Dastlab bevosita Rim papasi tasarrufida bo'lgan. 1231-yildan e'tiboran dominikanlar ordeniga topshirilgan. U xristianlikning sofligini mutlaqlashtirgan, shu sababli aqidaparastlikka yo'l qo'yan. Inkvizitsiya insoniyatning g'oyaviy erkinligiga qarshi qator jinoyatlarni sodir etgan. Ko'plab olim, yozuvchi, ziyolilar mavjud siyosiy tizim va cherkov doktrinasining g'oyaviy muxoliflari sifatida inkvizitsiya qurboni bo'lgan. Masalan, Fransiya xalqining afsonaviy qahramoni Janna d'Ark 1431-yilda Ruan shahrida inkvizitsiya sudi tomonidan jodugarlikda ayblanib, o'tga tashlab kuydiriladi. Chexiya xalqining sardori Yan Gus ham ruhoniylarning qilmishlarini shafqatsizlik bilan fosh etardi. U Rimda mansablar pulga sotilayotganligidan g'azablanib, papani qalloblar piri deb atardi. Gus Chexiyada indulgensiya (gunohlarni kechirish haqidagi maxsus yorliq, afv) savdosini qattiq qoralardi. Praga arxiepiskopi Gusga va'zxonlik qilishni taqiqladi, so'ngra uni murtaf deb e'lon qildi, keyin esa cherkovdan haydadi. Ammo Gus 2 yil Fransiya janubida

va'zxonlikni davom ettirdi. Rim papasi Yan Gusni Germaniya janubidagi Konstansa shahriga oliy ruhoniylar s'yezdiga chaqiradi va himoya yorlig'i berib, hech qanday xavf-xatar yo'qligi va'da qilinadi. Konstansada Gusni zanjirband qilib zax va sovuq, qorong'i zindonga tashladilar. U olti oy zindonda yotdi, so'ngra uni sud qildilar. Sobor uni o'z qarashlaridan voz kechishni talab qildi. Ammo u o'z maslagidan qaytishdan ko'ra o'limni afzal ko'rdi. 1415-yili Yan Gus o'tda kuydirildi. U azobli o'limni mardonavor kutib oldi.

Katolik cherkovi butun Yevropoga yoyilgan Germaniyadagi reformatsiyaga (u papa siyosati va indulgensiya qarshi edi) qarshi kurashda o'z muxoliflarini ommaviy ravishda qirishdan ham qaytmadi. Reformatsiyaga ko'p dvoryanlar va shaharliklar qo'shilgan. Fransiyada katoliklar protestantlarni qirdilar. Ular protestantlarning yo'l boshchilarini qirol singlisining nikoh to'yiga taklif qilish bahonasi bilan Parijga aldab olib keldilar. 1572-yilning avgust oyi kechalaridan birida (avliyo Varfolomey kuni arafasida) protestantlarni qirg'in qilish boshlandi. Xotinlar va bolalar ham ayab o'tirilmadi. Ommaviy qirg'in davrida 30 mingdan ortiq kishi o'ldirildi. Protestantlarning bu qirg'in qilinishi tarixda "Varfolomey kechasi" deb ataladi. Rim papasi bu o'ldirishlarni ma'qullabgina qolmay, hatto bu voqeaga esdalik tariqasida medal yasashni buyurdi.

Koinot haqidagi diniy ta'limotga ulug' polyak olimi Nikolay Kopernik (1473–1543) qaqshatg'ich zarba berdi. Ulug' italyan mutafakkiri Jordano Bruno Kopernikning "Osmon jismlarining aylanishi haqida" kitobini tashviqot qildi. Olam son-sanoqsiz yulduzlardan iborat, ularning har biri bizdan uzoqda turgan quyoshdir dedi. Brunoni 8 yil turmada qiynab 1600-yili o'tda kuydirdilar. 1619-yili buyuk olim L. Vanini ham o'tda kuydirildi.

Yangi davrda terrorchilikning kuchayishi

Qo'rqitish va dahshatga solish orqali o'z hukmini o'tkazishga urinish terrorchilikka xosdir. U iqtisodiy, siyosiy, diniy, g'oyaviy, milliy, guruhiy, individual shakllarda namoyon bo'lishi mumkin. Ta'qib, zo'ravonlik, qo'poruvchilik va qotillik terrorchilikning har qanday ko'rinishi uchun umumiy xususiyat bo'lib, u gumanizm,

demokratiya, adolat tamoyillariga ziddir. Shuning uchun terrorizm qanday “bayroq” ostida amalga oshirilmasin mohiyatan insoniyatga, ezgulikka qarshi jinoyatdir. Iqtisodiy manfaatlarni ko‘zlovchi va moddiy boyliklarni o‘zlashtirishni maqsad qilib olgan terrorchilik harakatlari keng tarqalgan. Unda raqiblarni yoki ularni yaqinlarini jismoniy yo‘q qilish, o‘g‘irlab ketish, zo‘ravonlik, tajovuz bilan qo‘rqitib, o‘z hukmini o‘tkazishga urinish, boyliklarni o‘zlashtirib olish usullaridan keng foydalaniladi.

Terrorizm dinamikasi tasnifi¹.

1. Jamiyat o‘zgarishi jarayonidagi davlat terrorizmi XVI asrda feodalizmning yemirilishi va kapitalistik ishlab chiqarishning yuzaga kelishi bilan bog‘liq. Yevropadagi terrorizm Angliyada kuchaydi. 1172-yilda Angliya Irlandiyani bosib oladi va islohotlar terror bilan o‘tkaziladi. Britaniya bilan Irlandiya o‘rtasidagi kurash 900 yildan beri davom etib kelmoqda.

2. Diktatura ko‘rinishidagi terrorizm.

XVIII asrda ma‘naviy inqilob, ya‘ni diniy ma‘rifat o‘rniga dunyoviy ma‘rifatning jamiyatdagi o‘rni keskin o‘sishi natijasida dunyoviy davlatlarning cherkovdan mustaqil, dunyoviy mantiqqa asoslangan siyosati qaror topishi bilan siyosiy mazmundagi terrorchilik keng avj oldi. 1789-yilgi Fransuz inqilobi terrorchilikni davlat siyosati darajasiga ko‘tardi. “Terrorizm”, “terrorchilik” atamasi o‘sha davrda siyosiy maqsadlari amalga oshirishning alohida uslub va vositasi sifatida ilmiy-siyosiy muloqotda keng ishlatila boshlandi.

M. Robesper 1794-yil 5 fevralda Konventda so‘zga chiqib: “terror – tez, ayovsiz va qat‘iy hakamdir” dedi. Yakobinchilar diktaturasi davrida 35-40 ming kishi terrorizm qurboni bo‘lishdi.

3. Partizanlar urushi. 1808–1814-yillarda ispanlarning Napoleonga qarshi ozodlik urushi deb partizanlik ko‘rinishida terroristik harakatlar amalga oshirildi. Bu ko‘rinish keyingi yillarda ancha kuchaydi.

4. Anarxistik harakati ko‘rinishidagi terrorizm.

Bunga misol tariqasida Rossiyadagi noroziliklarni keltirish mumkin. 1876-yili narodniklarning “Yer va erk” degan yashirin

¹ N. Safarova. Terrorizm. T. “Noshir”. 2009-yil, 31 bet.

tashkiloti tuzildi. Siyosiy kurashga munosabat tufayli vujudga kelgan ixtiloflar, faoliyatining individual terror va fitnachilik metodlari tarafdorlarining guruhlarining paydo bo'lishi 1879-yilda "Yer va erk"ning ikki tashkilotga: "Xalq erki" (1879–1882) va "Cherniy peredal" (1879–1884) tashkilotlariga ajralib ketishiga olib keldi. Chernoperedelchilar omma orasida propaganda ishlari olib borishning eski pozitsiyalarida qoldilar. Xalq erkchilari esa samoderjaviyani sinflar ustidagi hodisa deb hisobladilar. Shu sabablar mavjud tuzumni o'zgartirish uchun kurashning terroristik metodlari bilan qurollangan fitnachilarning tor guruhini tuzishning o'zi kifoya qiladi, deb hisobladilar. Ularning fikricha, podsho va hukumatning eng e'tiborli a'zolarini o'ldirish hokimiyatning inqilobchilar qo'liga o'tishiga va zarur demokratik qayta o'zgarishlarni amalga oshirishga olib kelmog'i kerak edi.

Individual terror taktikasi samoderjaviyaning yo'q qilinishiga olib kelishi mumkin emas edi. Bundan tashqari, bu taktika xalq ommasini "qahramonlar" faoliyati natijalarini passiv kutib turgan "olomon" holatiga solib qo'yar, ularni ommaviy inqilobiy kurashni avj oldirishdan chalg'itar edi.

Lekin rus anarxistlari: "So'z emas faqat terrorchilik harakati-gina ommani qo'zg'ata oladi" degan da'vatni olg'a surdi. Narodniklik terrorizmi Rossiya tarixida chuqur iz qoldirgan terrorizmning bir ko'rinishidir. 1878-yil 24 yanvarda 193 nafar narodnik ustidan sud qilish arafasida Vera Zasluch Sankt-Peterburg general-gubernatori Trepovga o'q uzadi. Bu o'q uzish qator suiqasdlar va repressiya to'liqlarini yuzaga chiqardi. 1870–80-yillarda harakat qilgan terrorchi guruhlar orasida "Narodnaya volya" guruhi podsho Aleksandr II ga nisbatan sakkizta suiqasd uyushtirdi. Maqsad zo'ravonlik va kuch ishlatish yordamida monarxiyani yo'q qilish edi.

1881-yil 1 martida Aleksandr II ning o'ldirilishi kurashning terroristik metodi butunlay asossiz ekanligini tasdiqladi. Eski podsho o'rnini yangisi egalladi. A.I. Jelyabov, S.L. Perovskaya va suiqasdning boshqa ishtirokchilari podsho sudining hukmiga ko'ra osib o'ldirildi, reaksiya yanada kuchaydi.

XX asrdagi milliy tazyiq siyosatini ham terrorchilik siyosatining alohida ko'rinishlari sifatida talqin qilish mumkin. Janubiy

Afrika Respublikasida to XX asrning 90-yillariga qadar olib borilgan aparteid siyosati yoki XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asrning 70-yillarigacha AQSH da qora tanli fuqarolarga nisbatan olib borilgan davlat siyosatini ham terror siyosatining alohida ko'rinishlari ekanligini e'tirof etmoq kerak.

Agar hukmron millatning manfaatlari hisobga olinib, qolgan barcha kichik etnik guruhlarning milliy ehtiyojlari inobatga olinmasdan o'tkaziladigan tazyiq siyosati milliy terrorizmni keltirib chiqarsa, muayyan sinflarning manfaatlari va irodasi qonur darajasiga ko'tarilib, boshqa har qanday guruhlar manfaatlari inkor etiladigan jamiyatlar (masalan, burjua diktaturasi, proletariat diktaturasi) dagi siyosat esa sinfiy terror siyosatining alohida ko'rinishi sifatida namoyon bo'ladi va h.k.

5. Davlat mafkurasi ko'rinishdagi terrorizm.

Ushbu terrorning ko'rinishi bolsheviklar hokimiyati davrida yanada kuchaydi. Eserlar Leninga qarshi terror (Kaplan nomli ayol o'q uzdi) uyushtirgandan keyin bolshevizm dushmanlariga qarshi "Qizil terror" uyushtirildi. Ushbu terror davlat siyosati darajasiga ko'tarildi.

Oq gvardiyachilar esa unga qarshi "Oq terror" bilan javob berdilar. Millionlab aholi bu terrorning qurboni bo'ldilar. Germaniyada 1919-yilda Kommunistlarga qarshi terroristik harakat natijasida K. Libknext va Roza Lyuksemburglar o'ldirildilar.

6. Fashizm va genotsid ko'rinishidagi terrorizm.

Ushbu terrorchilik harakati 30-yillardan, ya'ni fashizm hokimiyat tepasiga kelgandan keyin boshlandi. Birinchi navbatda kommunistlar nishonga olindi. Ikkinchi jahon urushi (1939-1945) yillar davomida fashistlar egallab olgan joylarda, konsentratsion lagerlarda millionlab kishilar o'ldirildilar, yoqib yuborildi.

7. Hozirgi paytda terrorizm.

Hozirgi paytda, ya'ni XX asrning so'ngi choragida terrorizm alohida olingan davlat yoki mintaqa doirasidan chetda chiqib, tobora xalqaro miqyosda, uyushgan tashkilot sifatida namoyon bo'lmoqda. Agar XX asrning 70-yillarida "Qizil brigadalar" (Italiya) bir mamlakat doirasida faoliyat olib borgan bo'lsa, endilikda insoniyat taqdirini hal qiluvchi g'oyalarga qarshi muxolif kuchlar, ta'limotlar atrofida uyushib dunyoviy taraqqiyot kelajagiga katta

xavf solayotgan xalqaro tashkilotga aylanib ulgurdi. Hozirgi kunda jahonda 500 dan ortiq turli xil xalqaro terroristik tashkilotlar, markazlar va guruhlar mavjud. “Al-Qoida” xalqaro terrorchilik tashkilotini bunga misol qilib olish mumkin. Bu tashkilotning tub maqsadi va mafkurasi dunyoviy taraqqiy etayotgan mamlakatlar, birinchi navbatda AQSH, Yevropa mamlakatlari xalqlari hayotiga daxshat urugʻini sochish orqali, mazkur xalqlar oʻz hukumatlari siyosatiga tazyiq oʻtkazib, uni Yaqin Sharq (Falastin, Afgʻoniston, Iroq) muommosini hal etishda xalqaro terrorizm manfaatlariga mos ravishda oʻzgartirishga erishishdan iborat. 1999-yil fevral, 2004-yil aprel, 2001-yil sentabrda AQSHda hamda Ispaniya, Turkiya, Rossiya va boshqa mamlakatlarda 2004-yilda sodir etilgan dahshatli terroristik xurujlar shuni koʻrsatmoqdaki, terrorizm qanday bayroq koʻtarib chiqmasin, qanday shiorlar bilan niqoblanmasin, uning reaksiyon, jinoyatkorona mohiyatini farqlab olish, yovuz niyatini ochib tashlash ongli, hurfikrli insonning, har bir vatanparvar fuqaroning burchidir.¹

“Aurum Senrikiyo” guruhi Yaponiyada 1987-yilda tashkil etilgan boʻlib unga 10 mingga yaqin kishi aʼzo boʻlgan edi. Metroga zarin gazining ochib yuborilishi natijasida 13 kishi halok boʻldi. Tashkilot rahbari Atahara va 5 kishi 2004-yilda oʻlim jazosiga hukm qilindi. Olib borilgan 13 yillik sud natijasida jabrlanganlarning oilalari uchun 38 million dollar tovon puli beriladigan boʻldi. Shundan 40 foizini “Aurum senrikiyo” ning musodara qilingan mablagʻlari tashkil etadi.

2001-yil 11 sentabr oylari AQSH shaharlarida sodir etilgan terrorchilik harakatlari nafaqat aholisini, balki butun jahon hamjamiyatini ham qoʻrquv va dahshatga soldi.

Hozirgi kunda terroristlar oʻz qabih ishlarini amalga oshirishda odamlarning soddaligi, hayotiy tajribasizligi, muqaddas dinimizga boʻlgan qiziqish va intilishlaridan gʻarazli maqsadda foydalanishga harakat qilmoqdalar. Buning uchun ular “jihod”, “shahidlik” haqidagi tushunchalarni notoʻgʻri talqin qilish yoʻlidan boradilar.

¹ Xalqimizning hamjihatligi terrorizmga qarshi kafolatdir. Toshkent, 2004-yil. 13-bet.

Bir aqidaga mukkasidan ketib, boshqa fikrlarni noto'g'ri hisoblab, ularga murosasiz kayfiyatda bo'luvchi hamda o'z rahnamolari g'oyasi uchun o'zini qurbon qilish holati aqidaparastlik deb ataladi. O'zini portlatib, "shahidlik" da'vosini qilayotgan kishilar diniy aqidaparastlarning namoyondalaridir.

Terrorchi kim deganda odatda, ongi zaharlangan, fanatizmga berilgan, o'zi qiladigan jinoiy harakatiga o'zi javob bera olmaydigan, qilayotgan harakatini anglamaydigan, kimningdir yovuz niyatini bajaradigan ijrochi kimsa deb qabul qilish kerak.

Odamlarning joniga qasd qilish, o'ldirish, tazyiq ostiga olish, aholini vahimaga solish maqsadida qilinadigan, tinch insonlarni garovga olish kabi holatlar va buning ortida siyosiy-diniy yoki fanatik maqsadlarda uyushtirilgan jinoyatlarni terrorizm qatoriga qo'shish o'rinli.

Shu o'rinda "Qur'oni Karim"dan misol keltirishni joiz deb topdik: "Kimda kim bir mo'minni o'ldirsa, uni jazosi jahannamda abadiy qolishdir. Yana unga Alloh g'azab qilgay, la'natlagay va unga ulkan azobni tayyorlab qo'ygay" ("Niso" surasi, 93-oyat).

Terrorist kuchlar bugungi kunda ayrim islomiy tushunchalardan o'zlarining g'arazli maqsadlari yo'lida foydalanmoqdalar.

Mantiqqa zid bo'lsa-da johillar quroli bo'lmish terrorizm fan-texnika yutuqlaridan samarali foydalanmoqda. Bir misol keltiraylik. Internet sahifalarida 7000 betlik "Jihad ensiklopediyasi" ning paydo bo'lganligi tufayli portlovchi vositalarni oshxonada ham tayyorlash mumkin bo'lib qoldi. Chunki, bu sahifalarda biologik quroldan qanday foydalanish yoki shahidlik kamarini tayyorlash kabi masalalar bo'yicha "qimmatli" ko'rsatmalar berilgan.

Yadro energetikasi, kompyuter kommunikatsiyalari rivojlangan ilg'or texnologiyalar asrida yuqoridagi maqsadlarga faqat va faqat majburlash, zo'ravonlik yo'li bilangina erishish mumkin. Qur'oni Karimdagi "Dinda majburlash yo'q" oyati bu johil kimsalarning niyatlari islomga mutlaqo zid ekanligini fosh etsa, "o'zingizni o'ldirmangiz" degan oyat shahidlikka da'vo qilayotganlarning "rahnamolari" ning jannat huzur-halovatlari haqidagi yolg'on va'dalariga laqqa tushganini ko'rsatadi.

Terrorizmga qarshi kurashning eng samarali yo'li, bu ofatni tag-tomiri bilan qo'porib tashlashning yagona chorasi – ter-

rorizm uning mafkuraviy poydevoridan mahrum qilishdir. Taasufki terrorizmga qarshi kurashning aynan shu jabhasi ko'pincha e'tiborimizdan chetda qolmoqda. Vaholanki, aynan jaholat mafkurasini kishilarni to'g'ri yo'ldan adashtiradi. Terrorni g'oyaviy jihatdan oziqlantirish aynan soxta g'oyalar terrorchilarning har qanday razilliklarni "oqlash"ga xizmat qiladi, terror ijrochilarini o'limga tik borishga undaydi. Aynan qon to'kishga asoslangan mafkura begunohlarning o'ldirishni muqaddas burch deb tushuntiradi. Qon to'kilishini adolatning tiklanishi deb baholaydi.

Terrorizmga g'oyaviy zarba berishda jaholatga qarshi ma'rifat bilan kurashish lozimligini ham unutmasligimiz kerak.

Qolaversa, hayotimizda yo'l qo'yilayotgan kamchiliklar, ayrim muammolar haqida ochiq-oydin gapirmasligimiz aqidaparastlarning tillarini besh qarich qilib qo'yishi mumkinligini e'tibordan qochirmasligimiz lozim. Bir so'z bilan aytganda terrorizmga qarshi axborot urushi e'lon qilishimiz, mafkuraviy kurashda johil yovga yutqazib qo'ymasligimiz talab etiladi.

Turli sinov va tanlovlar asosida dastlab dinga qabul qilishlar hisobidan, ekstremistik va terroristik tashkilotlar safini yangi a'zolar bilan to'ldirib borish ko'zda tutilgan. Ekstremistik harakatlarning eng quyi tabaqasi ko'pincha siyosiy tusga ega bo'lmagan, mayda zo'rlik va jinoyatlar sodir etadigan unsurlar bilan bog'liq bo'ladi. Bunday zo'rlikning siyosiy lashtirilishi terrorizm tomon qo'yilgan birinchi qadam bo'ladi. O'z doirasiga yangi kimsalarni tortar ekan, terrorchilik guruhi yoki uning rahbariyati so'zsiz bo'ysunishni va "ish"ga mutaassibona sadoqatni talab qiladi. Keyinroq esa yollanuvchilar "hamma narsani biluvchi" va ularga yo'l boshchilik qiluvchi sarbonga duch keladilar.

Hozirgi davrda eng avvalo axborot chegaralarining barham topishida o'zligini namoyon qilayotgan globallashtirish sharoitida va bir paytlar xalqaro munosabatlar mazmunini belgilagan ikki qarama-qarshi kuch – sotsializm va kapitalizm o'rtasidagi o'zaro kurashning barham topishi natijasida ekstremizm va terrorizm mamlakatlar, mintaqalar va umuman dunyo xavfsizligiga asosiy tahdid sifatida birinchi o'ringa chiqdi. Qo'poruvchilik faoliyatining turli ko'rinishlarini o'z ichiga olgan infrastrukturani shakllantirgan va rivojlantirgan mazkur ikki dunyoqa-

rash o'rtasidagi kurash hozirda turli xil kuchlarni birlashtirgan ko'p qutbli dunyoning mazkur infrastrukturaga qarshi kurashidek shakl-shamoyil kasb etmoqda.

Avvalo, ekstremizm va terrorizmning anarxizm va fashizmning arxaik shakllari bilan qorishmasi hisoblangan va ommaning keng qatlamlari bilan bog'lovchi halqa sifatida islom shiorlaridan ustalik bilan foydalanadigan, aslida esa xalq bilan hech qanday aloqasi yo'qligini mohirona yashira oladigan holat kasb etdi. O'z vaqtida, XX asrning 70-yillarida, terrorchilar xalq bilan birgalikni ko'rsatish va uning nomidan harakat qilish uchun kommunizm shiorlari ostida faoliyat yuritishi va shu yo'l bilan mablag' to'plashi qulayroq edi. O'sha yillarda Lotin Amerikasida ekstremistik ruhdagi kommunistparast tuzilmalarning jangarilari jamiyatda parokandalikni yuzaga keltirish va tartibsizlik to'loqinida kommunistlarning hokimiyatni qo'lga olishiga sharoit yaratishga qaratilgan ko'plab terrorchilik xurujlarini sodir etardilar. Biroq aksariyat hollarda, ular hokimiyatni qo'lga olish niyatlariga erisha olmadilar va jamiyat a'zolari diqqatini jalb qilish maqsadini ko'zlagan shovshuvli terrorchilik xurujlarini amalga oshirish bilan qanoatlanishga majbur bo'ldilar. Ekstremistik tuzilmalarning asosiy maqsadi aslida jamiyatni qo'rquv va vahimada tutib turish va shu yo'l bilan omma ongida noilojlik, ertangi kunga ishonchsizlik tuyg'ularini shakllantirishga qaratilgan edi.

Terrorizmga qarshi kurashning mafkuraviy va ma'naviy-tarbiyaviy asoslari

Respublikamizda g'ayriinsoniy va g'ayriislomiy g'oyalarni tarqatishga harakat qilayotgan diniy ekstremistlar ham o'zlarining g'arazli maqsadlarini, ya'ni yoshlarni chalg'itish, ular yordamida mamlakatni o'z taraqqiyot yo'lidan chetlatib yuborishga intiladilar. Yuqoridagi mulohazalardan ham kishilar qalbi va ongini egallash g'oyaviy kurashning bosh maqsadiga aylanganini anglab yetish mumkin. "Bugungi kunda, – deb yozadi Yurtboshimiz, – insoniyat qo'lida mavjud bo'lgan qurol-yarog'lar yer yuzi kurrasini bir necha bor yakson qilishga yetadi buni hammamiz yaxshi anglaymiz. Lekin hozirgi zamondagi

eng katta xavf – insonlarning qalbi va ongini egallash uchun uzluksiz davom etayotgan mafkuraviy kurashdir. Endilikda yadro maydonlarida emas, balki mafkura maydonlarida bo‘layotgan kurashlar ko‘p narsani hal qiladi. Bu achchiq haqiqatni hech qachon unutmash lozim”.

O‘z mohiyati bilan insoniyatga zid bo‘lgan, shu jumladan diniy ekstremistik g‘oyalarga qarshi tura olish uchun kishilarimizda mafkuraviy immunitetini shakllantirish markaziy masalalardan biriga aylanmoqda. Immunitet (lot. Immunitas – ozod bo‘lish, qutilish) deganda tibbiyotda organizmning doimiy ichki muayyanligini saqlashi, o‘zini turli, shu jumladan, zararli ta’sirlardan himoya qilishga qodir bo‘lgan xususiyatlari majmui tushuniladi. Immunitet kishi vujudining turli infeksiyon kasalliklariga berilmaslik xususiyatini ham ifodalaydi.

Insonning tug‘ma bo‘lgan ana shu umumiy immunitet tizimidan farqli ravishda mafkuraviy immunitetni ham shakllantirib borish zarur. U har bir avlod uchun o‘ziga xos xususiyatga ega bo‘ladi va mafkuraviy daxlsizlikni ta’minlashga xizmat qiladi.

Mafkuraviy immunitet tizimining, asosiy va birinchi unsuri, bu bilimdir. Ammo bilimlar ko‘p. Diniy ekstremizm va terrorizm tarafdorlari ham muayyan bilimlarga tayanadilar va uni omma ongiga singdirishga harakat qiladilar. Demak, mafkuraviy immunitet tizimidagi bilimlar obyektiv bo‘lishi, voqelikni to‘g‘ri va to‘liq aks ettirishi, inson ma’naviyatining boyishi va jamiyat taraqqiyotiga xizmat qilishi lozim. Bu bir tomondan, ikkinchi tomondan bu bilimlar o‘z mohiyat e’tiboriga ko‘ra, Vatan, millat, insoniyat manfaatlari bilan uzviy bog‘liq bo‘lmog‘i kerak. Fuqarolarning asl islom haqida xolis va yetarli bilimga ega bo‘lishlari diniy ekstremizmga qarshi immunitetni shakllantirishning asosiy shartlaridan biri hisoblanadi.

G‘oyaviy himoyalashning ikkinchi asosiy unsuri ana shunday bilimlar zamirida shakllanadigan baholar, qadriyatlar tizimidir. Bilimlar qanchalik xolis va chuqur bo‘lsa, uning zamirida yuzaga kelgan baholar qadriyatlar ham shunchalik mustahkam bo‘ladi. Bir so‘z bilan aytganda, qadriyatlar tizimi mafkuraviy immunitetning imkoniyatlarini belgilab beradi va mafkuraviy infeksiyalar yo‘lida mustahkam qalqon bo‘lib xizmat qiladi.

Qayd etilgan mulohazalar asl islom haqida muayyan bilimlar-
ga ega bo'lish, uning bayrog'i ostida taqdim etilayotgan g'oyalar,
qarashlar va harakatlarni to'g'ri baholash, ularning mohiyatan is-
lomiy qadriyatlarga butunlay zid ekanini anglab yetishga xiz-
mat qiladi degan xulosani chiqarish imkonini beradi. Bilimlar
va qadriyatlar tizimi ham mafkuraviy immunitetning mohiyatini
to'liq ifoda eta olmaydi. Zero, mafkuraviy immunitetning uchin-
chi muhim unsuri ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy-ma'rifiy
sohalaridagi mo'ljal va maqsadlar tizimi bilan bog'liq. Ana shun-
day aniq tizim bo'lmas ekan, xoh alohida inson, xoh millat yoki ja-
miyat bo'lsin, goh oshkora, goh pinhona ko'rinishdagi mafkuraviy
tazyiqlarga bardosh berishi amrimaholdir.

G'oyaviy immunitet tizimini shakllantirishga yot g'oyalar kirib
kelishini oldini olish va ularni yo'qotishga qaratilgan chora-tadbir-
lar majmuini o'z ichiga oladigan mafkuraviy profilaktikaning o'rni
katta. U ijtimoiy institutlar tomonidan xilma-xil shakllarda amalga
oshirilgan g'oyaviy-tarbiyaviy, ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy
ishlar majmuini to'g'ri tashkil etilgan butun tarbiya tizimini qam-
rab oladi. Bugungi kunda mamlakatimizda milliy istiqlol g'oyasi
ruhi bilan yo'g'rilgan ana shunday tarbiya tizimi yaratildi. Uni
doimiy takomillashtirib borish va davr da'vatlariga hozirjavobligi-
ni ta'minlash esa har birimiz va hammamizning asosiy vazifamiz
hisoblanadi. Zero, Prezidentimiz ta'kidlaganidek, "Millat bor ekan
milliy davlat bor ekan uning mustaqilligi va erkinligiga, an'ana va
urf-odatlariga tahdid soladigan, uni o'z ta'siriga olish, uning usti-
dan hukmronlik qilish, uning boyliklaridan o'z manfaati yo'lida
foydalanishga qaratilgan intilish va harakatlar doimiy xavf sifatida
saqlanib qolishi muqarrar".

Ko'pchilik mamlakatlarda mafkuraviy va ma'naviy-ma'rifiy
tarbiya tizimi dunyoviy mohiyatga ega ta'lim-tarbiya muassasa-
larida yoshlarga din haqida ilmiy asoslangan bilimlar berish va
diniy muassasalar imkoniyatlaridan diniy ma'naviy tarbiyaning
muhim o'chog'i sifatida foydalanishdek jihatlarni qamrab oladi.
Ularni ro'yobga chiqarishda turli, shu jumladan anchagina qismi
xalqaro tashkilotlar maqomiga ega bo'lgan nohukumat, notijorat
tashkilotlar ham faoliyat ko'rsatmoqda. Diniy-siyosiy ekstremizm
va terrorizmga qarshi kurashning oxirgi yillaridagi xalqaro tajri-

sida dinlararo bag'rikenglik g'oyasi targ'iboti alohida o'rin tutmoqda. Bugun uni targ'ib qilayotgan o'nlab tashkilotlar dunyo bo'ylab faoliyat yuritmoqda. Ularning orasida YUNESKO kabi global miqyosda amal qilayotgan nufuzli xalqaro muassasalar bor.

Bu yo'nalishda olib borilayotgan ishlarda diniy ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashning xalqaro siyosiy-huquqiy zamini ni mustahkamlash bilan birga, uning ma'naviy-ma'rifiy asoslarini kuchaytirish jahon hamjamiyati oldidagi eng dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.¹

Terrorizmga qarshi kurashda qabul qilingan xalqaro-huquqiy hujjatlar va shartnomalar

Terrorizm konvension jinoyatlar turiga mansub bo'lib, ushbu jinoyatlar xususida, insoniyat o'z qarashlarini va munosabatini turli xalqaro hujjatlarni qabul qilish orqali namoyon etgan. Terrorizmning oldini olish va jazolash to'g'risida 1937-yilda qabul qilingan "Jeneva konvensiyasi" bunga misol bo'ladi. Ushbu sohaga mansub bo'lgan xalqaro-huquqiy aktlarni quyidagilarga bo'lish mumkin:

– universal xususiyatga ega bo'lgan xalqaro aktlar – bularga Xalqaro jinoyatchilikka qarshi kurash to'g'risidagi konvensiyalarni kiritish mumkin. Bular 20 ga yaqin aktlardir. Terrorizmning oldini olish va uni jazolash to'g'risidagi konvensiya, 1979-yilgi odamlarni garovga olishga qarshi kurash to'g'risidagi konvensiya, 1994-yil qabul qilingan xalqaro terrorizmni yo'qotish choralari to'g'risidagi deklaratsiyaga to'ldirishlar va o'zgartirishlar kiritildi.

– mintaqaviy xususiyatga ega bo'lgan xalqaro aktlar – bularga 1979-yilda qabul qilingan terrorizmga qarshi kurash to'g'risidagi Yevropa konvensiyasi, 1996-yil 5-aprelda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi hamda Qozog'iston Respublikasi hukumatlari o'rtasidagi kelishuv va hokazolar kiradi. Bunday

¹ Dinij Eksterimizm va terrorizmga qarshi kurashning ma'naviy-ma'rifiy asoslari. Toshkent 2005-yil, 136-bet.

aktlar mintaqaviy xususiyatga ega bo‘lib, ular o‘ziga xosligi bilan ajralib turadi. Terroristik akt tushunchasini belgilaydi;

– hukumatlararo shartnomalar – bular eng avvalo, xalqaro jinoyatchilikning ayrim turlariga qarshi kurash to‘g‘risidagi ikki tomonlama kelishuvdir. Masalan, O‘zbekiston Respublikasi hukumati tomonidan 1995-yil 11 noyabrda qabul qilingan Uyushgan jinoyatchilik, terrorizmga qarshi hamkorlikda kurash olib borish to‘g‘risidagi kelishuv, 1995-yil 4 sentabr O‘zbekiston Respublikasi hamda Gruziya Respublikasi hukumatlari tomonidan qabul qilingan terrorizmga qarshi kurashda hamkorlik to‘g‘risidagi kelishuv, 1996-yil 19 oktabr O‘zbekiston Respublikasi hamda Pokiston Islom Respublikasi hukumatlari tomonidan qabul qilingan terrorizmga qarshi kurashda hamkorlik to‘g‘risidagi kelishuv va boshqalar.

Markaziy Osiyo davlatlari uchun diniy ekstremizm va xalqaro terrorizm xavfi 1990-yilda Namangan va Andijonda, 1990–96-yillarda Tojikistondagi Fuqarolik urushi va mojaralar davomida, 1999-yili 16 fevralda Toshkent shahrida, 1999–2011-yillari Qirg‘izistonning Botken, O‘zbekistonning Surxondaryo va Toshkent viloyatlarida, 2004-yilning mart-aprel oylarida Toshkent shahri va Buxoro viloyatida hamda 2004-yilning iyul oyida Toshkent shahri hamda 2005-yil may oyida amalga oshirilgan terrorchilik harakatlari timsolida o‘zini ko‘rsatdi.

Mamlakatimiz rahbari Islom Karimov 1993-yil 28 sentabrda BMT Bosh Assambleyasining 48 sessiyasida qilgan ma‘ruzasida jahon hamjamiyatini Afg‘oniston muammosini izchil o‘rganish va yechishga chaqirdi. “Tolibon” harakatining diniy mutaassib va jangarilik faoliyati haqida ushbu haqqoniy fikr AQSH dagi 2001-yil 11 sentabr fojealaridan so‘ng tan olindi.

2011-yilning 28 sentabrda BMT ning xavfsizlik kengashi 1373(2001) sonli rezolyutsiyasini qabul qilib, BMT doirasida terrorizmga qarshi kurash qo‘mitasini tuzdi. Ushbu qo‘mitaning tuzilishi va faoliyati O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimov taklif qilgan terrorizmga qarshi kurash xalqaro markazining konsepsiyasiga hamohangdir. Zero, Prezidentimiz Islom Karimov 1999-yili Turkiyaning Istanbul shahrida Yevropa xavfsizlik va hamkorlik tashkilotining navbatdagi yig‘ilishida: “Xalqaro ter-

rorizmga qarshi kurash markazini tashkil etish masalasini keskin qo'yish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Markazning asosiy vazifasi terrorizm ko'rinishlari bilangina emas, eng avvalo, xalqaro terrorizmni mablag' bilan ta'minlayotgan, qo'llab-quvvatlayotgan, qurol-yarog' bilan ta'minlab, joylarga jo'natayotgan mablag'larga qarshi kurash bo'yicha qabul qilingan qarorlarning so'zsiz bajarilishi bo'yicha faoliyatlarni muvofiqlashtirishdan iborat bo'lishi lozim" – degan edi. 2000-yilning 7–8 sentyabr kunlari Nyu-Yorkda bo'lib o'tgan BMT Bosh Assambleyasining "Ming yillik sammiti" da BMT tuzilmalarida terrorizmga qarshi kurash xalqaro markazini tuzish taklifini bayon etgan edi. Ushbu tashabbus ro'yogba chiqqandan so'ng, O'zbekiston 2001-yil dekabr oyida va 2002-yilning avgust oyida BMT xavfsizlik kengashining yuqorida zikir etilgan rezolyutsiyasining bajarilishi xususida BMT ning terrorizmga qarshi kurash qo'mitasiga ma'ruzalar taqdim etdi.

O'zbekistonda terrorizmga qarshi qaratilgan ko'plab xalqaro shartnomalarni ratifikatsiya qilib, ulardagi majburiyatlarini izchil bajarib kelmoqda. Shu bilan birga, bu masalalarda o'zining tashabbuslarini ilgari surayotganini ham alohida ta'kidlash zarur.

BMT ning terrorizmning oldini olish va unga qarshi kurashiga qaratilgan 13 ta hujjati (11 ta Konvensiya va 2 ta protokol) mavjud. Hozirda O'zbekistonda 10 dan ortiq ana shunday xalqaro shartnomalarni ratifikatsiya qilgan. Ular qatorida 1991-yildagi fuqaro aviatsiyasining xavfsizligiga tahdid soladigan noqonuniy aktlariga qarshi kurash; 1973-yildagi xalqaro himoyadan foydalanuvchi shaxslar, shu jumladan diplomatik agentlarga qarshi jinoyatlar uchun jazolash va ularni bartaraf qilish; 1980-yildagi yadroviy materiallarning himoyasi; 1988-yildagi dengiz kemalari harakati havfsizligiga tahdid soladigan noqonuniy aktlariga qarshi kurash; 1997-yildagi bombaviy terrorizmga qarshi kurash; 1999-yildagi terrorizmni moliyalashtirishga qarshi kurash xalqaro konvensiyalari borligini ko'rish mumkin.

Bugungi kunda BMT tomonidan "Yadroviy terrorizm xurujlariga qarshi kurash bo'yicha yalpi konvensiya" loyihalari tayyorlanayotgani O'zbekiston Respublikasining terrorizmga qarshi kurash borasidagi tashabbuslariga hamohangdir.

O'zbekiston Yevropa Kengashi doirasida ham terrorizmga qarshi kurashga qaratilgan 7 ta xalqaro shartnoma imzolagan. Ularning ichida 1977-yildagi terrorizmni oldini olish; 1978-yilda shaxslarning o'qotar qurollarini sotib olish va ularning saqlanishini nazorat qilish; 1983-yildagi zo'rvonlik bilan amalga oshirilgan jinoyatlar oqibatida jabrlanganlarga kompensatsiyalar berish to'g'risidagi Yevropa Konventsionalari hamda 1957-yildagi eksraditsiya to'g'risidagi Yevropa Konvensiyasi 1975- va 1978-yildagi qo'shimcha protokollari bilan imzolanganligini alohida qayd qilish lozim.¹

Demak, xulosa qilib aytish mumkinki, terrorizm o'z harakati-dan voz kechmagan, u o'z rejalarini davrga moslashtirib, takomillashtirib bormoqda.

Bu xavfli harakatga qarshi kurashish bugun birinchi navbatda yoshlar ongini rivojlantirish va har qanday amaliy tadbirlarni qo'llab, terrorizmning yoyilishiga yo'l qo'ymaslikdir.

TAYANCH SO'Z VA IBORALAR:

Terrorizm, huquqiy me'yorlar, BMT, "islomofobiya", emotsiya, agresivlik, shafqatsizlik, individual, qadimgi davr, Italiya, O'rta asrlar, siyosiy, diniy, ereslar, aqida, katolik cherkovi, J. Bruno, reformatsiya, inkvizitsiya, narodniklar, anarxistlar, oq terror, qizil terror, fanatizm.

MAVZUGA DOIR SAVOLLAR:

1. Terrorizmning mohiyati nima?
2. Individual va ommaviy terrorga misollar keltiring.
3. Qadimgi davrda terroristik harakatlarning qanday edi?
4. O'rta asrlardagi terrorchilik nimalarga asoslanadi?
5. Inkvizitsiya qanday amalga oshirildi?
6. Yangi davrda terrorchilik qanday amalga oshirildi va uning asosiy xususiyatlari nimalardan iborat?
7. Diktatura ko'rinishidagi terrorizmga misollar keltiring.
8. Davlat mafkurasi ko'rinishidagi terrorizm qanday amalga oshirildi?
9. Terrorizmga qarshi kurashning mafkuraviy tarbiyaviy asoslari qanday?
10. Terrorizmga qarshi kurashda qabul qilingan xalqaro hujjatlarning mazmunini tushuntiring.

¹ Diniy Eksterimizm va terrorizmga qarshi kurashning ma'naviy-ma'rifiy asoslari. Toshkent 2005-yil, 140-bet.

11-§. MISSIONERLIKNING KELIB CHIQISHI VA HOZIRGI XAVFI¹

Missionerlikning kelib chiqishi va mohiyati. Missionerlik haqida soʻz borar ekan, avvalo ushbu tushunchaning lugʻaviy va istilohiy maʼnolari tushunib olish muhim ahamiyatga ega.

Ushbu soʻz lotin tilidagi “missio” feʼlidan olingan boʻlib, “yuborish”, “vazifa topshirish” missioner esa “vazifani bajaruvchi” degan maʼnolarni anglatadi. Missionerlik esa belgilangan vazifalarni hal qilishga qaratilgan nazariy va amaliy faoliyat majmui-ni bildiradi.

Turli lugʻatlar va manbalarda missionerlikka koʻplab taʼriflar berilgan. Ularning deyarli barchasida missionerlikka xos xususiyatlar tavsiyalanishi barobarida, bu soʻz asosan xristian dini bilan bogʻlanadi.

Jumladan, har yili qayta nashr etiladigan “World Book” (“Jahon kitobi”) ensiklopediyasida “Missioner biror diniy guruh tomonidan boshqalarni oʻz diniga targʻib qilish va kiritish uchun yuborilgan inson”,–degan fikr qayd etilgan. 2005-yilda Moskva shahrida nashr etilgan “Kirill va Mefodiyning katta ensiklopediyasi”da esa “Missionerlik biror diniy birlashma vakillarining oʻz eʼtiqodini boshqa din vakillari orasida yoyish harakati”, - degan taʼrif keltirilgan.

“Ruscha-oʻzbekcha lugʻat”da missioner – yerli xalqni xristian diniga oʻtishga targʻib qilish uchun oʻzga yurtlarga yuborilgan shaxs” deb tarjima qilinadi.

Umuman olganda, turli lugʻatlar va manbalarda bayon etilgan taʼriflar bir-biriga juda yaqin va oʻxshash boʻlib, ularga tayangan holda quyidagi xulosalarni chiqarish mumkin. Avvalambor, missionerlik – bir dinga eʼtiqod qiluvchi xalqlar orasida boshqa bir dinni targʻib qilishni anglatadi. Bunday harakat dastlab Buddizm doirasida miloddan avvalgi III asrdan boshlab yoyilgan. Xristianlikda esa missionerlik IV asrdan paydo boʻlgan va XIII–XVI asrlarda xristian missionerligi Hindiston, Xitoy, Yaponiyaga kirib borgan.

¹ Ushbu paragrafni tayyorlashda A. Ochilidiyev, J. Najmiddinovlarning “Missionerlik mohiyat, maqsadlar, oqibatlar va oldini olish yoʻllari” (Toshkent – 2009) kitobidan foydalanildi.

XV–XVI asrlarda Ispaniya va Portugaliya mustamlaka imperiyalari tashkil topgach, missionerlik Katolik (Xristianlikdagi eng yirik oqimlardan biri bo‘lib, lotin tilidan tarjima qilinganda «butun jahon» degan ma’noni beradi.) Cherkovi doirasida o‘z faoliyatini kuchaytirgan va yangi yerlarni zabt etishda g‘oyaviy asos bo‘lib xizmat qilgan. Katoliklarning turli yo‘nalishlariga mansub missionerlarning oshkora yoki maxfiy ravishda Amerika, Osiyo, Afrika xalqlarini zabt etishda qatnashganlari bunga dalil bo‘la oladi.

Shunisi e’tiborga molik-ki, missionerlik rivojlanib borgani sari tegishli tashkiliy asoslar ham yaratib borilgan. Xususan, katolik missionerlariga rahbarlik qilish uchun papa Grigoriy XV 1662-yilda Diniy targ‘ibot kongregatsiyasini (1968-yildan Xalqlarni Injilga e’tiqod qildirish kongregatsiyasi) ta’sis etgani fikrimizning isboti bo‘la oladi. Rim papasi Piy XII ning missionerlikka da’vat ruhi bilan sug‘orilgan “Fideyi Donum” (1957), Ioann XXIII ning “Printseps postorum” (1959), Pavel VI ning “Populorum progressio” (1967) nomlari, II Vatikan soborida (1962-65) missionerlik masalalariga bag‘ishlab qabul qilingan maxsus dekret qabul qilingani ham bu yo‘ldagi ishlar tadrijiy tashkil etilganini ko‘rsatadi.

Missionerlik muassasalari yirik kapital va yerlarni tasarruflariga olib, o‘z mamlakatlari siyosatini o‘tkazishda faol ishtirok etganlar. Ma’rifat tarqatish, tibbiy yordam ko‘rsatish ishlarini monopollashib olib shu yo‘l bilan xristianlik targ‘ibotini kuchaytirganlar.

Shu asnodagi tajriba osha borgani va faoliyat xududi kengaygani sari missionerlar xristianlikni qabul qilgan aholi ichidan mahalliy ruhoniylar tayyorlashga e’tibor bera boshlashgan. 1978-yildagi kohklavlarda¹ Afrikadan 12 kardinal, Osiyodan 9 kardinal ishtirok etgani ana shu harakatning hosilasi edi.

1517-yili katolikdan ajralib chiqqan protestantlik uyushmalari esa umumjahon ruhoniyligi tamoyiliga amal qilib, har bir dindordan missionerlik qilishni talab etib kelmoqda. Xususan, 1772-yilda Germaniyaning Drezden shahri yaqinidagi Gerngut degan joy-

¹ Katolik cherkovining eng yuqori darajadagi ruhoniylari – kardinallarning kengashi hisoblanib, Papa ham aynan shu kengash orasidan saylanadi. Bu ham konklavlarning maqomi nechog‘lik yuqori ekanini anglatadi.

da yuzaga kelgan gernguterlar jamoasi protestantlardan birinchi bo'lib missionerlik faoliyatini olib borganlar. XVIII–XIX asrlarda protestant missionerligi Angliyaning kolonial siyosati bilan bog'liq holda o'sib borgan.

Shuningdek, missionerlik faoliyati bilan xristianlik doirasida yuzaga kelgan, izdoshlari soni ozchilikni tashkil qiladigan yangi konfessiyalar ham shug'ullana boshlaganini qayd etish zarur.

Yuqoridagi mulohazalar ham missionerlikka asosan xristian dini bilan bog'liq hodisa ekanligini ko'rsatadi. Katoliklik va protestantlikda missionerlik bilan shug'ullanish har bir masixiyning burchi darajasiga ko'tarilgan.

Shunga qaramay, missionerlikni faqat xristian dini bilan bog'lash to'g'ri bo'lmaydi. Hozirgi kunda missionerlik faoliyati bilan faol shug'ullanishga harakat qilayotganlar orasida vahhobiylar va krishnachilar ham borligi fikrimizga misol bo'la oladi.

Zamonaviy missionerlik uyushmalari

Hozirgi kunda missionerlik sertarmoq soha hisoblanadi. Bugun missionerlar kirib bormagan jabha, ular faoliyat yuritmayotgan mamlakat dunyoda topilishi qiyin.

Missionerlar alohida e'tibor qaratayotgan jihatlar qatori-da ta'lim sog'liqni saqlashni va bepul ijtimoiy yordam tizimini ko'rsatish mumkin.

Zamonaviy missionerlikka bir qator umumiy xususiyatlar xos.

Eng avvalo ko'pgina zamonaviy missioner tashkilotlari o'z hukumatlari tomonidan turli shakllarda ko'mak olib turishlarini ta'kidlash zarur. Shuningdek, missionerlar o'zlari faoliyat yuritmoqchi bo'lgan hudud aholisi diniy e'tiqodi ularning ijtimoiy muamolari haqida ma'lumot olishlari uchun o'z tadqiqot markazlariga ham egalar. Missionerlar bugungi kunda xohlagan til-da va adadda o'z diniy adabiyotlari chop eta olishlari mumkinligi ham ularning imkoniyatlari naqadar keng va kuchli ekanini ko'rsatadi.

Zamonaviy missionerlar dunyo bo'yicha demokratik qadriyatlar, inson huquqlari ustuvor ahamiyat kasb etib borayotganidan ham o'z maqsadlari yo'lida ustalik bilan foydalanmoqdalar.Chu-

nonchi, ularning faoliyati qaysi davlatda taqiqlansa, o'sha davlatda xalqaro hujjatlar buzulayotgani, inson huquqlari poymol etilayotgani haqida jar solishadi. Bunday hollarda ular ayrim xalqaro hujjatlarda qayd etilgan qoidalarni ro'kach qiladilar. Xususan ko'pincha "Inson huquqlari Umumjahon deklaratsiyasi" va "Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi Xalqaro Pakt"larda keltirilgan, har bir inson fikr, vijdon va din erkinligi huquqiga egaligi ushbu huquq o'z dinini yoki e'tiqodini o'zgartirish ekanligini hamda ta'limotda toat-ibodat qilishda, diniy rasm-rusum va ommaviy yoki xususiy tartibda ado etish o'z dini va e'tiqodiga yakka o'zi, shuningdek boshqalar bilan birga amal qilish erkinligini o'z ichiga olishi, axborot va g'oyalarni har qanday vosita bilan davlat chegaralaridan qat'i nazar, izlash, olish va tarqatish erkinligini o'z ichiga olishi haqidagi bandlarini keltirishadi. Lekin missionerlar ushbu qonunlarni ro'kach qilishlari unchalik ham asosli emas. To'g'ri, yuqoridagi ikki hujjatda keltirilgan bandlar mavjud. Lekin, ushbu moddaning keyingi bandlariga nazar tashlansa, xuddi bizning "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risidagi" qonunimizdagi holat kelib chiqadi. Ya'ni, avval vijdon erkinligi daxlsizligi e'tirof etilib, so'ngra bu narsa cheklanishi mumkin bo'lgan ba'zi holatlar keltirib o'tilgan.

<<World Book>> ensiklopediyasida keltirilgan ma'lumotlarga ko'ra, dunyodagi umumiy missionerlarning 2/3 qismini katolik missionerlari tashkil etadi. Shunday bo'lsada, hozirgi kunda Protestantlik missionerlikning asosiy homiysi bo'lib turibdi.

Bir qancha oqimlarga bo'linib ketgan Protestantlikda missionerlik din arkonlaridan biri hisoblanib, missionerlik jamiyatining har bir a'zosi esa bunday amaliyotni o'zi uchun farz deb biladi. Shuning uchun ham, hozirda dunyodagi xalqaro missionerlarning ko'pchiligini protestant missionerlari tashkil qiladi. Agarda protestantlik tarqalgan hududlar xotirasiga nazar tashlasak, ularning deyarli barchasi rivojlangan yirik davlatlarda joylashganiga guvoh bo'lamiz.

Protestantlikda oqimlar juda tez-tez paydo bo'lib turadi, har bir oqim o'z missionerlik tashkilotiga ega bo'ladi. Quyida protestantlikda eng yirik va missionerlik bilan faol shug'ullanadigan tashkilot va uyushmalar haqida fikr yuritiladi.

Protestant oqimlari orasida eng yiriklaridan biri bo'lmish adventizm¹ oqimiga 1831-yili Uayt Miller tomonidan asos solingan. U.Miller Bibliya matnlariga asoslangan holda 1843–1844-yillarda Insonning ikkinchi qaytishi yuz beradi deb bashorat beradi. Bashorat amalga oshmagan bo'lsa-da, oqimning ta'siri ko'pchilik orasida saqlanib qoladi.

“Yettinchi kun adventistlari” Adventizm zamirida paydo bo'lgan eng yirik oqim hisoblanadi. 1844-yilda Nyu-Gempshir shahrida bir guruh kishilar tomonidan tuzilgan ushbu oqimning asoschisi Yelena Uayt hisoblanadi. 1860-yilda alohida diniy konfessiya sifatida rasman tan olingan ushbu oqim vakillari 1863-yildan boshlab o'z diniy tashkilotlarini tuza boshaydilar.

Yettinchi kun adventistlari asosiy aqida sifatida Iso Masihning qaytishiga ishonishni saqlab qolishgan. Bundan tashqari ular Bibliya buyruqlariga bo'ysunishni qat'iy talab qilib qo'yib, ulardan eng muhimi to'rtinchi buyruq, ya'ni shanba kuniga amal qilishni talab qiladilar. Ayni paytda, ular ruhning abadiyligi, jannat va do'zax tushunchalarini inkor qilishadi, cho'qintirishni esa butun tanani suvga botirish orqali o'tkazishadi.

Tashkilotning har bir a'zosi, o'z oylik daromadining o'ndan birini cherkov hisobiga o'tkazishi shart.

Yo'nalish asoschisi Yelena Uayt tomonidan ishlab chiqilgan “Sanitar reformatsiya”ga ko'ra, cherkov a'zolariga “nopok hayvonlar” go'shti, xususan, cho'chqa go'shtini yeyish, kofe, choy, vino ichish, tamaki chekish taqiqlanadi. Turli xil ko'ngil ochish ishlari, badiiy kitob o'qish esa qoralanadi. Tashkilot a'zolariga yuqori darajadagi aktiv missionerlik xosdir. Ularning aqidalariga ko'ra, Isoning tezroq qaytishi, barcha insonlar adventistik targ'ibotni qancha tez eshitishlariga bog'liqdir.

Ma'lumotlarga ko'ra, dunyoda 5 millionga yaqin adventistlar bor. Ular 184 mamlakatda 22000 dan ortiq cherkov, 5000 dan ortiq o'quv markazlari, 50 nashriyot, 160 ta kasalxonaga ega, AQSH va Kanadada bu yo'nalish vakillari nisbatan keng tarqalgan, 170 dan ortiq tilda missionerlik adabiyotlarini chop etadi.

¹ lot adventus – kelish, qaytish. Ushbu oqim vakillari Iso Masih qaytib kelishi va yer yuzini poklanishini kutib o'tirishadi.

Missionerlikni amalga oshirishda Yettinchi kun adventistlari an'anaviy usullar bilan bir qatorda radio, televideniye, internet kabi zamonaviy usullardan ham faol foydalanishmoqda.

“Pyatidesyatniklar”¹ yoki **“To‘liq injil xristianlari”** – Protestantlikdagi eng yirik oqim bo‘lib, XX asr boshlarida AQSHda yuzaga kelgan. Diniy hayotda “Muqaddas Ruh”² in’omlari” degan tushunchaga tayanishadi. Ta’limotga ko‘ra, bu in’omlar faqatgina Muqaddas Ruh bilan cho‘qintirish³ orqali Xudo O‘g‘lining (ya’ni Iso Masihning) asl izdoshlariga, unga xizmat qilish vositasi sifatida beriladi. Muqaddas Ruh bilan cho‘qintirilganlikning tashqi belgisi deb pyatidesyatniklar glossaliya, ya’ni “xudo bilan notanish tilda gaplashish”ni tushunishadi.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, Pyatidesyatniklik tarixi rasman 1901-yilning 1 yanvariga borib taqaladi. Aynan shu kuni Kanzas shtatining Topeke shahridagi Bibliya maktablarining birida Ch. Parxem ismli ruhoniy boshqarayotgan talabalardan biri Agnesa Ozman “uchinchi rahmat”ga erishib (ya’ni, Muqaddas Ruh bilan cho‘qintirilib), xitoy tilida gapira boshlaydi. Uning ketidan “xudo bilan notanish tilda gaplashish” “epidemiya”si butun maktabni qamrab oladi. Shundan so‘ng Ch. Parxem o‘z o‘quvchilari bilan janubiy shtatlarda pyatidesyatniklikni targ‘ib qila boshlagan.

Ch. Parxem shogirdlaridan biri, qora tanli D. Seymur Los-Anjelesdagi metodist cherkovining tashlandiq binosida “muqaddas pyatidesyatnik”⁴ g‘oyasini targ‘ib qila boshlagan. Uch yil davomida ushbu cherkov aktiv faoliyat yuritib, AQSHdagi qora va oq tanlilarning diqqatini o‘ziga jalb qildi. Bu yerda Xudo bilan notanish tilda gaplashishni boshidan o‘tkazgan ko‘pchilik keyinchalik o‘zining pyatidesyatniklik cherkovlariga asos solishdi. Bundan cherkovlar Skandinaviya, Angliya, Hindiston, Chili, Germaniya kabi davlatlarda ham paydo bo‘ldi. Ularning bir-biridan asosiy

¹ Yahudiylarning qadimiy “Пятидесятница” bayrami nomidan kelib chiqqan.

² Muqaddas Ruh xristian ta’limotiga ko‘ra Xudoning 2 qiyofasidan biri.

³ Bunga dindor Xudo tomonidan cho‘qintirilgan hisoblanib, bu bilan u Xudoga yaqin bo‘ladi.

⁴ Xristian aqidasi binoan yahudiylarning Пятидесятница bayrami kuni xavoriylarga Muqaddas Ruh tomonidan rahmat tushirilib, ularning barchasi turli tillarda gapira boshlagan.

farqi xudoning rahmatlari soni va suv bilan cho‘qintirishning uslublaridadir. Muqaddaslik cherkovlaridan¹ ajrab chiqqan pyatidesyatniklar 3 ta rahmatga ishonishadi – dinga kirgizish, nurlantirish, ya’ni, xristian ta’limoti bilan chuqurroq tanishtirish va Muqaddas Ruh bilan cho‘qintirish.

Baptistlardan ajrab chiqqan pyatidesyatniklar esa faqat 2 ta rahmat – dinga kirgizish va Muqaddas Ruh bilan cho‘qintirishni tan olishadi. Shuning uchun ham, ularni “Ikki rahmat cherkovlari” deb atashadi. Ularning eng yirik birlashmasi “Xudo Assambleyalari” hisoblanadi. Suv bilan cho‘qintirish usullari, ya’ni muqaddas uchlikni tan olishlari yoki inkor qilishiga ko‘ra, pyatidesyatniklar ikkiga bo‘linadi. Lekin bunday bo‘linish barcha pyatidesyatnik cherkovlariga taalluqli emas. Ayni paytda, ba’zi cherkovlar xristianlik chegarasidan chiqqanini ta’kidlash zarur.

1960-yillarda “xudo bilan notanish tilda gaplashish” tushunchasi ba’zi boshqa protestant cherkovlari, hatto 1966-yildan katoliklar orasida ham tarqalgan.

Hozirgi kunda pyatidesyatniklik ko‘p sonli turli oqimlar ko‘rinishida tarqalgan bo‘lib, ularning rahbarlari har 2-3 yilda “Butun dunyo pyatidesyatnik konferensiyalari”da uchrashib turishadi.

Pyatidesyatniklik insonlarning qayg‘u-alamlari, muammolari va jamiyatda o‘z o‘rinlarini yo‘qotib qo‘yishlari bilan bog‘liq masalalarga alohida urg‘u berishi va ulardan ustalik bilan foydalanishga intilishi tufayli unga ergashuvchilar soni tez suratda o‘sib bormoqda. 1990-yilda dunyo bo‘yicha bu oqim a‘zolarining soni 50 millionni tashkil qilgan bo‘lsa, hozirda taxminan 120 millionni tashkil qilmoqda.

Pyatidesyatniklikning eng yirik oqimlaridan biri – **“Xudo Assambleyalari” cherkovlariga** 1914-yilda AQSHning Arkanzas shtatida asos solingan. Markazi Missuri shtatining Springfield shahrida joylashgan. Bu cherkov a‘zolarining soni 2 milliondan ortiqni tashkil etadi. Ushbu cherkov pyatidesyatniklikning muqaddas uchlik, Muqaddas Ruh bilan cho‘qintirish, “xudo bilan notanish tilda gaplashish” (glossaliya) kabi g‘oyalari qatoriga, e’tiqod orqali shifo topish, Isoning ikkinchi qaytishi,

¹ Protestantizmdagi ilk oqimlardan biri.

o'liklarning ikki marta qayta tirilishi, Isoning 1000 yillik podshohlighi va balog'atga yetganlarni suvga butunlay botirish orqali cho'qintirishdek aqidalarni ham qo'shgan. Assambleya boshida 2 yilda bir yig'iladigan Markaziy kengash turadi. Ular 16 nashr, jumladan, ayollar va bolalar uchun jurnallarga, bir necha kollej va Bibliya maktablariga egalar. Xudo Assambleyalari cherkovi 98 mamlakatda o'z jamoalariga ega, 71 mamlakatda missionerlik faoliyatini olib boradi.

Xudo Cherkovi – 1884-yilda AQSHning Tennesi shtatida tashkil etilgan. Ushbu cherkov XVI asrda tuzgan reformatsiyani davom ettirish g'oyasini olg'a suradi. Cherkov har qanday aqidalardan pok, Xuddi Iso Masih davridagidek, sevgi bilan ish olib borilishi lozim degan aqidaga tayanadi. Shu g'oyalarni amalga oshirish uchun 1886-yili xristian ittifoqi tuzilib, 1902-yili uning asosida "Muqaddaslik cherkovi" tuzildi va 1907-yili u "Xudo cherkovi" nomini oldi.

"Xudo Cherkovi" trinitarian-pyatidesyatnik¹ e'tiqodiga mansub bo'lib, "uch krizis" aqidasisga tayanadi. Hozirgi kunda tashkilotni har ikki yilda yig'iladigan "Markaziy Assambleya" boshqaradi. Uning 8 ta nashri mavjud. AQSHning o'zida cherkov a'zolarining soni 500 ming kishini tashkil etadi. Ushbu cherkov 72 mamlakatda missionerlik faoliyatini olib bormoqda.

Xalqaro Birlashgan Pyatidesyatnik Cherkovlari ham AQSHda 1945-yilda yuzaga kelgan. Aqida sifatida Iso Masih nomi bilan cho'qintirishni olg'a surishadi. Muqaddas uchlik troitsa haqidagi ta'limotni rad etadilar. Ushbu tashkilot voyaga yetganlarni suvga botirish orqali cho'qintirish bilan bir paytda oyoqlarni yuvish, ya'ni o'zaro muhabbatni ifodalash uchun har bir jamoa a'zosining bir-birlarining oyoqlarini yuvishi² amaliyotiga rioya qiladi. Tashkilot markazi AQSHning Missuri shtatidagi Xezlvid shahrida joylashgan. Cherkov o'z radiosiga, "Pentecosfal Herald"

¹ Trinitarian – "trio", ya'ni "uchlik" so'zidan kelib chiqqan. Cho'qintirish vaqtida Ota, O'g'il va Muqaddas Ruhlar nomi bilan cho'qintiradigan pyatidesyatniklar, trinitarian – pyatidesyatniklar deb atalgan.

² Bir oyda bir marta "Причешение" (non yeyish va vino ichish) marosimidan oldin amalga oshiriladi.

nomli jurnaliga ega. Hozirda ushbu cherkov 46 mamlakatda missionerlik faoliyatini olib bormoqda.

Pyatidesyatniklikda To'liq injil xristianlaridan tashqari ta'limotining mazmuniga ko'ra bir-biri bilan bog'liq bo'lgan va umuman farq qiladigan boshqa ko'plab oqimlar ham mavjud.

O'zbekiston hududida mazkur yo'nalishga taalluqli birinchi tashkilot 1985-yilda Toshkent shahrida tashkil etilgan. Bugungi kunda respublikamiz bo'yicha to'liq injilchi xristianlarning 21 ta diniy tashkiloti mavjud.

Ko'pgina ogohlantirish va ma'muriy choralarga qaramay ular yurtimizda o'zlarining missionerlik faoliyatlarini olib borishga intilishmoqda. Jumladan, yakshanba kunlari o'zbek tilida ma'ruzalar, qo'shimcha Bibliya o'qish darslari tashkil qilish qo'lidagi harakatlari, "Hosil yig'ish kuni" deb ataladigan va har bir a'zo cherkovga yangi odam olib kelishini rag'batlantirishga qaratilgan amaliyotning mavjudligi ham shunday xulosa chiqarish imkonini beradi.

"Iegovo Shohidlari" oqimiga Charlz Teyz Rassel tomonidan asos solingan. 1870-yilda Ch.Rassel AQSHning Pensilvaniya shtatidagi Pitsburg shahrida mustaqil Bibiliyani o'rganish kurslarini ochdi. 1881-yilda uning zamirida "Sion qo'riqchi minorasi va traktatlar uyushmasi" maxsus missionerlik adabiyotlarini chop etish uchun "Qo'riqchi minora jamiyati" tuzildi. 1931-yilga kelib tashkilot "Iegovo Shohidlari" nomini oldi.

Rassel vafotidan keyin tashkilotga rahbarlik qilgan Iosif (Djozef) Franklik Ruzerford davrida ta'limotni yanada keng tarqatishga alohida e'tibor berildi. Tashkilot a'zolari keskin darajada oshdi. Aynan Ruzerford iegovochilikka "armageddon" tushunchasini kiritdi va 1925-yili Xudoning podshohligi boshlanishini bashorat qildi.

Ruzerford har yili iegovochilarning xalqaro konferensiyalarini o'tkazishni, 50 ga yaqin kitob muallifi sifatida targ'ibot ish-

¹ Yunon tilidagi armagedon, qadimgi yahudiy tilidagi harmegiddo – "tog'li hudud Megiddo" so'zidan olingan bo'lib, Xayfa yaqinidagi qadimgi davrda janglar o'tkazilgan hudud. Iegovichlar aqidasisga binoan Iso yerga qaytgach, u va imonlilar jamoasi, Iyulis va jinlar qo'shniga qarshi shu joyda jang o'tkazib, g'olib bo'ladi. Bu Isoning Yer yuzidagi 1000 yillik podshohligining boshlanishi bo'ladi.

larida radio va grammoplastinkalardan foydalanishni yo'lga qo'ydi.

Ruzerforddan so'ng 1943-yildan tashkilotga Natan Gomer Norr (1905–1977) rahbarlik qila boshladi. O'sha yiliyoq Norr missionerlik faoliyatini yanada faollashtirish uchun "Qo'riqchi minoraning Bibliya maktabi – Galaad"¹ – 5 oylik o'qitishga asoslangan, iegovochilikni butun dunyo bo'ylab tarqatish uchun xizmat qiladigan, missionerlarni tayyorlaydigan markazni ochadi.

"Iegovo Shohidlari" uchlik² haqidagi aqidani rad etishadi, lekin boshqa oqimlar kabi uning barcha ko'rinishlarini izohlashadi. Barcha narsaning asosi va yaratuvchisi deb Iegovani tan olishadi. Iegovo shohidlari Xudoning o'z shaxsiy ismi bor, bu ism "Iegova"dir deb, bu haqda o'z tarqatma adabiyotlarida jumladan shunday deyдилar: "Xudoning shaxsiy ismi bor va Iexovo Shohidlaridan kimda-kim unga topinsa, bu ismdan foydalanishlari kerakligiga aminlar. Har narsaga qodir Xudo Musoga o'z ismini "Iegovo", deb e'lon qildi. O'tmishda Ibrohim, Muso va boshqa sadoqatli erkaklar Xudoning ismidan foydalanganlar. Aslida esa, kitobda Iegovo degan ism bir necha ming marotaba uchraydi".

Ushbu tashkilot Iso Xudoning o'g'li bo'lganiga ishonsada, uning. Xudo bo'lganini inkor qiladilar. Iso Iegovo tomonidan yaratilgan yagona insondir, qolgan barcha insonlar Masih orqali yaratilgan. Muqaddas Ruh – Xudoning ko'rinmas kuchi bo'lib, u dunyo yaratilishida qatnashgan.

Iegovo butun insoniyat tarixida 144 ming kishini tanlab olgan, ular o'lgandan so'ng to'g'ridan to'g'ri tiriladi va osmon podshohligiga o'tib ketishadi. Hozirgi kunda o'sha tanlangan 144 ming kishi, ya'ni "kichik poda"dan (imoni mustahkam va din yo'lida ko'p xizmat qilgan) 9 mingga tirik deb e'tiqod qilinadi. Qolgan imonlilar, ya'ni Iegovo shohidlariga qo'shilgan "qo'ylar"ga (oddiy dindorlar) yer yuzida abadiy jannatda yashashlari va'da beriladi.

¹ er. 70-yillarda quddus qamal qilingach, yahudiylar qochib berkingan, lordan daryosi sohilidagi joy nomi.

² Ya'ni, Xudoning 3 ko'rinishga ega ekanini.

Iegovo shohidlari faqatgina bitta bayramni nishonlaydilar, bu Iso Masih o'limini eslash kechalari bilan bog'liq bayramidir. Bu kuni jamoa a'zolari qarindosh va tanishlarini uylariga taklif qilishadi. Dasturxonda Isoning tana va qonining ifodasi deb biladigan xamirturishsiz non va qizil, quruq vino bo'lishi shart.

Iegovo shohidlari missionerlikka katta e'tibor beradilar. Jamoa paydo bo'lgan davrdan boshlab asosan uyma-uy yurish va adabiyotlar tarqatish bilan o'z izdoshlarini ko'paytirishga harakat qiladilar. Hozirgi kunga kelib iegovochi missionerlarning soni 700 mingdan ortiq deb hisoblanadi. Missionerlik faoliyatini moliyaviy qo'llab-quvvatlash va adabiyotlarni nashr etish uchun "Qo'riqchi minora, Bibliya va risolalar jamiyati" tuzilgan. Ushbu jamiyat korporatsiya deb atalib, bosh qarorgohi tashkilot asosiy binosi bilan bir joyda, AQSHning Bruklin shahrida joylashgan. Korporatsiyani yetti direktordan iborat boshqaruv kengashi boshqaradi va ular korporatsiya prezidentini saylashadi.

Hozirgi kunda Iegovo shohidlari 230 dan ortiq mamlakatda faoliyat olib boradi va dunyo bo'ylab 111 bo'limga ega. Tashkilotning "Qo'riqchi minora" jurnali oyiga ikki marta 125 tilda, 22 milliondan ortiq nusxada "Uyg'oninglar!" jurnali oyiga bir marta 81 tilda, 20 million adadda nashr etildi. Ushbu nashrlar asosan missionerlik faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan.

2006-yildan "Qo'riqchi minora"si jurnali o'zbek tilida ham chop etila boshlandi. Iegovochilar ushbu jurnal nashrlarini yurtimiz hududiga olib kirish yo'lida doimiy harakatlar olib bormoqda. Missionerlik faoliyatini iegovochilar:

- ularning zarracha bo'lsa ham qiziqish bildirgan odamlarni qidirish;

- so'ng ularni ta'limotni qabul qilishga tayyorlash;

- da'vat qilinayotgan odamning ongiga Bibliya kurslari va uning matnini o'rganish orqali diniy ta'limotlarini singdirish;

- prozelitlarni suv bilan cho'qintirish;

- ularni missionerlik faoliyatiga tayyorlash kabi to'rt bosqichda amalga oshiradilar.

Iegovochilikning o'ziga xos jihatlaridan biri shuki, unda har bir a'zo missionerlik faoliyatida qatnashishi shart. Ana shunday maqsadli faoliyat natijasida iegovo shohidlari soni yildan yilga ortib bormoqda.

Ma'lumotlarga ko'ra, hozirda iegovochilar soni dunyo bo'yicha 6,7 millionni tashkil etadi. Iegovo shohidlarining bosh tashkiloti tomonidan adabiyotlar nashr etish, cherkovlar faoliyatini ta'minlashga ketadigan sarf-xarajatlardan tashqari missionerlarning kundalik xarajatlariga yiliga 100 million AQSH dollariga yaqin mablag' sarflanadi.

O'zbekistonda birinchi iegovochilar 1950-yillarning oxiri, 1960-yillarning boshlarida paydo bo'lgan 1972-yilda Angren va Chirchiq shaharlarida ularning ilk jamoalari paydo bo'ldi.

Bugungi kunda respublika bo'yicha faqat bitta "Iegovo shohidlari" cherkovi – Chirchiq shahrida rasmiy faoliyat olib bormoqda. Ushbu tashkilotning mintaqaviy markazi Qozog'iston Respublikasining Olma-ota Esik shahrida joylashgan bo'lib, 72 rasmiy tashkiloti va 34 mahalliy jamoalarga mansub 20 ming kishini birlashtiradi.

Hozirgi kunda nomlari yuqorida zikr etilgan protestant yo'nalishlaridan tashqari yurtimiz aholisi uchun yangi bo'lgan yana bir qator noislomiy diniy tashkilotlar ham missionerlik bilan shug'ullanishga intilmoqdalar. Xususan, qadimgi hind muqaddas kitoblari – Vedalarga asoslangan "**Krishnani anglash jamiyati**" yangi paydo bo'lgan diniy birlashmalardan biri hisoblanadi. Unga 1966-yilda AQSHda A.Ch. Bxaktivedanta Svami Prabxunada tomonidan asos solingan. 1970-yillardan e'tiboran krishnachilik turli mamlakatlarga, jumladan sobiq SSSR hududida ham tarqala boshlagan.

Krishnachilarning o'zlari tarqatgan ma'lumotlariga ko'ra, dunyoning turli burchaklarida ularning 150 dan ortiq ibodatxonalari mavjud.

Krishnachilar o'z faoliyatida Shрила Prabxupadaning asarlariga asoslanadilar. 1990-yillarning o'rtalarida Toshkent shahrida joylashgan "Krishnani anglash jamiyati" vakillari shaharning turli burchaklarida ibodat kiyimlarida yurib, turli adabiyotlarni tarqatish, asosan qariyalar uylari, shifoxona kabi muassasalarda missionerlik faoliyatini olib borish bilan shug'ullanganlar. Ular bilan olib borilgan tadbirlar natijasida krishnachilarning bu turdagi faoliyatiga barham berilgan. Bugungi kunda ular respublikamizning ayrim hududlarida yashirin ravishda faoliyat olib borishga harakat qilmoqdalar.

Bahoiylikka XIX asrning ikkinchi yarmida Eronda Mirza Husayn Ali Nuriy tomonidan asos solingan. U 1863-yilda o'zini payg'ambar deb e'lon qilib, Bahoulloh, ya'ni Allohning jilosi nomini oladi. Ushbu oqimning nomi ham Bahoullohning nomidan olingan. Asosiy manbai "Kitob al-Aqdas" ("Eng muqaddas kitob") deb ataladi.

Bahoiylik barcha dinlarning bir ildizdan paydo bo'lgani va payg'ambarlarning birodar ekaniga asoslanadi. Bahoulloh ta'limotiga ko'ra yuborilgan payg'ambarlar orasida eng buyuklari 9 ta bo'lgan, ular Ibrohim (a.s.), Muso (a.s.), Budda, Zardusht, Krishna, Iso (a.s.), Muhammad (a.s.), Bob va Bahoullohlardir. Bahoiylik aqidasi ko'ra Alloh har ming yilda yer yuziga yangi payg'ambar tushiradi. Jannat va do'zax, oxirat, shayton va farishtalar inkor qilinadi.

Bahoiylar hozirgi barcha dinlar bir-birlarini inkor qiladi, shuning uchun ham, ularni birlashtirish va insonlar orasidagi turli farqlarni yo'qotish lozim deb hisoblashadi. Ularning da'vosiga ko'ra, bunday birlashtiruvchining vazifasini Bahoiylik dini bajarishi lozim. Bahoiylik izdoshlari Vatan, millat degan tushunchalarni inkor qiladilar, ular uchun yer yuzining hamma joyi Vatan hisoblanadi. Kuniga uch marta Isroilning Akka shahriga qarab ibodat qilinadi. Ushbu diniy oqimning markaziy tashkiloti Isroilning Xayfa shahrida joylashgan.

Bahoiylik XX asrning birinchi yarmidan boshlab keng tarqala boshladi. Hozirda tashkilotga har besh yilda saylanadigan 9 kishidan iborat nazorat kengashi boshqaradi.

Hozirgi kunda bahoiylarning soni dunyo bo'yicha taxminan 5-7 millionni tashkil etadi. O'zbekistonda ushbu din vakillari mustaqillikdan so'ng paydo bo'lgan. Hozirda respublikamiz hududida Bahoiylarning 6 ta diniy tashkiloti rasman ro'yxatga olingan. Musulmonlar orasida missionerlik harakatlarini olib borishda Qur'ondan dalil keltirishga intilish ularga xos xususiyat hisoblanadi.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, yuqorida keltirilgan missionerlik tashkilotlarining markazlari asosan Amerika Qo'shma Shtatlari va Isroilda joylashgan. Ularning moliyaviy manbalari juda katta. Shu sababli ularning kimlarga xizmat qilishi va nima maqsadni ko'zlashi ko'pchilikka ma'lum. Bu narsa alohida hushyorlik va ogohlikni talab etadi.

TAYANCH SO'Z VA IBORALAR:

Missionerlik, "Jahon kitobi", katoliklar, kongregatsiya, kardinal, ruho- niylar, vijdon erkinligi, "Yettinchi kun adventistlari", Adventizm, Yelena, Uayt, pyatidesyatniklar, Agnessa Ozman, xudo assambleyalari, xudo cherkovi, Missuri shtati, "Iegovo Shohidlari", Bibliya, "Qo'riqchi minora"si, Svami Prabxunada, bahoiylik.

MAVZUGA DOIR SAVOLLAR:

1. Missioner so'zining lug'aviy ma'nosi nima?
2. Missionerlikning paydo bo'lishi va asosiy maqsadlari nima?
3. Zamonaviy missionerlik uyushmalarining xarakterli xususiyatlari ni- madan iborat?
4. "Yettinchi kun adventistlari" qachon paydo bo'lgan va maqsadi qanday?
5. "Pyatidesyatniklar"ning vujudga kelishi sabablari?
6. "Xudo Assambleyalari cherkovlari" tashkiloti qachon paydo bo'lgan?
7. Xalqaro Birlashgan Pyatidesyatnik cherkovlari harakatining maqsa- di qanday?
8. "Iegovo Shohidlari" qanday faoliyat ko'rsatmoqda?
9. "Krishnani anglash jamiyati"ning maqsadi nima?
10. Bahoiylik qachon paydo bo'lgan?
11. Missionerlarning markazlari qayerda va ularni kimlar mablag' bi- lan ta'minlamoqda?
12. Globallashuv sharoitida missionerlikning roli qanday?

GLOSSARIY

AKROMIYLAR – 1996-yilda Andijon shahrida tashkil topgan. Ushbu diniy-siyosiy harakat vakillari Allohgagina e'tiqod qiladilar va Payg'ambarga iymon keltirmaydilar.

AQIDAPARASTLIK – muayyan sharoitda, biror-bir g'oya yoki tamoyillarga qat'iy ishonch va uni mutlaqlashtirish asosida shakllangan qoida va tartiblarni, boshqa sharoit, holat, vaziyatni hisobga olmagan holda ko'r-ko'rona qo'llangan urinish.

Bu atama faqat salbiy ma'noda qo'llanilib, muayyan olim yoxud oqim tomonidan ba'zan bayon etilgan qonun va qoidalar ta'sir doirasini sun'iy ravishda kengaytirishga urinishni anglatadi.

JIHOD – g'azovot (arabcha – g'ayrat qilish, kuchni ishga solish) – din yo'lida kurash. Dastlab jehod deyilganda islomni himoya qilish va yoyish uchun kurash tushunilgan. Keyingi yillarda ekstremistlar jehoddan o'z maqsadlari yo'lida, yoki konstitutsion tuzumni ag'darib tashlash uchun foydalanishga harakat qilmoqdalar.

ISLOM FUNDAMENTALIZMI – Qur'on va hadislarni so'zma-so'z talqin etuvchi ilk islomga qaytishga qaratilgan aqidalarni targ'ib qiluvchi diniy-konservativ ruhidagi oqim.

ISLOM EKSTREMIZMI – islomning qadimgi g'oyalari va ideallarini qayta tiklashni kuch ishlatish yo'li bilan amalga oshirishga qaratilgan diniy-siyosiy harakat.

KAMIKADZE – (yaponcha aynan – xudolar shamoli) – o'limiga rozi bo'lgan ko'ngilli yapon uchuvchisi, 2-jahon urushi davrida dushmanning kema, tank va boshqa obektlariga qarshi safarbar qilingan. AQSH ma'lumotlariga ko'ra, Kamikadzelar 45 ta jangovor kemani cho'ktirib, 300 ga yaqinini safdan chiqarganlar.

TERRORIZM – (lot. Terror – qo'rquv, dahshat) – ma'lum yovuz maqsadlar yo'lida, kuch ishlatish, odamlarni jismoniy yo'q qilish g'oyasiga asoslangan, zo'ravonlik usuli. Qo'rqitish va dahshatga solish orqali o'z hukmini o'tkazishga urinish terrorchilikka xosdir. U iqtisodiy, siyosiy, diniy, g'oyaviy, milliy, guruhiy individual shakllarda namoyon bo'lishi mumkin. Ta'qib, zo'ravonlik, qo'poruvchilik va qotillik terrorchilikning har qanday ko'rinishi uchun umumiy xususiyat bo'lib, u gumanizm, demokratiya, adolat tamoyillariga ziddir. Shuning uchun terrorizm qanday "bayroq" ostida amalga oshirilmasin, mohiyatan insoniyatga, taraqqiyotga, ezgulikka qarshi jinoyatdir.

XALIFALIK – Payg'ambar (s.a.v)dan noib bo'lib, din ishlarini, din ilmlarni tarqatish, Islom arkonlari qoim qilish, jehod olib borish, unga tegishli: lashkar tayyorlash, jangchilarga maosh berish, tushgan o'ljani bo'lib berish kabi ishlarni, hozirlik ishlarini, hadd-shar'iy jazolarni qoim

qilish, zulmlarini ko'tarish amri ma'ruf nahiy munkarni yo'lga qo'yish kabi davlat ishlaridagi rahbarlik.

FANATIZM (frans. ibodat)–muayyan g'oyalarning to'g'ri ekanligiga qattiq ishonish, ularga mukkasidan berilganlikni, o'zgacha qarash va g'oyalarga murosasiz munosabatni ifodalovchi qarashlar va xatti-harakatlar tizimi. Fanatizm, avvalo, insonning hissiyotlaridan, biror bir narsaga o'ta beriluvchanligidan kelib chiqadi. Masalan, dinga mukkasidan berilish ham fanatizmning bir belgisidir. Inson o'zi qilayotgan xatti-harakatlarini to'g'ri deb hisoblaydi, aytilgan har qanday tanbeh va e'tirozlarni mutlaqo tan olmaydi.

FUNDAMENTALIZM aslida lotincha so'z bo'lib, asos yoki poydevor ma'nosini bersa-da, aqidaparastlik tushunchasi unga ancha yaqin keladi. Biror narsaning asosi, jumladan, dinning asosi yoki poydevori, ma'nolarini o'zida mujassamlashtiradi. Fundamentalizm barcha dinlarga xos bo'lib, din asli qanday bo'lsa, shundayligicha saqlab qolishga bo'lgan urinishdir. Shu o'rinda diniy dunyoqarashning ijtimoiy taraqqiyotdagi o'rnini masalasiga ham oydinlik kiritib o'tish maqsadga muvofiqdir.

HIZBULLOH – (arabcha – Alloh partiyasi) – islomdagi fundamentalistik firqa. 80-yillarning o'rtalarida tashkil topgan. Bir necha musulmon mamlakatlarida, asosan, Eron va Livanda faoliyat yuritadi. Hizbullohning asosiy shiori – “Islom respublikasi”ni tuzish uchun islom inqilobini amalga oshirish. Iroqda, Isroil bosib olgan G'azo sektorida, Livanda ham Hizbulloh guruhlar bor. Hozirda Hizbulloh Falastin Isroil munosabatlari keskinlashgan sharoitda o'ta jangari faoliyati bilan ajralib turmoqda.

“**HIZBUT-TAHRIR**” – (to'la nomi “Hizbut-tahrir al-islomiy” – “islom ozodlik partiyasi”) – norasmiy siyosiy tuzilma (oqim). 1953-yilda Isroilda paydo bo'ldi. Asoschisi – shayx Taqiyuddin Nabohoni (1909–1979).

EKSTREMIZM – (lot. Extremus – o'ta) – ijtimoiy-siyosiy xarakterdagi muammolarni hal etishda o'ta keskin chora-tadbirlar, fikr va qarashlarni yoqlovchi nazariya va amaliyot.

Ekstremizm mazmuniga ko'ra – diniy va dunyoviy, namoyon bo'lishiga ko'ra – hududiy, mintaqaviy, xalqaro shakllarga bo'linadi. Ekstremistik qarashlar juda chuqur ildizlarga ega bo'lib, hech qachon chegara bilmagan, din, millat, hududni tan olmagan. Dunyoviy ekstremizmning siyosiy, iqtisodiy, mafkuraviy ko'rinishlari mavjud bo'lgani holda, diniy ekstremizm barcha dinlar doirasida rivojlangan. Diniy ekstremistik ruhdagi qarashlarini katoliklar, protestantlar, pravoslavlar orasida ham uchratish mumkin.

1. Ekstremizmning mohiyati nima?

- A. Favqulodda qarashlar, o'ta ketgan fikrlar.
- B. Ashaddiy, favqulodda tadbirlar va qarashlarga tarafdorlik.
- C. Keskin fikr bildirish, keskin tanqid qilish.
- D. G'ayrioddiy fikr bildirish, yovuzlik timsoli.

2. I.A. Karimovning "O'lloh qalbimizda, yuragimizda" asarida qaysi matbuot muxbirining savollariga javob berilgan?

- A. "Turkiston-press" axborot agentligi.
- B. "Tafakkur" jurnali.
- C. "Fidokor" gazetasi.
- D. O'zbekiston televideniyesi.

3. I.A. Karimovning "O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida..." kitobida 90-yillar diniy qadriyatlari haqida nima deyilgan?

- A. Diniy qadriyatlarning kuchayishi.
- B. Diniy qadriyatlarning mustahkamlanishi.
- C. Diniy qadriyatlarning uyg'onish davri.
- D. Diniy qadriyatlarning gullab-yashnash davri.

4. Shu paytgacha terroristik harakatlar tufayli qancha odam halok bo'lgan va qanchasi yaralangan?

- A. 500 ga yaqin halok bo'ldi, 20000 yaralandi.
- B. 600 ga yaqin halok bo'ldi, 22000 yaralandi.
- C. 700 ga yaqin halok bo'ldi, 25000 yaralandi.
- D. 800 ga yaqin halok bo'ldi, 28000 yaralandi.

5. "Ayting, ilmlilar bilan ilmsizlar teng bo'laoladilar-mi?" so'zi qayerda aytilgan?

- A. Qur'oni Karim "Niso" surasi 2-oyat.
- B. Qur'oni Karim "Baqara" surasi 5-oyat.
- C. Qur'oni Karim "Zumar" surasi 9-oyat.
- D. Qur'oni Karim "Fil" surasi 7-oyat.

6. "Da'vat ul-Irshod", "Pokiston islom ulamolari" jamiyatlari qanday faoliyat bilan shug'ullangan?

- A. Islomobodda ekstremistlarni tayyorlagan.
- B. O'rta Osiyoda vahhobizmni yoygan.
- C. Peshavordagi diniy o'quv yurtlarida o'zbeklarni o'qitgan.
- D. Diniy kitoblarni O'zbekistonga kiritgan.

7. "Hamma uchun vijdon erkinligi kafolatlanadi" jumlasini qaysi hujjatda, nechanchi moddada aytiladi?

- A. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 7-moddasi.
- B. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunning 5-moddasi.
- C. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 23-moddasi.
- D. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 31-moddasi.

8. "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi Qonun qachon qabul qilingan? Yangi tahriri-chi?

- A. 1990, 1997-yillar.
- B. 1991, 1998-yillar.
- C. 1992, 1999-yillar.
- D. 1993, 2000-yillar.

9. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 57-moddasi mazmuni nimadan iborat?

A. Maxfiy jamiyat va uyushmalar taqiqlanadi.
B. Konstitutsion tuzumni zo'rlik bilan o'zgartirishni maqsad qilgan partiyalar faoliyati taqiqlanadi.

C. Respublikaning suvereniteti, yaxlitligi buzilishiga yo'l qo'yilmaydi.

D. A va B javoblar to'g'ri.

10. Abdul Vahhobning ustozlari kim bo'lgan?

- A. Abdullo ibn Sayfo.
- B. Ibrohim ibn Sayfo.
- C. Abdulla ibn Qayyum.
- D. Abdulla ibn Taymiya.

11. M.Siddiq Kumushning qanday asari bor?

A. «Fransiyaning Turkiyaga qarshi kurashi».
B. «Angliyaning Usmoniylarga qarshi kurashi».
C. «Ingliz josusining aytganlari yoki Angliyaning islomga qarshi dushmanlik harakati».

D. «Angliyaning islomga qarshi kurashi».

12. "Kitob al-Tavhid" kimning asari?

- A. Ibn al Hanbalniki.
- B. Ibn al Qayyumniki.
- C. Ibn Taymiyaniki.
- D. Abdul Vahhobniki.

13. Abdul Vahhob qachon Makkaga borib va'z aytgan?

- A. 1739-yil.
- B. 1740-yil.
- C. 1741-yil.
- D. 1788-yil.

14. Vahhobiylarning Karbaloga hujumi qachon bo'ldi?

- A. 1801-yil fevralda.
- B. 1802-yil aprelda.
- C. 1803-yil mayda.
- D. 1804-yil iyunda.

15. Myussenning qanday asari bor? U kim edi?

- A. "Islom tarixi", ingliz islomshunosi.
- B. "Islomning mohiyati", nemis islomshunosi.

- C. "Islomning mazmuni", italyan islomshunosi.
 D. "Islom" fransuz islomshunosi.
- 16. "Muqaddas kitoblarda belgilangan har qanday aqidalarga qarshi chiqish Xudoning irodasini buzish demakdir" jumlasini kimlarga tegishli?**
- A. Xristian ruhoniylariga.
 B. Katolik cherkoviga.
 C. Islom ideologlariga.
 D. Buddist ruhoniylariga.
- 17. Yan Gus qachon, nimaga o'ldirilgan?**
- A. 1412-yil, "cherkov xalqni aldamoqda" degani uchun.
 B. 1415-yil, "cherkovdagilar zeb-ziynat ichida qorin qo'yishmoqda" degani uchun.
 C. 1412-yil, "cherkov odamlar dushmani" degani uchun.
 D. 1412-yil, "cherkov xalqning dushmani" degani uchun.
- 18. Yuliy Sezarning o'limi qanday yuz berdi?**
- A. Raqib senatorlarni o'ldirgani uchun.
 B. Senatorlar bilan kelishmagani uchun.
 C. Xorijga urush qilgani uchun.
 D. Tanho hukmronlik qilmoqchi bo'lgani uchun.
- 19. "Al-Ihvon al-muslimin" uyushmasi qanday tashkilot va u qachon tuzilgan?**
- A. Ommaviy siyosiy tashkilot, 1926-yilda.
 B. Diniy-siyosiy tashkilot, 1928-yilda.
 C. G'oyaviy tashkilot, 1935-yilda.
 D. Mafkuraviy tashkilot, 1940-yilda.
- 20. Said al-Qutb, Mustafo as-Sabri kimlar edi?**
- A. Islom ideologlari.
 B. Islomshunos olimlar.
 C. Hadischi olimlar.
 D. Qur'on tafsirchilari.
- 21. Anvar Sadat davrida "Musulmon birodarlar" tashkiloti qanday faoliyat ko'rsatdi?**
- A. Taqiqlab qo'yildi.
 B. Legal holatga o'tib, yana faoliyatini faollashtirdi.
 C. Ochiq holatda erkin ishlashga o'tdi.
 D. Faqat B va C javoblar to'g'ri.
- 22. Terrorchilar qo'lida halok bo'lgan arab halifalari kimlar edi?**
- A. Abu Bakr, Usmon, Xorun ar-Rashid.
 B. Usmon, Ali, Muhammad.
 C. Ali, Usmon, Umar.
 D. Abu Bakr, Ali Usmon.

23. “Xizbut-tahrir al-islomi” tashkiloti qayerda va qachon tuzildi?
 A. 1949-yil, Qohirada.
 B. 1953-yil, Ierusalimda.
 C. 1955-yil, Damashqda.
 D. 1957-yil, Bayrutda.
24. “Biz yoshlarimizni hech kimga berib qo‘ymaymiz” so‘zlari Islom Karimovning qaysi asarida o‘z aksini topgan?
 A. “Tanlagan yo‘limizdan bizni hech kim qaytarolmaydi”.
 B. “Istiqlol va ma’naviyat”.
 C. “Bunyodkorlik yo‘lidan”.
 D. “Vatan ravnaqi uchun har birimiz mas’ulmiz”.
25. “Xalq erki” tashkilotining qaysi a’zolari osib o‘ldirilgan?
 A. A. Jelyabov, S. Perovskaya, A. Mixaylov, N. Kibalchich.
 B. S. Perovskaya, Yu. Kazakov, A. Mixaylov, N. Kibalchich.
 C. N. Rmsakov, S. Perovskaya, B. Morozov, A. Mixaylov.
 D. N. Kibalchich, B. Yushakov, S. Perovskaya, A. Mixaylov.
26. “Men ko‘p urushlarda qatnashdim, shuning uchun bu masalada g‘arazim qattiq” jumlasining muallifi kim?
 A. Bartold Brext.
 B. Ernest Xeminguey.
 C. Albert Eynshteyn.
 D. Husni Muborak.
27. “Robita al-a‘lam al-islomiy” tashkilotining shtab- kvartirasi qayerda joylashgan?
 A. Jidda shahrida.
 B. Ar-Riyod shahrida.
 C. Madina shahrida.
 D. Makka shahrida.
28. “Qayta islomlashish”, “Islom fenomeni” iboralarining mohiyati nima?
 A. Islom mafkurasining kuchayishi.
 B. Sho‘ro mafkurasining yemirilishi.
 C. Mafkuraviy bo‘shliqni to‘ldirish.
 D. Faqat B va C javoblari to‘g‘ri.
29. “Islom markazi” Adliya vazirligidan qachon ro‘yxatdan o‘tgan, uning boshlig‘i kim edi?
 A. 1991-yil 21 avgustda, X. Satimov.
 B. 1991-yil 15 dekabrda, A. Nishonov.
 C. 1992-yil 15 yanvarda, B. Hotamov.
 D. 1992-yil 15 fevralda, T. Yo‘ldoshev.
30. Islom Karimovning “Hushyorlikka da’vat” asari qaysi muxbirning savollariga javob tariqasida yozilgan?

- A. O'zbekiston Milliy axborot agentligi.
- B. «Turkiston-press» axborot agentligi.
- C. «Tafakkur» jurnali.
- D. «Fidokor» gazetasi.

31. Bin Laden qachon va qayerda tug'ilgan?

- A. 1957-yil, Jidda shahrida.
- B. 1959-yil, Makka shahrida.
- C. 1960-yil, Madina shahrida.
- D. 1961-yil, Ar-Riyod shahrida.

32. "Ogohlikka da'vat" maqolasi qachon yozilgan, uning muallifi kim?

- A. 1999-yil 27 fevral, Asaddula Haqnazar.
- B. 1999-yil 19 fevral, Erkin Vohidov.
- C. 1999-yil 25 fevral, Abdulla Oripov.
- D. 1999-yil 28 fevral, Said Ahmad.

33. Islom Karimovning "Vatanimiz tinchligi va xavfsizligi o'z kuch-qudratimizga, xalqimizning hamjihatligi va bukilmaz irodasiga bog'liq" asari qachon yozilgan?

- A. 2003-yil 18 mart.
- B. 2003-yil 25 iyun.
- C. 2004-yil 26 fevral.
- D. 2004-yil 29 aprel.

34. Islom Karimovning "hushyor va ogoh bo'lib yashash hayotimiz qoidasiga aylansin" asari qachon yozilgan va nimaga bag'ishlangan?

- A. 2001-yil 26 iyul, Toshkent va Buxoro voqealariga.
- B. 2001-yil 31 iyul, Toshkent va Buxoro voqealariga. X. 2004- yil 20 iyul, Toshkent voqealariga.
- D. 2001-yil 14 iyul, Toshkent voqealariga.

35. O'tgan asrning 90-yillari boshlaridan beri dunyoda qancha terroristik xuruj amalga oshirilgan?

- A. 2000 ta.
- B. 2200 ta.
- C. 2300 ta.
- D. 2500 ta.

36. Boshqa dinlar niqobdagi ekstremistik guruhlar

- A. Avliyo munning cherkovi, baptistlar.
- B. Iyegova shogirdlari, shaytonparastlar.
- C. Iyegova shogirdlari, katoliklar.
- D. Shaytonparastlar, protestantlar.

37. Amerika davlatlari tashkilotining "Xalqaro xususiyatga ega bo'lgan shaxsga qarshi jinoyat shaklidagi terrorchilikning oldini olish va jazolash to'g'risida"gi Konvensiya qachon qabul qilingan?

- A. 1969-yil.
- B. 1970-yil.
- C. 1971-yil.
- D. 1972-yil.

38. Terrorizm harakati qanday jazolanadi?

- A. 6 yildan 16 yilgacha qamoq.
- B. 8 yildan 20 yilgacha qamoq.
- C. 10 yildan 20 yilgacha qamoq.
- D. 12 yildan 20 yilgacha qamoq.

39. O'zbekiston Respublikasi Prezidentiga tajovuz qilish qanday jazolanadi?

- A. 5 yildan 15 yilgacha qamoq.
- B. 8 yildan 20 yilgacha qamoq.
- C. 5 yildan 20 yilgacha qamoq.
- D. 10 yildan 20 yilgacha qamoq.

40. O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyaviy tuzumiga tajovuz qilish qanday jazolanadi?

- A. 2 yildan 15 yilgacha qamoq.
- B. 5 yildan 20 yilgacha qamoq.
- C. 3 yildan 20 yilgacha qamoq.
- D. 8 yildan 20 yilgacha qamoq.

41. Terrorizm nimani anglatadi?

- A. Odamlarni qo'rqitish orqali itoatda saqlash.
- B. Odamlar ko'ngliga dahshat solib turish.
- C. Dahshat, qo'rquv, zo'rlik va jaholat mafkurasi.
- D. Qurol kuchi bilan bo'ysundirish mafkurasi.

42. "Bir shaharda–bir Jome" haqida tavsiya kimga tegishli?

- A. Ibn Hanbalga.
- B. Ibn Shofe'iyaga.
- C. Imomi Buxoriyga.
- D. Imom A'zamga.

43. Imomi A'zam va Bahouddin Naqshband qanday kasb bilan shug'ullanishgan?

- A. Etikdo'zlik, mo'ynachilik.
- B. Duradgorlik, mo'ynachilik.
- C. Oshpazlik, chorvadorlik.
- D. Mo'yna va sholfurushlik, hunarmandlik.

44. Islomda sunniylikdagi asosiy mazhablar?

- A. Hanafiy, Hanbaliy, Molikiy, Karmatiy.
- B. Hanbaliy, Molikiy, Mutadiliy, Moturidiy.
- C. Hanafiy, Molikiy, Hanbaliy, Shofe'iy.
- D. Molikiy, Hanafiy, Hanbaliy, Xorijiy.

45. XVIII asr boshlarida Arabiston yarim orolida ahvol qanday edi?

- A. Usmon imperiyasi tarkibida edi.
- B. Hanbaliy mazhabiga bir qator yangiliklar kirgan edi.
- C. Yarim feodal, yarim qullik munosabatlar hukm surar edi.
- D. Barchasi to'g'ri.

46. Ibn Taymiya kim edi, qachon yashagan va o'lgan?

- A. Iroq ulamosi, XIV asrda yashagan, 1326-yilda o'lgan.
- B. Suriya arab ulamosi, XIV asrda yashagan, 1328-yilda o'lgan.
- C. Suriya arab ulamosi, XIV asrda yashagan, 1330-yilda o'lgan.
- D. Suriya arab ulamosi, XIV asrda yashagan, 1324-yilda o'lgan.

47. Ijmo' nima?

- A. Islomga kiritilayotgan yangiliklar.
- B. Qur'on suralariga itoat qilish.
- C. Qur'onni boshqa tillarga tarjima qilmaslik.
- D. Qur'on oyatlarini muqaddas bilish.

48. Saud ibn Muhammad Mikrin qachon vafot etdi, u kim edi?

- A. 1725-yil, Saudiylar sulolasi asoschisi.
- B. 1726-yil, Najd vohasi gubernatori.
- C. 1727-yil, Makka amiri.
- D. 1724-yil, Ar-Riyod amiri.

49. Amir Muhammad qachon vahhobiylar aqidasi tan oldi?

- A. 1745-yilda.
- B. 1746-yilda.
- C. 1747-yilda.
- D. 1748-yilda.

50. Abdul Vahhob qachon vafot etdi va undan qancha farzand qoldi?

- A. 1790-yil, 20 ta.
- B. 1788-yil, 16 ta.
- C. 1792-yil, 18 ta.
- D. 1794-yil, 22 ta.

51. Karmatlarning Makkaga hujumi qachon bo'lgan edi?

- A. Milodiy 925-yilda.
- B. Milodiy 927-yilda.
- C. Milodiy 930-yilda.
- D. Milodiy 940-yilda.

52. Muhammad Ali vahhobiylarga qarshi qachon jangga kirishdi?

- A. 1805-yilda.
- B. 1811-yilda.
- C. 1813-yilda.
- D. 1815-yilda.

- 53. Angliyaning vahhobiylarni qo‘llashdan maqsadi nima edi?**
 A. Arabistonni qo‘shib olish.
 B. Yangi mustamlakalarni egallash.
 C. Turkiya hukmronligini tugatish.
 D. Arablarni o‘ziga tobe qilish.
- 54. XIII asrda papa qo‘shinlarining Fransiyaning janubidagi qirg‘inida qancha odam halok bo‘ldi?**
 A. 40 ming kishi.
 B. 30 ming kishi.
 C. 25 ming kishi.
 D. 20 ming kishi.
- 55. Klavdiy nima sababdan o‘ldirildi?**
 A. O‘gay o‘g‘li Neronni taxt vorisi qilmaganligi uchun.
 B. Xotini Agrippinaga xiyonati uchun.
 C. Senatorlarga qarshi chiqqani uchun.
 D. Yakka hukmronlik qilmoqchi bo‘lgani uchun.
- 56. Domitsion va Kaliguli qachon o‘ldirilgan?**
 A. Milodning 46 va 86-yilida.
 B. Milodning 50 va 90-yilida.
 C. Milodning 54 va 96-yilida.
 D. Milodning 58 va 98-yilida.
- 57. Hasan al-Banno kim edi va u qachon o‘ldirildi?**
 A. “Musulmon birodarlari” tashkiloti rahbari, 1949-yilda.
 B. “Islom lashkarlari” tashkiloti rahbari, 1952-yilda.
 C. “Hizbut-tahrir” tashkiloti rahbari, 1953-yilda.
 D. “Al-jihod al-islomiy” tashkiloti rahbari, 1955-yilda.
- 58. Mark Avreliyning o‘g‘li Komod nega va qachon o‘ldirildi?**
 A. Xazinani ko‘kka sovurganligi uchun.
 B. Imperiyada oziq-ovqat tanqisligini kuchaytirganligi uchun.
 C. Maishatga berilib ketganligi uchun.
 D. Faqat A va B javoblari to‘g‘ri.
- 59. Zsulich kim edi?**
 A. Terrorchi, Moskva meri K. Ivanovni otgan.
 B. Terrorchi, Peterburg meri A. Trenovni otgan.
 C. Terrorchi, Moskva politsiyasi boshlig‘i K. Kazakovni otgan.
 D. Terrorchi, Peterburg politsiyasi boshlig‘i K. Korovinni otgan.
- 60. “Xalq erki” tashkiloti qachon tuzilgan?**
 A. 1877-yilda.
 B. 1878-yilda.
 C. 1879-yilda.
 D. 1880-yilda.
- 61. “Axbosh” tashkiloti markazi qayerda joylashgan?**

- A. Iroqda.
- B. Livanda.
- C. Suriyada.
- D. Misrda.

62. “Doril Arqam”ning markazi qayerda joylashgan?

- A. Malayziyada.
- B. Indoneziyada.
- C. Singapurda.
- D. Pokistonda.

63. Namangandagi qaysi masjid vahhobiylar qarorgohi bo‘lgan?

- A. Ota Valixon to‘ra masjidi.
- B. Namangan Jome masjidi.
- C. Xasti Mavlono masjidi.
- D. Xo‘ja Hasan masjidi.

64. Prezident Islom Karimov Namangan vahhobiylari bilan qachon uchrashdi?

- A. 1990-yilda.
- B. 1991-yilda.
- C. 1992-yilda.
- D. 1997-yilda.

65. “Amirlar” vahhobiylik harakatiga qachon nuqta qo‘yildi?

- A. 1991-yil kuzida.
- B. 1992-yil qishida.
- C. 1992-yil bahorida.
- D. 1992-yil yozida.

66. Vafolomey kechasi qachon bo‘lgan va unda qancha odam o‘ldirilgan?

- A. 1578-yil 25 ming.
- B. 1576-yil 35 ming.
- C. 1574-yil 40 ming.
- D. 1572-yil 30 ming.

67. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi binosi yonida portlash qachon sodir etildi?

- A. 1999-yil 16 fevralda.
- B. 1999-yil 17 fevralda.
- C. 1999-yil 19 fevralda.
- D. Faqat A javob to‘g‘ri.

68. Tohir Yo‘ldoshev qayerda, qachon tug‘ilgan va qaysi tashkilotni tuzgan?

- A. Namanganda, 1967-yilda, “Islom” markazini.
- B. Namanganda. 1968-yilda, “Tavba”ni.
- C. Namanganda, 1969-yilda, “Islom lashkarlari”ni.

D. Namanganda, 1970-yilda, "Adolat"ni.

69. Jumaboy Tojiyev qaerda, qachon tug'ilgan va qaysi tashkilotni tuzgan?

A. Namangan viloyatida, 1967-yilda, "Adolat"ni.

B. Namangan viloyatida, 1969-yilda, "Tavba"ni.

C. Namangan viloyatida, 1970-yilda, "Xalq lashkarlari"ni.

D. Namangan viloyatida, 1971-yilda, "Adolat"ni.

70. Da'vat nima?

A. Xayrli ishlarga buyuruvchi.

B. Najot soluvchi.

C. Yaxshilikka chaqiruvchi.

D. Barchasi to'g'ri.

71. Islom Karimovning "Bizni tanlagan yo'limizdan hech kim qaytarolmaydi" asari qachon yozilgan va nimaga bag'ishlangan?

A. 2005-yil 14 may, Andijon voqealariga.

B. 2005-yil 16 iyun, Andijon voqealariga.

C. 2004-yil 20 iyul, Toshkent voqealariga.

D. 2004-yil 14 avgust, Toshkent voqealariga.

72. Akromiyalar harakati qayerda paydo bo'lgan?

A. Namanganda.

B. Andijonda.

C. Qo'qonda.

D. Farg'ona vodiysida.

73. Janubiy Osiyo mintaqasi hamkorligi assotsiatsiyasining "terrorchilikning oldini olish bo'yicha" Konvensiyasi qachon kuchga kirgan?

A. 1975-yilda.

B. 1976-yilda.

C. 1977-yilda.

D. 1978-yilda.

74. Urushni targ'ib qilish qanday jazolanadi?

A. 4 yildan 8 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish.

B. 6 yildan 10 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish.

C. 5 yildan 10 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish.

D. 8 yildan 12 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish.

75. Tolibon harakati qachon va qayerda tuzilgan?

A. 1990-yil Islomobodda.

B. 1992-yil Qobulda.

C. 1994-yil Qandahorda.

D. 1996-yil Peshavorda.

76. O'zbekistonda masjidlar sonining ko'payishi

A. 50 tadan 2500 taga ko'paydi.

- B. 70 tadan 2800 taga ko'paydi.
- C. 90 tadan 3000 taga ko'paydi.
- D. 100 tadan 3200 taga ko'paydi.

77. **Islom Karimovning "Ozod bo'lsang – ozod bo'l, erkin bo'lsang–erkin bo'l, mustaqil bo'lsang – mustaqil bo'l" asari qachon yozilgan?**

- A. 1999-yil 18 fevralda.
- B. 1999-yil 19 fevralda.
- C. 1999-yil 21 fevralda.
- D. 1999-yil 25 fevralda.

78. **Z. Munavvarovning "Dunyoviy davlat va din" asarining mazmuni?**

- A. Dunyoviy davlatning dinga erkinlik berishi.
- B. Dunyoviy davlatning dinga munosabati, diniy e'tiqodga qanday o'rin ajratilganligi.
- C. Dunyoviy davlatda dinning taqiqlanishi.
- D. Dunyoviy davlatda dinning kuchayib ketishi.

79. **Fanatizmning yuzaga kelishiga sabab nima?**

- A. Mafkuraviy bo'shliq bo'lishi.
- B. Mamlakatda ishlab chiqarishning pasayishi.
- C. Jamiyatdagi siyosiy va iqtisodiy muammolarning hal etilmaganligi.
- D. Odamlar turmushining qashshoqlanishi.

80. **"Puritane Islama?" kitobining muallifi kim?**

- A. A.B. Baskakov.
- B. B.V. Bartold.
- C. K.C. Solovyov.
- D. A.M. Vasilyev.

81. **Vahhobizm qachon ommaviy tashviqot qilindi?**

- A. 1720–1730-yillarda.
- B. 1730–1740-yillarda.
- C. 1740–1750-yillarda.
- D. 1750–1760-yillarda.

82. **Saudiylar taxtini meros qoldirish haqidagi fatvo qachon berilgan?**

- A. 1785-yilda.
- B. 1786-yilda.
- C. 1787-yilda.
- D. 1788-yilda.

83. **"Musulmon birodarlari" tashkiloti kim tomonidan, qayerda tuzilgan?**

- A. Takiaddin Nabahoniy tomonidan, Qohirada.
- B. Shayx Hasan al-Banne tomonidan, Ismoiliya shahrida.

- C. Mustafos-Sabriy tomonidan, Damashqda.
 D. Said al-Qutb tomonidan, Quddusda.
- 84. Jamol Abdul Nosirning “Musulmon birodarlari” tashkilotiga munosabati.**
 A. Tashkilotni qonundan tashqari deb e’lon qildi.
 B. Tashkilotni g’ayriqonuniy deb e’lon qildi. C. Tashkilotning huquqini chekladi.
 D. Faqat A va C javoblari to’g’ri.
- 85. Rossiyada podsho Aleksandr II qachon o’ldirildi?**
 A. 1881-yil 28 fevralda.
 B. 1881-yil 1 martda.
 C. 1881-yil 18 martda.
 D. 1881-yil 20 mayda.
- 86. 1992–2000 yillarda jahonda necha marta terrorchilik harakatlari sodir bo’lgan?**
 A. 2064 marta.
 B. 2054 marta.
 C. 2044 marta.
 D. 2034 marta.
- 87. N.Safarovning “Terrorizm” kitobi qachon yozilgan?**
 A. 2009-yili
 B. 2008-yili
 C. 2010-yili
 D. 2011-yili
- 88. Terrorizm necha xil ko’rinishga ega?**
 A. 4 xil.
 B. 3 xil.
 C. 2 xil.
 D. 5 xil.
- 89. Muhammad s.a.v vafotidan keyin hukmronlik qilgan to’rt xalifadan qaysi o’z ajali bilan vafot etgan?**
 A. Umar ibn Xattob.
 B. Usmon ibn Affon.
 C. Abu Bakr Siddiq.
 D. Ali ibn Abu Tolib.
- 90. Inkvizitsiya siyosati qachon yuritilgan?**
 A. XI-XII asrlar.
 B. XIII-XVI asrlar.
 C. XII-XBII asrlar.
 D. XII-XV asrlar.
- 90. Yan Gus qachon o’ldirilgan?**
 A. 1415-yili

B. 1418-yili

C. 1424-yili

D. 1425-yili

91. Missioner soʻzining maʼnosi nima?

A. Vazifani bajaruvchi.

B. Yugiruvchi.

C. Xizmatchi.

D. Sakrovchi.

92. Yettinchi kun adventistlari tashkiloti qachon paydo boʻlgan?

A. 1840-yili

B. 1842-yili

C. 1844-yili

D. 1846-yili

93. Pyatidesyatniklar tashkiloti qachon va qayerda paydo boʻlgan?

A. XIX asr oxirida Angliyada.

B. XX asr oʻrtalarida Fransiyada.

C. XX asr boshlarida AQSHda.

D. XX asr oxirida Germaniyada.

94. “Xudo Assambleyalari” cherkovlari tashkilotiga qachon asos solingan?

A. 1908-yili

B. 1910-yili

C. 1912-yili

D. 1914-yili

95. Bahoiylikka kim asos solgan?

A. Husayn Ali Nuriy.

B. Abbos Mirza.

C. Ali Kavkaziy.

D. Bahor Zavqiy.

96. “Qurʼonni himoya qilish uyushmasi” qaysi mamlakatda tuzilgan?

A. Tunisda.

B. Iroqda.

C. Suriyada.

D. Misrda.

97. Namanganda 1997-yilda vahhobiylar qoʻlida kimlar halok boʻldi?

A. T. Mamajanov, C. Xolmatov, A. Yoʻldashev.

B. E. Mamatqulov, B. Ubaydullayev, N. Abdullayev.

C. M. Nuritdinov, O. Yoʻldashev, C. Xolmatov.

D. T. Qodirov, B. Xaliqov, Y. Rajabov.

98. “Islom modernizmi” nima?

- A. Islom prinsiplarini hozirgi davrga moslab qayta tiklash.
- B. Islom prinsiplarini davrga moslashtirish.
- C. Islomni kelajakda mustahkamlash.
- D. Islomni eski qoldiqlardan tozalash.

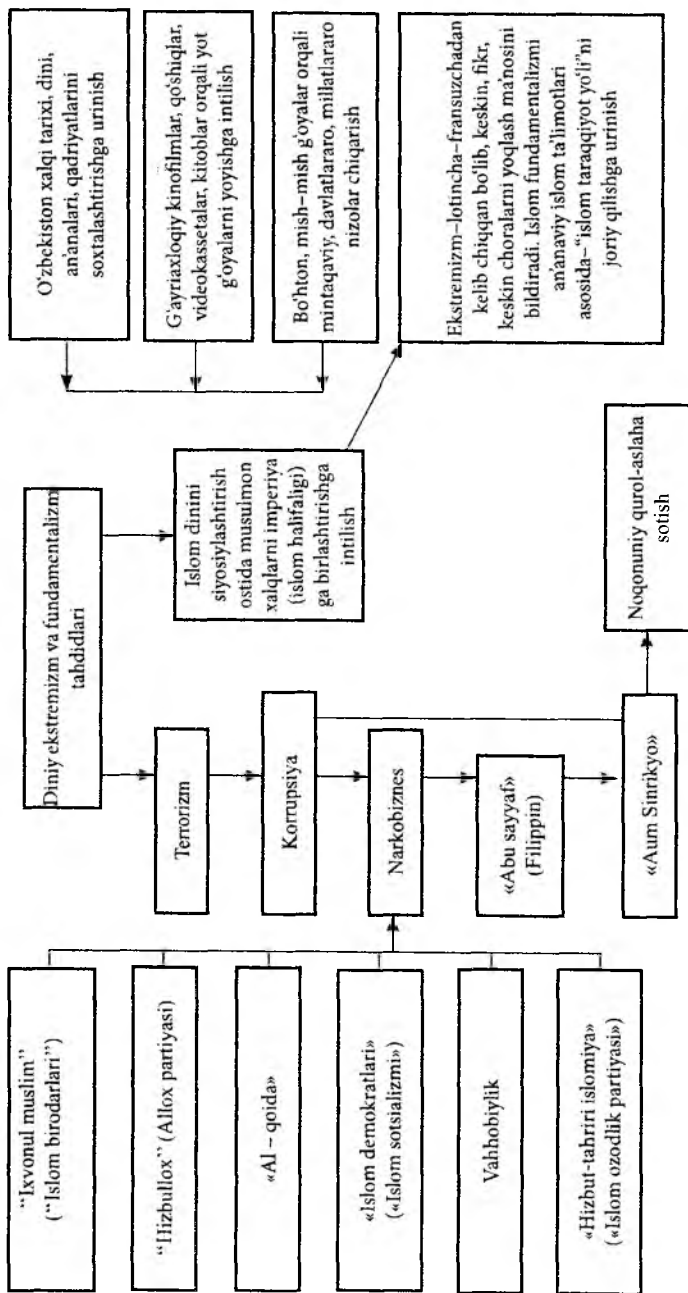
99. Yevropa Ittifoqining “Terrorchilik bilan kurashish to‘g‘ri-sida”gi Konvensiyasi qachon qabul qilingan?

- A. 1974-yilda.
- B. 1975-yilda.
- C. 1976-yilda.
- D. 1977-yilda.

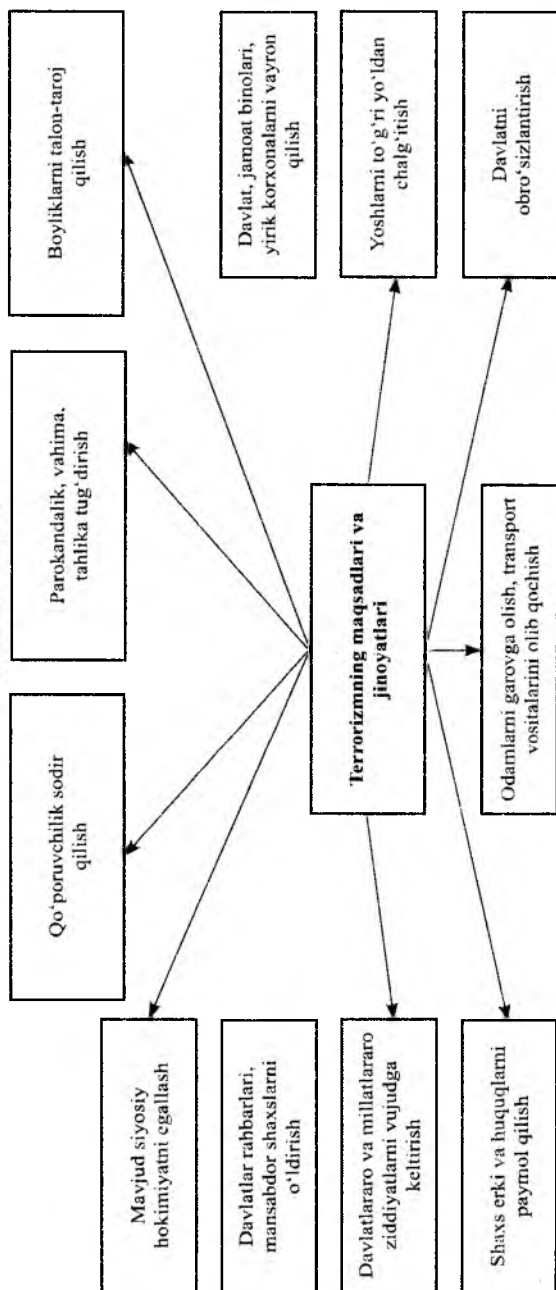
100. Qo‘poruvchilik qanday jazolanadi?

- A. 5 yildan 20 yilgacha qamoq.
- B. 8 yildan 20 yilgacha qamoq.
- C. 12 yildan 20 yilgacha qamoq.
- D. 10 yildan 20 yilgacha qamoq.

2-Ilova. DINIY EKSTREMIZM: G'ÓYASI, TERRORISTIK TASHKILOTLARI VA ULARNING YOVUZ MAQSDLARI

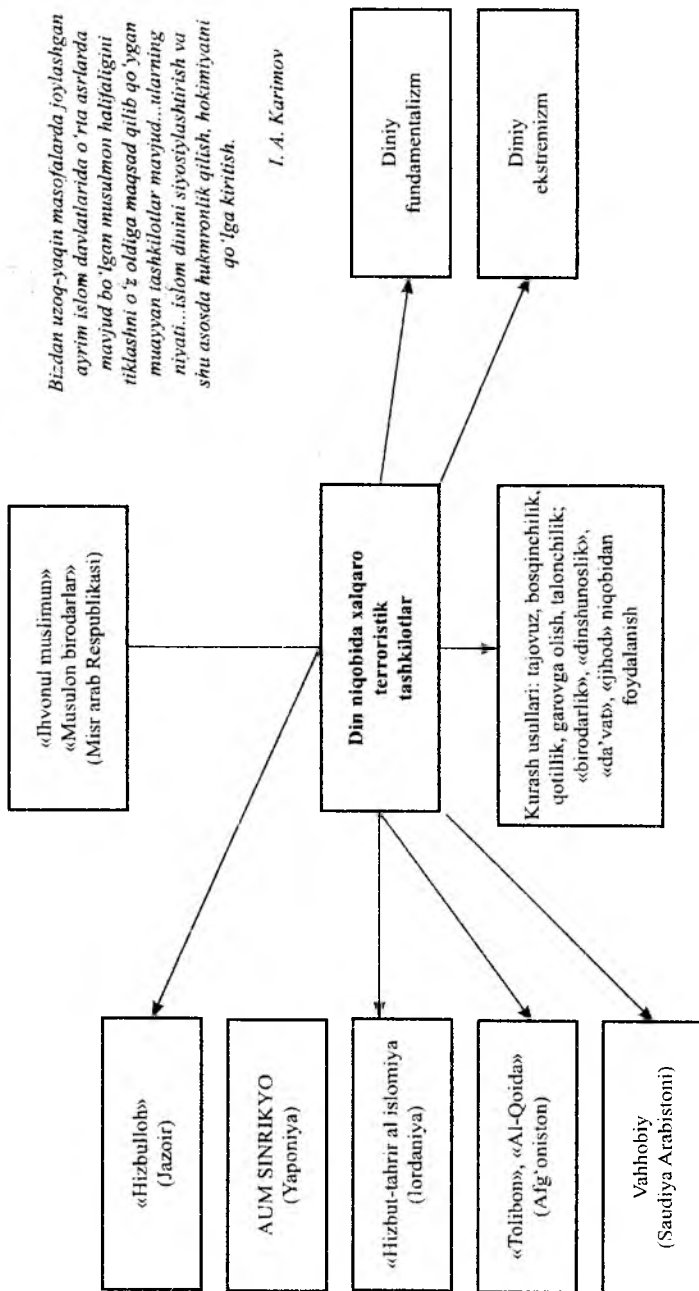
3-Illova. TERRORIZMNING MUDHIISH MAQSADLARI VA JINOYATLARI

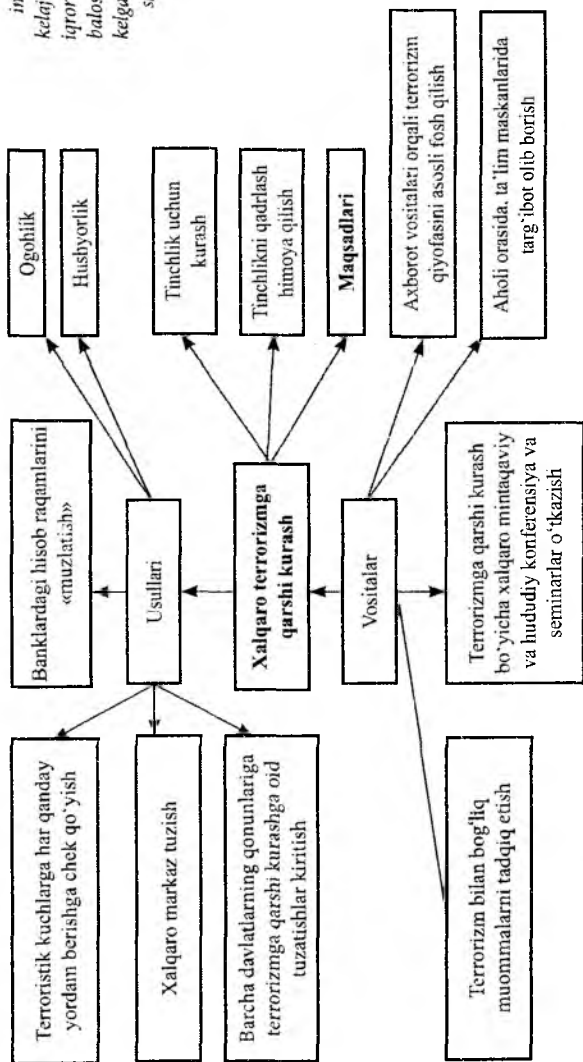
Terror-lotinchia «terror» soʻzidan olingan boʻlib, «qoʻrqitish», «tajovuz», «dahshat», «tahlika» maʼnolarini bildiradi.

Terror – zulm
Terrorchi – zolim

4-Illova. DINIY NIQOBDAGI TERRORIZM

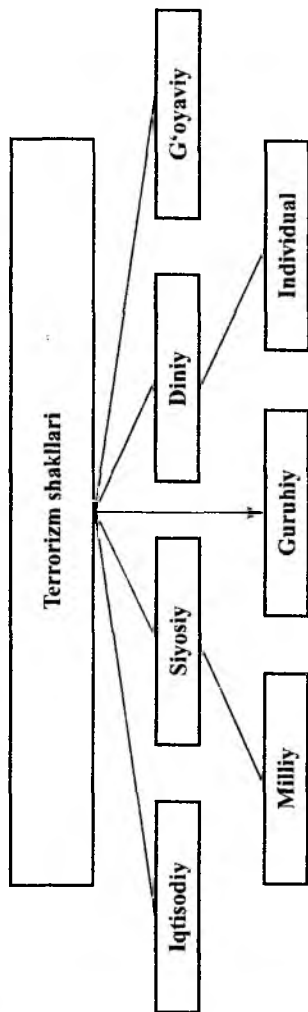
5-IIlova. XALQARO TERRORIZMGA QARSHI KURASH MAQSADLARI, USULLARI VA VOSITALARI

*Dunyo hamjamiyati
insoniyatning xayrisizligi,
kelajagi haqida o'ylasa, shunga
iqror bo'lishi kerakki, terrorizm
balosi tufayli dunyoda vujudga
kelgan hozirgi muhdish holatni
shundayligicha qoldirib
bo'lmaydi.*

I. A. Karimov

Terrorizm – (lotincha – terror – qo'rquv, dahshat) – ma'lum yovuz maqsadlar yo'lida, kuch ishlatish, odamlarni jismoniy yo'q qilish g'oyasiga asoslangan zo'ravonlik usuli

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov I.A. O‘zbekiston XXI asr bo‘lag‘asida: xavfsizlikka, tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. 6-t. - T.: «O‘zbekiston», 1997.
2. Karimov I.A. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining XI sessiyasida so‘zlagan nutqi. «Xalq so‘zi». 1998-yil 5 may.
3. Karimov I.A. Milliy istiqlol mafkurasi – xalq e‘tiqodi va buyuk kelajakka ishonchdir. 8-t. -T.: «O‘zbekiston», 2000.
4. Karimov I.A. O‘zbekiston XXI asrga intilmoqda. - T.: «O‘zbekiston», 2000.
5. Karimov I.A. Ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot – pirovard maqsadimiz. 8-t. -T.: «O‘zbekiston», 2000.
6. Karimov I.A. Egali yurt erkini bermas. 9-t. - T.: «O‘zbekiston», 2001.
7. Karimov I.A. «Milliy istiqlol g‘oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar» risolasiga so‘z boshi. 9-t. - T.: «O‘zbekiston», 2001.
8. Karimov I.A. Biz tanlagan yo‘l – demokratik taraqqiyot va ma‘rifiy dunyo bilan, hamkorlik yo‘li. - T.: «O‘zbekiston», 2003.
9. Karimov I.A. Vatanimizning tinchligi va xavfsizligi o‘z kuch - qudratimizga, xalqimizning hamjihatligi va bukilmaz irodasiga bog‘liq. - T.: «O‘zbekiston», 2004.
10. Karimov I.A. Tinchlik va xavfsizligimiz o‘z kuch-qudratimizga, hamjihatligimiz va qat‘iy irodamizga bog‘liq. 12-t. - T.: «O‘zbekiston», 2004.
11. Karimov I.A. «Vatanimizning tinchligi va xavfsizligi o‘z kuch-qudratimizga, xalqimizning hamjihatligi va bukilmaz irodasiga bog‘liq». Ikkinchi chaqiriq O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining o‘n to‘rtinchi sessiyasidagi nutq. T., «O‘zbekiston», 2004-yil 29 aprel.
12. Karimov I.A. Bizning bosh maqsadimiz - jamiyatni demokratlashtirish va yangilash, mamlakatni modernizatsiya va isloh etishdir. - T.: «O‘zbekiston», 2005.
13. Karimov I.A. O‘zbek xalqi hech qachon, hech kimga qaram bo‘lmaydi. -T.: «O‘zbekiston», 2005.
14. Karimov I.A. Bizni tanlagan yo‘limizdan hech kim qaytarolmaydi. 13-jild. – T.: “O‘zbekiston”, 2005.
15. Karimov I.A. Haqiqat – jurnalistikasining doimiy, o‘zgarmas qoidasi va unga amal qilish shart. 13-jild. – T.: “O‘zbekiston”, 2005.
16. Karimov I.A. Yuksak ma‘naviyat - yengilmaz kuch. - T., «Ma‘naviyat», 2008.
17. Abdullayev Yu. Maqsad asli nima edi. «O‘zbekiston adabiyoti va san‘ati». 1998-yil 27 mart.

18. Абдуллаев Э.В. Ислам и «Исламский фактор» в современном Узбекистане. Центральная Азия. №6, 2000 г., стр. 87–100.
19. Abdullajonov O. «Diniy aqidaparastlikning kelib chiqishi, mohiyati va O‘zbekistonga kirib kelishi». - T.: “Akademiya”, 2000.
20. Abdulloh H.I. Din niqobidagi jinoyatchilar. «O‘zbekiston ovozi», 1998-yil 5 mart.
21. Abduzlimxo‘ja Sherzod o‘g‘li. «Paykon o‘zing, qalqon o‘zing...». «Xalq so‘zi», 2004-yil, 2 may.
22. Agibalova E.V., Donskoy G.M. O‘rta asrlar tarixi. – T.: “O‘qituvchi”, 1990.
23. Azimov A. Diniy ekstremizm va fundamentalizm. (10 soatlik maxsus kurs dasturi). Toshkent, 1998.
24. Azimov A., Mo‘minov A. Diniy ekstremizm ta’limotlari. – T., 1999.
25. Bekmurodov A.Sh. Ma’naviy-ma’rifiy faoliyat: ustuvor masalalar va innovatsiyalar. - T.: TDIU, 2005.
26. Bekmuhamedov X.Yu. Tarix terminlarining izohli lug‘ati. – T.: “O‘qituvchi”, 1986.
27. Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risida (yangi tahrirda). O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. - T.: 1998.
28. Гударзи А. Хизбут-тахрир ал-ислами: миф и реальность. – T.: «Fan», 2005.
29. Diniy ekstremizm va fundamentalizmning bugungi kundagi xavfi. – T., 2004.
30. Ислам. Справочник. Ташкент. 1989.
31. Irisov B. Din, aqidaparastlik va tahdid. - T.: «Ma’naviyat», 2000. 4,7-8-betlar.
32. Jurayev N. Xalqaro terrorizm va mintaqaviy mojarolar. – T.: “Ma’naviyat”, 2001.
33. Kabirov A., Korovkin F. Jahon tarixi. – T.: “O‘qituvchi”, 1995.
34. Malkov V.V. SSSR tarixidan qo‘llanma. – T.: “O‘qituvchi”, 1984.
35. Milliy istiqlol g‘oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar, - T.: «Yangi asr avlodi», 2001.
36. Munavvarov Z. Dunyoviy davlat va din. «Xalq so‘zi», 1998-yil mart.
37. Musulmonlarga qarshi kurash, jihodmi, kurashda qurbon bo‘lish shahidlikmi? – Toshkent oqshomi, 20 aprel 2004-yil.
38. Lafasov M. va boshqalar. Diniy ekstremizm va terrorizm tarixi. - T.: 2007.
39. Lafasov M. va boshqalar. Diniy ekstremizm, missionerlik va xalqaro terrorizmga qarshi kurash (Metodik qo‘llanma). – T.: Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2010.
40. Nuriddinov M. Taraqqiyot va taassub. «Xalq so‘zi», 1998-yil fevral.

41. Oblomurodov, Abduholiqov J., Boymurodov J. Agar shu adolat bo'lsa. «Ma'rifat», 1998-yil 16 aprel.
42. Ochildiye A. Milliy g'oya va millatlararo munosabatlar. - T.: «O'zbekiston», 2004. - 136 b.
43. Paxruddinov Sh.I. Tahdid - halokatli kuch. – T.: Akademiya, 2001.
44. Rahimqulov A. Iymoningni yo'qotma. «Mulkdor», 1998-yil 20 fevral.
45. Rahmatov O. Ogohlik – muqaddas burch. – T.: “Movarounnahr”, 2000.
46. Saifnazarov I., Karimov, T., Muxtorov A. Xalqimizning hamji-hatligi terrorizmga qarshi kafolatdir. - T.: «Yangi asr avlodi», 2004. - 56 b.
47. Safarova N. Terrorizm (tarixiy falsafiy ocherk) – T.: “NOSHIR”, 2009.
48. Safoyev J. Vahhobiylik va uning maqsadi (prof. N.Komilov bilan suhbat). «O'zbekiston ovozi», 1996-yil 21 aprel.
49. Terrorizm – taraqqiyot kushandasi. Toshkent, 2002.
50. Ergashev I. va boshq. Milliy istiqlol g'oyasi: O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim bakalavriat bosqichi uchun darslik. - T.: «Akademiya», 2005. 80-91-betlar.
51. Ubaydullayev U. Xalqaro terrorizm tarixi va zamonaviy muammolari. – T.: “Universitet”, 2002.
52. Uzoqov X. Panturkizm - bolshevizmning ashaddiy dushmani. «Xalq ta'limi», 1998. №3. 57-62-betlar.
53. Xudoyberdiyeva Sh. Oydagi dog'lar. «Adolat», 1998-yil 6 fevral.
54. Halilov H. Loqaydlik girdobi. «Adolat», 1998-yil 27 mart.
55. Hasanboyev U. Aqidada adashgan jamoa. “Darakchi”, 27 oktabr 2011 yil, 43-son.
56. Hotamov G', O'nar S., Hamroyev Sh. Ko'ngildagi buzilish. Islom dini: hokimiyat va inson. «Xalq so'zi», 1998-yil 4,5 mart.
57. Husniddinov Z. «Islom: yo'nalishlar, mazhablar, oqimlar». - T.: «Movarounnahr», 2000.
58. Каймин В.А., Касаев Б.С. «Информатика: практикум на ЭВМ». Учебное пособие. Москва. «Infra - М» 2001.
59. «Ваш ключ к интернету». Руководство пользователя Glasnet-a. 3-е издание август 1997.
60. Олифер В.Г., Олифер Н.А. Компьютерные сети. С.-Петербург. 2001.

Quyidagi Internet saytlaridan foydalanildi

1. www.gov.uz.
2. www.press-service.uz.
3. www.bilim.uz.
4. www.filosofiya.ru.
5. www.history.ru.
6. www.filosofy.com.

MUNDARIJA

KIRISH	3
I-BOB. DINIY FUNDAMENTALIZM, EKSTREMIZM VA TERRORIZMNING TARIXI VA MOHIYATI...	7
1-§. “EKSTREMIZM, TERRORIZM TARIXI VA MOHIYATI” KURSINI O‘RGANISHNING AHAMIYATI	7
1. XX asr oxiriga kelganda dunyoning jug‘rofiy-siyosiy xaritasida o‘zgarishlar va diniy qadriyatlarning uyg‘onishi, kursning predmeti, maqsadi va vazifalari	7
2. O‘zbekiston Respublikasida diniy qadriyatlarga erkinlik berilishi.	8
3. Din niqobi ostida ba’zi jaholatparast guruhlarining tashkil topishi va ularning jamiyat taraqqiyoti uchun xavfi	11
2-§. DINIY AQIDAPARASTLIKNING KELIB CHIQISHI VA DUNYOVIY DAVLATNING DINGA MUNOSABATI	14
1. Rivojlangan davlatlarda din bilan davlat o‘rtasidagi munosabatlar	14
2. Islomni yoyish uchun olib borilayotgan kurashning ba’zi xalqlar boshiga keltirgan tashvishlari	16
3. O‘zbekiston sharoitida dunyoviy davlatning din bilan o‘zaro munosabatlari tamoyillari	18
3-§. AMALIY MASHG‘ULOT	23
Diniy fundamentalizm va aqidaparastlikning kelib chiqishi	23
4-§. VAHHOBIYLIKNING YUZAGA KELISHI	34
1. Vahhobiylik paydo bo‘lishi arafasida Arabiston Yarim orolidagi shart-sharoit va vahhobiylikning ildizlari	34
2. Muhammad Ibn Abdul Vahhob Ibn Sulaymon – vahhobiylik asoschisi	36
3. Vahhobiylikning yuzaga kelishida ingliz josuslik xizmatining roli	37

4. Vahhobiylikning Islomga har qanday “yangilik” kiritilishiga qarshi faoliyati	39
5. Yakkaxudolikning targ‘ib qilinishi va bu sohadagi amaliy faoliyatlari	41
6. Vahhobiylikning fanatizm va bosqinchilik urushi g‘oyasi ekanligi. Ularning bosqinchilik harakatlari	43
5-§. DINIY EKSTREMIZMNING PAYDO BO‘LISHI	48
1. Diniy ekstremizmning mazmuni va aqidaparastlik bilan qorishib ketganligi	48
2. O‘rta asrlardagi ekstremizm	49
3. Islom ekstremistlari tashkilotining paydo bo‘lishi va qilmishlari	50
4. Ekstremistlarning Markaziy Osiyoga suqulib kirishlari	68
II BOB. EKSTREMIZM VA TERRORIZMNING O‘ZBEKISTON VA BOSHQA DAVLATLARDAGI FAOLIYATI	71
6-§. VAHHOBIYLIKNING O‘ZBEKISTONGA YOYILISHI	71
1. Vahhobiylikning O‘zbekistonda tarqatilishida ichki va tashqi omillar.	71
2. 80-yillar oxiri va 90-yillar boshlarida O‘zbekistonda tashkil etilgan vahhobiylik tashkilotlari va ularning qilmishlari	74
3. Vahhobiylikning Respublikamizdagi faoliyatining asl mazmuni va vazifalari	77
7-§. EKSTREMIST VA TERRORISTLARNING O‘ZBEKISTONDAGI QILMISHLARI	79
1. Diniy ekstremizm va fundamentalizm xavfi haqida oldindan ogohlantirish va uning tasdiqlanishi	79
2. Ekstremistlar bilan kurashda huquqni muhofaza qilish organlarining faoliyati	81
3. Ekstremistlarni tayyorlashda xorijiy mamlakatlarning roli.	83

4. Vahhobiy ekstremistlarning noqonuniy hatti-harakatlari	86
5. Andijon voqealari maqsadi	92
8-§. AMALIY MASHG‘ULOT	97
“Shahidlik” tushunchasi	104
O‘zini o‘zi o‘ldirgan shahid emas	105
Ijtimoiy-iqtisodiy siyosiy omillar	106
Islom xalifaligi	106
9-§. AMALIY MASHG‘ULOT	107
10-§. DUNYO DAVLATLARIDA TERRORIZM HARAKATLARI	120
Qadimgi davrda terroristik harakatlar	124
O‘rta asrlardagi eng yirik terrorchiliklar	125
Yangi davrda terrorchilikning kuchayishi	128
Terrorizmga qarshi kurashning mafkuraviy va ma’naviy-tarbiyaviy asoslari	135
Terrorizmga qarshi kurashda qabul qilingan xalqaro-huquqiy hujjatlar va shartnomalar	138
11-§. MISSIONERLIKNING KELIB CHIQISHI VA HOZIRGI XAVFI	142
GLOSSARIY	156
ILOVALAR	159
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR	177

Moyli Lafasov

**EKSTREMIZM, TERRORIZM
TARIXI VA MOHIYATI**

Toshkent -- «TURON-IQBOL» -- 2013
100182. Toshkent sh., H. Boyqaro ko'chasi, 51-uy
Tel.: 244-25-58. Faks.: 244-20-19

Muharrir *H. Abdiyev*
Musahhih *S. Alimboyeva*
Texnik muharrir *T. Smirnova*
Kompyuterda sahifalovchi *E. Muratov*

Nashriyot litsenziyasi AI № 223, 16.11.2012.
Terishga 20.02.2013 da berildi. Bosishga 10.03.2013 da ruxsat etildi.
Bichimi 84×108^{1/32}. «Times» garniturasi. Ofset usulida bosildi.
Shartli b.t. 9,68. Nashr t.10,9. Adadi 300 nusxa. 3-sonli buyurtma.

«TURON-MATBAA» MCHJ bosmaxonasida chop etildi.
100170. Toshkent, Olmazor tumani, Talabalar ko'chasi, 2-uy.